

Проектот “ Margina Obscura “
е поддржан од Европска Унија

**ТОЛКУВАЧ на
Меѓународната
Конвенција за
правата на
лицата со попреченост
на Организацијата
на Обединетите
Нации**

Толкувач на Меѓународната конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации

Конвенцијата е зачната од маката и револтот на лицата со хендикеп широм светот.

Не сета мака и револт се јасно артикулирани во овој меѓународен документ.

Многу слоеви во општеството го гледаат овој документ со лукративно око.

Сé е предмет на интерес.

Но, иницијалната цел е една и единствена:
Целосна инклузија на лицата со хендикеп.

И тоа не само во оваа или онаа заедница, во оваа држава или она општество... туку во Универзумот !!!

Поетите при носењето на оваа Конвенција беа лицата со хендикеп, измачени, револтирани и иницирани под мотото
“Ништо за нас без нас”.

И логично – тие имаат право да се толкуваат себеси.

Па нели – нема ништо подарено.

Затоа го издадовме овој Толкувач.

Звонко Шаврески

Претседател на Полио Плус

Полио Плус
движење
против хендикеп

Публикацијата “Толкувач на Меѓународната Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации” е изработена во рамките на проектот: Margina Obscura – прашањето на хендикеп во пристапувањето кон Европската Унија.

Главната цел на проектот е да го зајакне влијанието на граѓанскиот сектор преку Единствен глас на Организациите на лица со хендикеп, при креирањето на јавните политики, донесувањето на одлуки и зајакнувањето на граѓанскиот и политичкиот дијалог.

Целта на изработката на оваа публикација е да ги појасни одредбите содржани во **Меѓународната Конвенцијата за правата на лицата со хендикеп на Организацијата на обединетите нации** како и да го прецизира националниот контекст за нејзиното спроведување.

Издавањето на оваа публикација е поддржана од страна на Европската Унија.

Проектот “ Margina Obscura ” е поддржан од Европска Унија

Прашањето на хендикеп
во пристапувањето кон
Европската Унија

ПОЛИО ПЛУС
движење против
хендикеп

Публикацијата Толкувач на Меѓународната Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации е изработена во рамките на проектот: Margina Obscura – прашањето на хендикеп во пристапувањето кон Европската Унија. Главната цел на проектот е да го зајакне влијанието на граѓанскиот сектор преку Единствен глас на Организациите на лица со хендикеп, при креирањето на јавните политики, донесувањето на одлуки и зајакнувањето на граѓанскиот и политичкиот дијалог.

Целта на изработката на оваа публикација е да ги појасни одредбите содржани во Меѓународната Конвенцијата за правата на лицата со хендикеп на Организацијата на обединетите нации како и да го прецизира националниот контекст за нејзиното спроведување.

Издавањето на оваа публикација е поддржана од страна на Европската Унија.

Оваа публикација е изготвена со помош на Европската Унија. Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на Полио Плус и на никаков начин не ги рефлектира гледиштата на Европската Унија.

This publication has been produced with the assistance of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of Polio Plus and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.

ТОЛКУВАЧ НА МЕЃУНАРОДНАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ

СОДРЖИНА

Сите права се задржани. Публикацијата не е за комерцијална употреба. Ниту еден дел од оваа публикација не смее да се репродуцира, чува или да се пренесува во било која форма или на било кој начин, електронски, преку фотокопирање, снимање или поинаку, без одобрение од издавачот.

Барањата за правото на издавање на оваа публикација или на одредени делови се добредојдени и треба да бидат испратени до издавачот. Државните и владини институции може да ја репродуцираат оваа книга без дозвола, но се обврзани да го информираат издавачот.

ТОЛКУВАЧ НА МЕЃУНАРОДНАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ

Издавач

Полио Плус – движење против хендикеп

Автор:

д-р Жанета Попоска

Лектура

ОЗ Дизајн

Печати

Ројал Арт

Графичка техничка обработка

Огњен Фиданоски

Тираж

2000 парчиња

Година 2018

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

341.231.14-056.26/.3(094.2.041.072)

ISBN 978-608-4608-25-7

© Полио Плус – движење против хендикеп

Предговор	9
Вовед	2
1. Историја на создавањето на Меѓународната Конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации	14
1.1. Од идеја до стварност	15
1.2. За Конвенцијата	20
2. Анализа на Меѓународната Конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации и Факултативниот протокол	23
2.1. Преамбула	23
2.2. Општи одредби	26
2.3. Субстантивни права	45
2.4. Спроведување и надзор	82
2.5. Технички одредби	92
2.6. Факултативен протокол кон Конвенцијата	96
3. Научени лекции и идни предизвици	99
3.1. Чекори што треба Република Македонија да ги преземе	100
Прилог 1 - Меѓународната Конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации и Факултативниот протокол кон Конвенцијата	
Библиографија	104

ШТО САКА ПОЕТОТ ДА КАЖЕ

(Поетот е законодавец)

**„Законот си е тврдина на рид. Ниту армија
може да ја освои, ниту поплава да ја однесе“**
пророкот Мухамед

Како се раѓа закон? Пишан или напишан, сеедно.

Од чувството за неправда, од револтот кон правда, од очајната потреба за самозаштита, последниот збор „само – заштита“ е многу важен за вистински закон.

Вистинскиот закон не е октроиран и подарен – туку само-изборен, сам низ борба. Дали со силата на аргументите или на тупаниците, овде не е важно.

Конвенциите на Обединетите нации се своевидни закони. Таквите закони немаат иницијална важност за луѓето – туку за државите. И тоа само за државите членки на Организацијата на Обединети нации. И што е уште поважно, за државите кои ќе пристапат кон тој закон (Конвенција), најпрво со потпишување, а потоа и со нејзино ратификување во матичните парламенти. Со ратификацијата на Конвенцијата во Парламентот таа станува дел од матичното законодавство на таа држава и почнува да важи за граѓаните на таа држава. И што е најинтересно, за разлика од другите закони, ратификуваниот закон (Конвенцијата) во ниту еден дел не може да биде менувана и дополнувана со други закони на Парламентот на државата која ја ратификувала. Народски кажано, добиваш цела тепсија бурек, и тука нема „сакам четврт, сакам осмина...“. Треба да ја изедеш целата!

А тоа не е така лесно.

Кон оваа Конвенција (тепсија) пристапи Македонија со нејзиното ратификување во 2011 година. Опциониот протокол (кој исто така го потпишавме) се пие цел, со бурекот, како јогурт.

Вториот проблем е што се работи за документ со обврзувачка моќ кој што нема јасна конкретност и надлежност во своите одредби. Не е за чудење, кога веќе треба да се изработи сеопфатен документ разбирлив за (во моментов) 162 држави?!

Јас лично бев во во Њујорк, како учесник на 3-тата седница на Ад Нос комитетот за изработка на Конвенцијата во 2004 година. Жанета (авторот на публикација) беше официјален претставник на Македонија на следната седница во 2005 година. Јас (како правник) се изненадив од упорноста на неколку држави, водечки беа средно африканските т.н. “право на вода” да го вметнат како член во Конвенцијата. Сметав дека тоа се покрива со универзалното право на живот. Но, претставничката на Судан, тогаш беше само еден Судан, на паузата ми објасни дека и покрај тоа што низ нивната земја тече Бел нил (најводоносната река во светот) пристапот до свежа вода не само да е ограничен, туку и бранет од парамилитарни организации. А лицата со хендикеп немаат никаков пристап до свежа вода за пиење. И одеднаш, на мојот затворен мозок (на човек кој е роден покрај Охридското езеро и Црн дрим), му стана јасно што сака поетот, во случајов “жедниот” да каже.

Прашањето на разбирање на Конвенцијата не натера да ја издадеме оваа книга.

Затоа ја нарековме “Толкувач”. Во македонскиот правен систем постои институтот „автентично толкување” и тоа, за законите, го дава Македонското Собрание како нивен доносител. Тоа се случува во ситуации кога од најразлични

причини законот е нејасен или неразбирлив за оние што треба да го применат. Или пошеретски речено, да се долови “Што сакал поетот да каже?”

Но, за ваков Закон-Над Закон, кој треба да ја толкува интенцијата на законодавецот? Парламентот не може. Но, никако не смеат тоа да бидат надриписари, дефектолози, не надрилекари и никако – физиотерапевти !

Конвенцијата е зачната од маката и револтот на лицата со хендикеп ширум светот. Не сета мака и револт се јасно артикулирани во овој меѓународен документ. Многу слоеви во општеството го гледаат овој документ со лукративно око. Сè е предмет на интерес. Но, иницијалната цел е една и единствена: Целосна инклузија на лицата со хендикеп. И тоа не само во оваа или онаа заедница, во оваа држава или она општество... туку во Универзумот !!!

Поетите при носењето на оваа Конвенција беа лицата со хендикеп, измачени, револтирани и иницирани под мотото “Ништо за нас без нас”. И логично – тие имаат право да се толкуваат себеси. Па нели – нема ништо подарено.

Затоа го издадовме овој Толкувач.

Полио Плус – веќе 19 години Движење против хендикеп, има за право (барем на нашиве простори) да се смета за поет во овој процес.

А, авторот Др. Жанета Поповска, исклучителен правник, со нејзиниот осет за праведност е перјаница во нашите први редови која го артикулира нашиот глас.

Полио плус има право да толкува еден ваков документ затоа што учествуваше во неговата изработка. Две наши интервенции влегоа во финалниот текст на усвоената Конвенција. Имам само пофални зборови за овој Толкувач за кој што пишувам предговор. И една анегдота која сакам да ја споделим со тие што ќе нурнат подлабоко во овој предговор. На одбраната на докторскиот труд на Др. Жанета Поповска на УКИМ (која што имав чест да ја следам), нејзиниот ментор проф. Др. Љубомир Фрчковски рече: “Јас повеќе учев отколку што менторирав”.

И затоа издавачот и авторот го заслужија овој Толкувач на Конвенцијата. Затоа и ЕК реши да ја поддржи оваа книга.

Но, со ова издание борбата не завршува. Борците треба да ја разберат каузата и посилно да “јуришаат” на предрасудите, а противниците да се предадат пред аргументите.

Елена често знае да рече дека „Конвенцијата е наша Библија“. Јас не се согласувам со тоа. Ниту пак мислам дека е Талмуд или Куран. Ниту е симболиката на Јин и Јанг, ниту на Давидовата ѕвезда. Затоа

ни треба овој Толкувач. Едноставен обид луѓето да научат едни од други и да се осознаат себеси.

Не сакам да оптоварувам со значењата на симболиките на големите религиски и идеолошки движења. Но, кога се работи за инклузија и значењето и толкувањето на нашава приказна имам чувство дека: „Ниту Господ доволно не се наведнал долу да ги прегрне Луѓето, ниту пак тие се воздигнале доволно за да го гушнат Бога“.

Се надеваме дека овие две собитија ќе научат нешто од оваа книга.

Звонко Шаврески

ВОВЕД

Една од доминантните карактеристики на јуриспруденцијата на XX век, која продолжи и во XXI век е признавањето на правото како средство за промена, затоа што значајна особина на ефективниот правен систем, како меѓународен така и национален, е неговиот капацитет да ги рефлектира промените на потребите и барањата на општеството и интересните групи кои постојат во него и во чии рамки функционира.

Иако, законодавството не е единственото средство за социјална контрола, сепак е најмоќно средство за промена и развој. Континуираното донесување на правни акти станува природен начин на реагирање на развиениот правен систем кон новонастанатите промени и потреби. Денес, очигледно е дека сите сфери од интерес на националното законодавство, вклучително и сферите каде правата на лицата со попреченост се допираат, се меѓузависни со меѓународното право за правата на човекот, и голем дел од нив се и под нивно директно влијание.

Токму тоа е една од причините што Полио плус – движење против хендикеп, во рамките на проектот „ Margina Obscura – прашањето на хендикеп во пристапувањето кон Европската Унија“, финансиски поддржан од Европската Унија, во 2018 година, го изработи Толкувачот на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации (понатаму во текстот: Толкувачот). Толкувачот има за цел да ги појасни одредбите содржани во Меѓународната Конвенцијата за правата на лицата со попреченост (понатаму во текстот: МКПЛП или Конвенцијата) на Организацијата на обединетите нации (понатаму во текстот: ООН), како и да го прецизира националниот контекст за нејзиното спроведување.

Предизвик за изработка на Толкувачот беше систематизираното и аналитичко разгледување на едно место на сите одредби на МКПЛП имајќи ја предвид недоволната практика на Комитетот за правата на лицата со попреченост (понатаму во текстот: КПЛП или Комитетот) во автономното толкување на одредбите на Конвенцијата преку изработените Општи коментари, како и одлуките на Комитетот по однос на поднесените апликации. За надминување на овој недостаток се анализираа правните

институти содржани во одредбите на МКПЛП користејќи ги толкувањата на другите тела за човекови права на ООН и нивната практика. Како дополнителен предизвик беше и дефинирањето на развојната улогата на овој правен инструмент во промоцијата на концептот на еднаквост на лицата со попреченост, како на меѓународно така и на национално ниво.

Толкувачот се состои од три поглавја и еден прилог:

Глава I - појаснува за процесот на создавањето на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации. Дополнително, дава краток преглед на нејзината содржина и основни карактеристики.

Глава II - дава преглед на преамбулата и членовите на Конвенцијата поделени на општи одредби, субстантивни права, одредби поврзани со спроведувањето и надзорот и одредби од технички карактер. Дополнително, во оваа глава се разгледува и Факултативниот протокол кон Конвенцијата за правата на лицата со попреченост.

Глава III - ги анализира научените лекции од досегашното спроведување на Конвенцијата и идните предизвици при нејзиното спроведување, посебно на национално ниво.

Оправданоста за изработката на Толкувачот е потребата од елаборирање на одредбите содржани во Конвенцијата како и нивното широко толкување, со цел запознавање на лицата со попреченост, нивните организации, надлежните институции и пошироката јавност со овој меѓународен правен документ кој е ратификуван од страна на Република Македонија во декември 2011 година. Овој Толкувач треба да служи како помагало за разбирање на Конвенцијата и нема за цел да даде нејзина сеопфатна теоретска разработка, туку да укаже на постојните начини на примена на одредбите од истата.

За крај авторката сама ги преведе одредбите кои се цитирани во Толкувачот и истата е целосно одговорна за квалитетот на преводот. Постои официјален превод на македонски јазик согласно Законот за ратификација на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност и Факултативниот протокол кон Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност¹.

¹[Види: Закон за ратификација на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност и факултативниот протокол кон Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, Службен Весник на Република Македонија, бр.172/2011, од 14 декември 2011 година. Достапно на: <<http://www.mtsp.gov.mk>> и <<http://www.slv.esnik.com.mk>> [Пристапено на: 1 февруари 2018]]

ИСТОРИЈА НА СОЗДАВАЊЕТО НА МЕЃУНАРОДНАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ

Меѓународната Конвенција за правата на лицата со попреченост и Факултативниот протокол кон неа, беа усвоени со консензус од Генералното собрание на Организацијата на обединетите нации на нејзината 61-ва седница одржана на 13 декември 2006 година, со Резолуцијата A/RES/61/106². Истите согласно Резолуцијата беа отворени за потпис на 30 март 2007 година во седиштето на ООН, а стапија на сила на 3 мај 2008 година, согласно членот 45 став 1 на Конвенцијата предвидувајќи дека „оваа Конвенција влегува во сила на триесетиот ден по депонирањето на дваесетиот инструмент за ратификација или пристапување“.

Не само што е првиот обврзувачки правен акт во доменот на меѓународното право за правата на човекот во XXI век, една од деветте конвенции за човековите права кои ја претставуваат сржта на меѓународното право за правата на човекот, туку претставува и официјално признавање на попреченоста како прашање на човековите права во меѓународната сфера, односно е првиот инструмент за правата на човекот кој го отелотворува социјалниот модел на гледање на попреченоста.

Моментално, 160 земји ја имаат потпишано МКПЛП, а 175 се нејзини договорни страни, додека пак, 92 земји го имаат потпишано Факултативниот протокол и 92 го имаат ратификувано истиот³.

²Види: Resolution adopted by the General Assembly on 13 December 2006, A/RES/61/106, 24 јануарс 2007. Достапно на: <https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_61_106-E.pdf> [Пристапено на: 1 февруари 2018]

³Оваа ситуација е од 1 февруари 2018 година. За повеќе информации за статусот на потпишување и ратификација на МКПЛП види на: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY &mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en> [Пристапено на: 1 февруари 2018]

Република Македонија ја потпиша МКПЛХ на 30 март 2007 година, а истата ја ратификува на 5 декември 2011 година. Дополнително, земјата го потпиша Факултативниот протокол кон Конвенцијата на 29 јули 2009 година, а го ратификува на 5 декември 2011 година. Инструментите за ратификација се депонирани во ООН на 29 декември 2011 година. Согласно членот 118 од Уставот на Република Македонија, ратификуваните меѓународни конвенции се дел од националното законодавство и не можат да бидат изменети со закон. Со други зборови, одредбите од Конвенцијата директно се применливи, вклучително и од страна на националните судови кои со текот на времето ќе овозможат создавање на конзистентна судска практика како и развој на правните институти кои ја регулираат проблематиката на заштитата на правата на лицата со попреченост на еднаква основа со другите.

1.1. Од идеја до стварност

ООН како универзална организација, од самото основање беше заинтересирана за статусот и правата

на лицата со попреченост прифаќајќи дека дискриминацијата на лицата со попреченост директно влијае на економскиот и социјалниот развој на целата заедница. Затоа, ООН ја темели промоцијата на правата на лицата со попреченост врз своите оснивачки принципи, кои се однесуваат на основните слободи и еднаквоста на сите човекови суштества. Имено, „универзалната основа на правата на човекот подразбира дека: човечките суштества се еднакви бидејќи ја делат заедничката есенција на човечкото достоинство, а правата на човекот се универзални, не поради волјата на државите или меѓународните организации, туку поради нивната припадност кон човештвото“⁴.

Од основањето на ООН па сè до крајот на минатиот век, организацијата усвои седум правно обврзувачки универзални инструменти за правата на човекот и тоа Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (во понатамошниот текст: МПГПП)⁵, Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права (во понатамошниот текст: МПЕСКП)⁶, Меѓународната Конвенција за елиминација на сите форми на

⁴[Види: Human Rights Today, a United Nations Priority, 1998.]

⁵[Види: International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), G.A. Res. 2200A (XXI), U.N. GAOR, Supp. No.16 at 52, U.N. Doc. A/6316 (1966).

⁶Види: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), G.A. Res. 2200A (XXI), U.N. GAOR, Supp. No.16 at 49, U.N. Doc. A/6316 (1966). Иако, попреченоста не е експлицитно наведена во анти-дискриминационата клаузула (член 2) на овој Пакт, сепак Општиот коментар број 5 на Комитетот за економски, социјални и културни права целосно е посветен на анализа на обврските на државите-договорни страни кои што се однесуваат на попреченоста. Имено, во него се наведува дека и de jure и de facto дискриминацијата на лицата со попреченост имаат долга историја и различни форми. Тие се движат од одбивањето на образовните можности, до ‘суптилни’ форми на дискриминација, како што се сегрегацијата и изолацијата постигната преку наметнување на физички и социјални бариери. За целите на Пактот, ‘дискриминацијата врз основа на попреченост’ се дефинира како вклучување на кое било разликување, исклучување, ограничување или давање предност или необезбедување на соодветно приспособување врз основ на попреченост кое има за резултат поништување

расна дискриминација (МКЕРД)⁷, Меѓународната Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација против жената (МКЕДПЖ)⁸, Конвенцијата против мачење и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување (КАТ)⁹, Конвенцијата за правата на детето (КПД)¹⁰, Меѓународната конвенција за заштита на правата на сите мигрантни работници и членовите на нивните семејства (МКПМРФ)¹¹. Конвенцијата за правата на лицата со попреченост

или нарушување на признавањето, уживањето или остварувањето на економските, социјални или културни права. Преку занемарување, запоставување, предрасуди и лажни претпоставки, како и преку исклучување, разликување или поделба, лицата со попреченост многу често се спречени да ги остварат своите економски, социјални или културни права на еднаква основа со лицата без попреченост. Ефектите од дискриминацијата врз основ на попреченост се особено сериозни во областа на образованието, вработувањето, домувањето, транспортот, културниот живот и пристап до јавни места и услуги.” (параграф 15). За повеќе информации види: General comment No. 5: Persons with disabilities, E/1995/22, Eleventh session (1994), 1995. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11> [Пристапено на: 7 февруари 2018]. Исто така, види: General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/GC/20, Forty-second session, 2 July 2009. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11> [Пристапено на: 7 февруари 2018].

⁷[Види: International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD), G.A. Res. 2106 (XX), U.N. GAOR, Supp. No.14 at 47, U.N. Doc. A/6014, 1966.

⁸[Види: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), G.A. Res. 34/180, U.N. GAOR 34th Sess., Supp. No.46 at 193, U.N. Doc. A/34/46, 1981.

⁹[Види: Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT), G.A. Res. 39/46, U.N. GAOR 39th Sess., Annex, Supp. No.51 at 197, U.N. Doc. A/39/51, 1984.

¹⁰[Види: Convention on the Rights of the Child (CRC), G.A. Res. 44/25, U.N. GAOR 44th Sess., Supp. No.49 at 16, U.N. Doc. A/44/49, 1989.

¹¹[Види: International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families (ICRMW), G.A. Res. 45/158, 18 December 1990.

¹²Повеќе за МКПЛП види: inter alia Kumpuvuori J., Scheinin M. (eds.), United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities – Multidisciplinary Perspectives, Finland, 2010; Quinn G., Arnardottir O.M., The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspective, 2009; Kayess R., French P., Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, in Human Rights Law Review, 2008, стр.1-34; Lawson A., The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: New Era or False Dawn?, 34 Syracuse Journal of International Law and Commerce, 563, 2007, стр.590-616.

¹³[Види: International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearances, G.A. Res. 61/177, 20 December 2006.

меѓутоа тоа ретко се случуваше во пракса. Според зборовите на Don MacKay претседателот на Ad Hoc Комитетот за изработка на предлог-текстот на сеопфатната и интегрална Меѓународна конвенција за заштита и унапредување на правата и достоинството на лицата со попреченост, “тоа не е затоа што државите интенциозно го одбегнуваа извршувањето на своите обврски согласно конвенциите туку затоа што, поголем дел од овие обврски се поставени на еден широк и генеричен начин кој остава многу ‘сив’ простор за нивно практично спроведување што се однесува до односната група [лица со попреченост]”¹⁴. Принципиелната потешкотија која јасно се покажа при спроведувањето на овие седум инструменти беше тоа што обврските предвидени со нивните одредби не беа создадени имајќи ги предвид специфичностите на бариерите со кои се соочуваат лицата со попреченост при остварување токму на тие права, а исто така и самите инструменти не беа способни да создадат цврсти меѓународни обврски за државите за заштита од дискриминацијата

врз основ на попреченост. Во оваа насока, податоците покажуваат дека во периодот од десет години, помеѓу 1994-2003 година, вкупно 17 различни апликации поврзани на некој начин со попреченоста, дали преку засегнатото лице или преку конкретната повреда на некое право, беа разгледувани во рамките на овие седум инструменти, од кои 13 беа прогласени како недопуштени од страна на телата за мониторинг на истите.¹⁵

Затоа, овој пристап се покажа крајно неефикасен при заштитата на правата на лицата со попреченост, истакнувајќи ја потребата за создавање на нов инструмент кој нема да создава нови права за оваа група на лица, туку само ќе ја дообјасни применливоста на веќе постоечкото право за правата на човекот во специфичниот контекст на попреченоста¹⁶.

Сепак, патот до доѓањето до овој правно обврзувачки инструмент не беше ниту лесен, ниту краток. Имено, активностите на ООН во сферата на правата на лицата со попреченост кои започнаа во 70-тите години

¹⁴Види: Statement on behalf of New Zealand, by Ambassador Don MacKey (Chair of the Ad Hoc Committee), at the adoption of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities by the United Nations General Assembly on 13 December 2006. Достапно на: <<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=155#nz>> [Пристапено на: 1 февруари 2018].

¹⁵За повеќе информации за конкретните случаи како и за телата за мониторинг на универзалните инструменти за правата на човекот види на интернет страницата на Канцеларијата на високиот комесар за човекови права: <<http://www.ohchr.org/english/bodies>>.

¹⁶Специјалниот известувач Leandro Despouy во својот Извештај за човековите права и лицата со попреченост навел дека “лицата со попреченост ќе се најдат во правно понеповолна положба за разлика од другите ранливи групи, затоа што за разлика од другите ранливи групи тие немаат на располагање меѓународно контролно тело кое ќе им овозможи посебна и специфична заштита”. Види: Despouy L., Report on Human Rights and Disabled Persons, 1993 година, параграф 280-281. Достапно на: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/dispaperdes0.htm>> [Пристапено на: 1 февруари 2018].

на XX век, со потпишувањето на Декларацијата за правата на ментално хендикепираните лица (Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons) и Декларацијата за правата на лицата со попреченост (Declaration on the Rights of Disabled Persons), продолжи и во следната декада со забрзано темпо. 1981 година беше прогласена за меѓународна година на лицата со попреченост (International Year of Disabled Persons) од страна на Генералното собрание на ООН со донесување на Резолуцијата 31/123¹⁷. Во склоп на меѓународната година на лицата со попреченост, ООН формира фонд кој подоцна беше преименуван во Фонд на Обединетите нации за Декадата на лицата со попреченост 1983-1992 (Voluntary Fund for the United Nations Decade of Disabled Persons 1983-1992). Најголемиот резултат на меѓународна година на лицата со попреченост беше донесувањето на Светската програма за активности за лицата со попреченост (World Programme of Action Concerning Disabled Persons) прифатена од страна на Генералното собрание на ООН во 1982 година со Резолуцијата 37/52¹⁸, кој претставува прва меѓународна долготрајна политика во однос на лицата со попреченост. Во 1987 година во Стокхолм беше извршен повторен преглед на спроведувањето на Светската програма за активности за лицата со попреченост со препорака за изработка на Конвенција за правата на лицата со попреченост, меѓутоа можноста да се постигне консензус за ова прашање беше пропуштена. Понатаму, во 1989 година, Генералното собрание на ООН ги усвои Талинските водечки начела за акција во развојот на човековите ресурси во областа на попреченоста (Tallinn Guidelines for Action on Human Resources Development in the Field of Disability), создавајќи рамка за образование и вработување на лицата со попреченост на сите нивоа во владините министерства. Иако, Генералното собрание на ООН во 1991 година ги усвои Принципите за заштита на ментално болните лица за подобрување на здравствената заштита (Principles for the Protection of persons with mental illness for the Improvement of mental health Care), кои се третираа како нов развој во областа на лечењето на менталното здравје, сепак најголемиот резултат на Декадата на лицата со попреченост е именувањето на 3-ти декември за Меѓународен ден на лицата со попреченост (International Day of Disabled Persons) со Резолуцијата 48/98 на Генералното собрание од 20 декември 1993 година, како и донесувањето на Стандардните правила за изедначување на можностите на лицата со попреченост

(The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities)¹⁹.

Стандардните правила за изедначување на можностите на лицата со попреченост иако не се правно задолжителни, претставуваат првиот универзален инструмент кој се однесува специфично на лицата со попреченост, инструмент кој денес со своето значење стана дел од меѓународното обичајно право. Сепак, Правилата не беа доволни и експертите во областа на заштитата на правата на лицата со попреченост сметаа дека донесување на сеопфатна и интегрална Конвенција за заштита и унапредување на правата и достоинството на лицата со попреченост во рамките на ООН крајно би ги разрешила сите дилеми во однос на прашањето на попреченоста. Работејќи повеќе децении на промоција на правата на лицата со попреченост ситуацијата конечно созреа во декември 2001 година кога на иницијатива на Мексико, Генералното собрание на ООН со консензус ја усвои Резолуцијата 56/168, обезбедувајќи со тоа востановување на Ad hoc комитет за изработка на предлог-текст на сеопфатна и интегрална Меѓународна конвенција за заштита и унапредување на правата и достоинството на лицата со попреченост. Резолуцијата ги покани сите "држави, органи и специјализирани агенции на ООН, вклучувајќи ги и телата формирани со универзалните инструменти за

правата на човекот, регионалните комисии, специјалниот известувач за попреченост во рамките на Комисијата за социјален развој како и меѓународните и невладините организации, во духот на зајакнувањето на глобалното сфаќање на попреченоста како прашање на човековите права, да дадат свој придонес во работата на Ad hoc комитетот заснован на принципите на Обединетите нации". Во текот на 2002 и 2003 година, Ad hoc комитетот под водство на неговата екселенција Luis Gallegos Chiriboga, постојниот претставник на Еквадор во ООН, одржа две заседанија и бројни работилници и семинари на кои неколку нацрт-текстови беа предложени до страна на Мексико, Венецуела, Кина, Индија, Европската Унија и други држави, а истовремено своите предлози за Конвенцијата ги презентираа и бројни граѓански организации на лица со попреченост инволвирани во самиот процес. Со цел избегнување на конфузијата од толку многу текстови, на второто заседание на Ad hoc комитетот беше формирана работна група за изработка на нацрт-предлог со комбинирање на различните предлози доставени дотогаш. Работната група составена од експерти од 30 држави во текот на јануари 2004 година изработи Нацрт-предлог на Конвенцијата. На третото заседание (2004 година), Ad hoc комитетот го заврши првото читање на текстот на нацрт-конвенцијата на кое учествуваа делегации на

¹⁷Види: Resolution 31/123, International Year of Disabled Persons, adopted by the General Assembly, A/RES/31/123, 16 December 1976. ¹⁸[За повеќе информации за конкретните случаи како и за телата за мониторинг на универзалните инструменти за правата на човекот види на интернет страницата на Канцеларијата на високиот комесар за човекови права: <<http://www.ohchr.org/english/bodies>>.

¹⁸Види: Resolution 37/52, World Programme of Action concerning Disabled Persons, adopted by the General Assembly, A/RES/37/52, 3 December 1982.

¹⁹Види: Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, adopted by the General Assembly, A/RES/48/96, 4 March 1994.

повеќе од 80 држави и повеќе од 30 граѓански организации на лица со попреченост, вклучително и Полио плус од Република Македонија. Второто читање на текстот на нацрт-конвенцијата започна на четвртото заседание на Ad hoc комитетот и заврши на седницата на шестото заседание (2005 година) под раководство на новиот претседател Don MacKay, постојан претставник на Нов Зеланд во ООН. На шестото заседание 129 држави учествуваа како и 400 преставници од 63 организации на лица со попреченост, вклучително и преставници на Полио плус кои ја претставуваа Република Македонија во својата официјална делегација.²⁰

Во 2006 година Ad hoc комитетот се состана уште двапати и со осум заседанија ја изработи Конвенцијата за правата на лицата

со попреченост и Факултативниот протокол кон истата²¹. Конвенцијата и Факултативниот протокол кон неа, беа усвоени со консензус од Генералното собрание на ООН на нејзината 61-ва седница оддржана на 13 декември 2006 година, со Резолуцијата A/RES/61/106, наведена погоре.

1.2. За Конвенцијата

Како што спомнавме и погоре, Конвенцијата како правно обврзувачки документ преставува официјално признавање на попреченоста како прашање на човековите права во меѓународната сфера, односно е првиот инструмент за правата на човекот кој го отелотворува социјалниот модел на гледање на попреченоста²². Имено, МКПЛП ја потврдува радикалната промена во пристапот кон попреченоста, од медицинскиот модел и моделот на

Социјалниот модел гледа на лицата со попреченост како на субјекти со свои права, не како на објекти, и затоа става нагласок на почитувањето на нивните права на еднаква основа со другите лица во општеството. Истиот се фокусира на бариерите во општеството и средината, кои можат да попречат во целосното и делотворно учество на лицата со попреченост во општеството на еднаква основа со другите, а не на индивидуалната оневозможност, односно попреченост *per se*.

и политички така и економско, социјални и културни и претставува највисок стандард за заштита на првата на лицата со попреченост. Затоа кога една држава или регионална организација пристапува кон Конвенцијата тогаш таа треба да го усогласи својот правен поредок согласно одредбите од истата, вклучително и пресликување на социјалниот модел на гледање на попреченоста, почитувајќи ги принципите на *lex-posterior* и *pro-homine*.

Хибридниот карактер на некои од предвидените права во Конвенцијата јасно го отсликува судирот помеѓу двата пристапа кои доминираа во креирањето на одредбите на МКПЛП, едниот поддржан од страна на развиените држави, а другиот од земјите во развој. Имено, земјите во развој сметаа дека Конвенцијата треба да создава нови права или да ги дефинира веќе постоечките спектар на права²⁴, како граѓански права ставајќи посебна специфика

милосрдие до социјалниот модел и моделот на гледање на попреченоста како прашање на правата на човекот.²³

Дополнително, МКПЛП дава јасни правни, морални и политички насоки за промена баш со својата хибридна природа, односно опфаќа широк спектар на права²⁴, како граѓански

²³Интересно за анализа е и гледиштето на попреченоста на Светската здравствена организација кое е отсликано во Меѓународната класификација на функции, попреченост и здравје, односно биопсихосоцијалниот модел. Имено, овој модел се заснова на гледиште кое ги опфаќа како медицинскиот, така и социјалниот модел дополнет со индивидуалната перспектива (затоа што тврди дека некои аспекти на попреченоста се целосно лични). Во него, попреченоста и функциите се гледаат како резултати од интеракцијата помеѓу здравствената состојба (болести, оневозможност и повреди) и контекстуалните фактори. Помеѓу контекстуалните фактори се набројуваат како надворешните општествени услови (социјалното опкружување, архитектурата, правниот и општествен систем на уредување, климата итн.), така и внатрешните лични карактеристики (пол/род, возраст, социјално потекло, образование, занимање, минати и сегашни искуства, начин на однесување, карактер и други карактеристики кои влијаат на тоа како личноста ја сфаќа и чувствува својата попреченост). Види: World Health Organisation, Towards a Common Language for Functioning, Disability and Health – ICF, WHO/EIP/GPE/CAS/01.3, WHO, Geneva, 2002. Достапно на: <<http://www.who.int/classification/icf/site/icftempalte.cfm>> [Пристапено на: 9 февруари 2018].

²⁴МКПЛП не создава нови права за вкупно 650 милиони лица со попреченост во светот, таа само ја дообјаснува применливоста на веќе постоечкото право за правата на човекот во специфичниот контекст на попреченоста. Исто така, Конвенцијата гледа на правата како на неделиви и меѓузависни.

²⁰За повеќе информации види: Стојкова Ж., Од идеја до реалност, Полио плус, Скопје, 2005 година.

²¹Види: Final report of the Ad Hoc Committee on a Comprehensive and Integral International Convention on the Protection and Promotion of the Rights and Dignity of Persons with Disabilities, General Assembly, A/61/611, 6 December 2006, Sixty-first session, Item 67 (b) Human rights questions: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms. Достапно на: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahcfinalrepe.htm>> [Пристапено на: 7 февруари 2018].

²²Различните модели на гледање на попреченоста низ историјата се делат на три групи: традиционален модел, медицински модел и социјален модел. Традиционалниот модел ја гледа попреченоста како товар кој ѝ е наметнат на заедницата преку некој нејзин припадник и истиот се решава преку отфрлање или изолирање на припадникот кој е носител на тој проблем. Според медицинскиот модел, попреченоста претставува нарушена здравствена состојба и како секоја болест треба да се лечи. Последниот модел кој во главно денес доминира, е социјалниот модел кој попреченоста ја гледа како социјално прашање, а проблемот не лежи во попреченоста на поединецот туку во самото општество. Овој модел еволуира како што се зајакнува и движењето на лицата со попреченост, од мотивот на милосрдие (*charity*), преку гледање на попреченоста од аспект на човекови права, па сè до создавање на услови за еднакви можности на лицата со попреченост со останатите. За повеќе информации види: Traustadottir R., Disability Studies, the Social Model and Legal Developments, in Quinn G., Arnardottir O.M., The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspective, Boston – Leiden, 2009; Harris A., Enfield S., Disability, Equality and Human Rights, A Training Manual from Development and Humanitarian Organisations, Oxfam GB, Action on Disability and Development, стр.169-172; Попоска Ж., Дискриминација врз основ на хендикеп во меѓународното право за правата на човекот, Македонски центар за меѓународна соработка, Скопје, 2015 година, стр.35-44.

на попреченоста. Спротивно на ова, развиените држави сметаа дека улогата на оваа Конвенција не е да формира нови права или да ги рedefинира постоечките, напротив нејзината улога е да предвиди мерки кои ќе им овозможат на лицата со попреченост да се користат во целост со човековите права гарантирани со меѓународното право за правата на човекот. На крајот, се заклучи дека вториот пристап е оној кој најмногу и служи на целта на Конвенцијата, но сепак останува дилемата каде припаѓа обврска за подигнување на јавната свест (член 8), правото на прстапност (член 9), независното живеење и вклучувањето во заедницата (член 19), личната мобилност (член 20), хабитацијата и рехабилитацијата (член 26), и обврската за собирање податоци и статистика (член 31).

Конвенцијата по својата природа е програмска, исцртувајќи ги политиките во општи рамки и притоа детално недефинирајќи ги активностите кои можат да се преземат за отелотворување на тие

политики во пракса. Тоа е оставено на секоја од договорните страни да го регулира согласно со нивниот правен, политички и административен систем.

За разлика од другите меѓународни инструменти, МКПЛП согласно својот член 44 дозволува, покрај државите и регионалните организации, како што е Европската Унија, да станат договорни страни на Конвенцијата, кое што го направи Унијата на 23 декември 2010 година, притоа станувајќи 97 договорна страна на Конвенцијата²⁵.

Со МКПЛП се формира Комитетот за правата на лицата со попреченост со цел да врши надзор над спроведувањето на Конвенцијата. Комитетот се состои од 18 члена кои се експерти, со мандат од 4 години со право на еден повторен избор, експерти од кои неколку треба да бидат лица со попреченост.²⁶

²⁵Европската Унија ја потпиша МКПЛП (не и Факултативниот протокол) на 30 март 2007 година, и на 26 ноември 2009 година, Советот на Европската Унија усвојувајќи ја Одлуката 2010/48/E3 ја авторизираше Унијата да пристапи кон Конвенцијата што го направи Европската Унија на 23 декември 2010 година. За Европската Унија, Конвенцијата влезе во сила во јануари 2011 година. За повеќе информации види: Одлука на Советот 2010/48/E3 од 26 ноември 2009 година за пристапување на Европската Заедница кон Конвенцијата за правата на лицата со хендикеп на Обединетите нации (Council Decision 2010/48/EC of 26 November 2009 concerning the conclusion, by the European Community, of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities), OJ L 23, од 27 јануари 2010 година. Достапно на: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:023:0035:0061:EN:PDF> и на: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/4&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> [Пристапено на: 1 февруари 2018].

²⁶Повеќе информации за Комитетот за правата на лицата со попреченост, неговите членови, надлежности, седници, публикации и слично види на: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx>.

АНАЛИЗА НА МЕЃУНАРОДНАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРАВТА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ И ФАКУЛТАТИВНИОТ ПРОТОКОЛ

Текстот на МКПЛП се состои од преамбула кој содржи 25 параграфи и основен текст кој има 50 члена, поделени во пет групи и тоа воведни (член 1-2), членови со општа примена (член 3-9), субстантивни одредби (член 10-30), одредби кои го регулираат спроведувањето и мониторингот (член 31-40), и членови од технички карактер со кој се регулираат прашањата на потпишување, пристапување, ратификување и влегувањето во сила (член 41-50). Нешто што е посебно иновативно во МКПЛП се одредбите со кои се бара консултација и активна вклученост на лицата со попреченост и нивните претставнички организации во изработката и остварувањето на законодавството и политиките преку кои се спроведува Конвенцијата (член 4 став 3); одредбите со кои се признава важноста на меѓународната соработка и развојните програми за целосно остварување на правата на лицата со попреченост (член 32); одредбите за воспоставување на национален мониторинг механизам, комплементарен на меѓународниот мониторинг механизам (член 33)²⁷ и процедурата за подобро менаџирање на крајните рокови за известување (член 35-37).

2.1. Преамбула

Иако, во суштината на преамбулата лежи нејзиниот декларативен карактер, сепак треба да се напомене дека таа нуди корисен историски контекст за односот на лицата со попреченост и ја објаснува

²⁷Овој чекор беше преземен поради веќе постоечкото искуство со меѓународните инструменти за правата на човекот и нивната делумна ефикасност, затоа што постојните меѓународни мониторинг механизам и нивните редовни процедури за известување се покажаа неуспешни во поттикнувањето на целосното спроведување на одредбите од односните инструменти во државите, како и целосно реформирање на националните законодавства во духот на одредбите од овие конвенции. МКПЛП е доста иновативна во оваа насока, а нејзиното спроведување во пракса е доста разнолико.

оправданоста за донесување на овој меѓународен правен инструмент за правата на човекот. Целта на преамбулата, во еден дел е и да го објасни односот помеѓу Конвенцијата и претходниот развој во меѓународното право. Од тие причини параграфот а и параграфот б се користат со истиот јазик како и другите конвенции за правата на човекот, посебно МПГПП, МПЕСКП и МКЕДПЖ, а параграфот в ја наоѓа својата сличност со Виенската декларација и програма за акција (Vienna Declaration and Programme of Action of the World Conference on Human Rights) од 1993 година, во која се наведува дека сите човекови права се универзални, неделиви, меѓузависни и меѓусебно поврзани (параграф 5). Покрај сличноста на параграфот г со Виенската декларација и Стандардните правила, погоре наведени, новина тука е вклучувањето на Меѓународната конвенција за заштита на правата на сите мигрантни работници и членовите на нивните семејства во јадрото на фундаменталните договори за човекови права на ООН.

За темата на овој Толкувач, посебно интересни се неколку од параграфите на преамбулата, разработени подолу. Имено, од користената реторика во преамбулата јасно може да се види промената во фокусот, односно од перцепцијата на индивидуалната оневозможност на лицето со попреченост кон фокусирањето на бариерите кои

оневозможуваат целосно уживање на правата и слободите кои им припаѓаат на лицата со попреченост. Така наречениот социјален модел на гледање на попреченоста е јасно изразен во преамбулата наведувајќи дека “попреченоста е развоен концепт и резултира во интеракција помеѓу индивидуата со оневозможност и бариерите во општеството и средината, кои го попречуваат нивното целосно и ефикасно учество [на лицата со попреченост] во општеството на еднаква основа со другите” (параграф д). Со жалење Комитетот забележува во својот Општ коментар број 6²⁸, дека “законите и политиките на државите-договорни страни сè уште пристапуваат кон попреченоста преку моделот на милосрдие и/или медицинскиот модели и покрај некомпатибилноста на овие модели со Конвенцијата ... напорите на државите-договорни страни за надминување на бариерите поврзани со ставовите кон попреченоста се недоволни ... примерите вклучуваат постојани и понижувачки стереотипи, стигматизација и предрасуди против лицата со попреченост отсликувајќи ги како товар за општеството” (параграф 2). Дополнително, Конвенцијата истакнува дека не треба да се заборава разноликоста на лицата со попреченост (параграф 3) и признавајќи ја потребата за промоција и заштита на човековите права на сите лица со попреченост,

вклучително и на они на кои им е потребна понагласена поддршка (параграф с).

Заштитата од дискриминација врз основ на попреченост проникнува низ целиот текст на преамбулата, но засебно е разработена во параграфот ж наведувајќи дека “дискриминацијата против било кое лице врз основ на попреченост е повреда на вроденото достоинство и вредност на човековото битие”. Исто така, повеќекратната дискриминација е предвидена во параграфот м, а спомената е и специфично ранливата положба на девојките и жените со попреченост (параграф н) и децата со попреченост (параграф њ). Дополнително, акцент се става и на потребата за вклучување во главните токови (mainstreaming) на попреченоста како интегрален дел од стратегиите за одржлив развој (параграф е) како и на родовата перспектива (параграф о).

Параграфот ј, кој ја црпи својата основа од КПД, ја нагласува важноста на меѓународната соработка во подобрувањето на животните услови на лицата со попреченост во секоја држава, особено во земјите во развој. Овој став е преточен и во членот кој се однесува на меѓународната соработка (член 32), објаснет подолу.

Една од улогите на преамбулата е прелиминарно да ги идентификува основните начела и цели на Конвенцијата, па затоа во истата се среќава признавањето на важноста

на индивидуалната автономија и независност, вклучително и слободата за донесување на свое мислење за самителицасо попреченост (параграф л), потребата за вклучување на лицата со попреченост во процесите на донесување на одлуки за политиките и програмите вклучително и оние кои директно ги засегаат (параграф љ), како и признавањето на важноста на пристапноста (параграф с).

Примерите од практиката ја објаснуваат потребата за вклучување на параграфот п, кој се однесува на сиромаштијата, во самата преамбула. Имено, поголемиот дел од лицата со попреченост живеат во сиромаштија а истата може да влијае директно врз зголемување на шансите за стекнување со попреченост²⁹.

Преамбулата го признава семејството на лицата со попреченост како природна и основна општествена група предвидувајќи дека истите треба да бидат заштитени од општеството и државата добивајќи ја потребната поддршка со цел семејствата да придонесат кон целосното и еднакво уживање на правата на лицата со попреченост (параграф к).

На крај, во текстот на параграфот у е инкорпорирана една од целите на преамбулата, односно реafirмирање на потребата од донесување на Конвенцијата како и акцентирање на сеопфатната природа на истата, слично како и во текстот на преамбулата на КПД и МКПМРФ.

²⁸Види: General Comment No. 6: Article 5: Equality and non-discrimination, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, CRPD/C/GC/6, 9 March 2018. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/6&Lang=en> [Пристапено на: 2 април 2018]

²⁹За повеќе информации види: Стојкова Ж., Меѓународни норми и стандарди за лицата со попреченост, Полио плус, Скопје, 2004 година, стр.230-235.

2.2. Општи одредби

Целта на Конвенцијата е отелотворена во членот 1. Иако, во ниту еден од основните меѓународните документи за правата на човекот не се среќава посебен член кој се однесува посебно на целта, сепак со вклучувањето на оваа одредба воочлива е конзистентноста во новата практика во меѓународното право на изработката на конвенциите како што е на пример членот 2 од Рамковната конвенција за климатски промени (Framework Convention on Climate Change). Ставот 1 наведува дека целта на МКПЛП е промоција, заштита и овозможување на лицата со попреченост целосно и еднакво уживање на сите човекови права и основни слободи, како и промоција на почитувањето на нивното вродено достоинство. Важно да се напомене е дека иако во текстот на Конвенцијата не е вклучена дефиницијата на ‘попреченоста’ поради комплексноста на ова прашање, во овој член наведено е што се подразбира под терминот ‘лица со попреченост’. Односно, во ставот 2 се вели: “лицата со попреченост ги вклучуваат оние кои имаат долготрајна телесна, ментална, интелектуална или сензорна попреченост која во интеракција со различни бариери може да го попречи нивното целосно и ефикасно вклучување во општеството на еднаква основа со другите”. Во случајот *S.C v. Brazil*³⁰, Комитетот сметал дека разликата помеѓу болеста и попреченоста е разлика во степенот, а не разлика во видот. Здравствената состојба која првично

е зачната како болест може да се развие во оневозможност во контекст на попреченост како последица на своето траење или нејзина хроничност. Моделот на попреченост заснован на човековите права бара да се земе предвид разноликоста на лицата со попреченост (преамбула, параграф 3), заедно со интеракцијата помеѓу индивидуата со оневозможност и бариерите во општеството и средината, (преамбула, алинеја д) (параграф 6.3).

Членот 2 ги уредува дефинициите на некои од користените термини во Конвенцијата, како што се комуникација, јазик, дискриминација врз основ на попреченост, соодветно приспособување и универзален дизајн. Компаративно гледано, повеќето меѓународни конвенции за правата на човекот содржат член кој се однесува на дефинициите, практика која се покажа како корисна затоа што појаснувањето на значењето и опфатот на користените термини помага во отстранувањето на проблемите кои би можеле да се јават при толкувањето и спроведувањето на тој меѓународен документ. Дефиницијата за ‘дискриминација врз основ на попреченост’, е опфатена со членот 2, слично како и пристапот применет во МКЕРД (член 1 став 1), МКЕДПЖ (член 1) и КПД (член 1).

Дополнително, одредувањето дека необезбедувањето на соодветно приспособување се разбира како дискриминација е доста прогресивно. Најголем застапник за вклучување

на оваа одредба, која е на еден начин новина во контекстот на меѓународното право за правата на човекот, беше Европската Унија. Ова е интересно затоа што Директивата 2000/78/ЕС³¹ во својот член 5 не предвидува јасно дека отсуството на соодветно приспособување претставува дискриминација, од причини што државите-членки на Унијата немаат заедничко гледање на тоа како треба да се зема отсуството на ова приспособување. Дали како на форма на директна дискриминација или индиректна дискриминација, *suī generis* форма на дискриминација или како на обврска за чија повреда не е предвидена специфична санкција. Што се подразбира под терминот ‘соодветно приспособување’ детално е објаснето подолу, при разработката на членот 5.

Исто така, со вклучувањето на дефиницијата за терминот ‘јазик’ директно се става нагласок на потребите на лицата со сензорна попреченост, кои го користат знаковниот јазик и алтернативните начини на комуникација. Ова е конзистентно со веќе постоечките практики, на пример истакнати во МПГПП (член 27), Конвенцијата бр.169 на Меѓународната организација на трудот (член 28 и 30) и КПД (член 30). Исто така, во овој член се објаснува и значењето на поимот ‘комуникација’ која вклучува јазици, приказ на текст, Браево писмо, тактилна комуникација, отпечаток со големи букви, пристапни

мултимедијални како и пишани, аудио, лесно разбирлив јазик, човечки читатели, аугментативни и алтернативни средства, начини и форми на комуникација, вклучително пристапни информации и комуникациски технологии.

Од друга страна, авторката смета дека е исклучително корисно што МКПЛП ја вклучува дефиницијата на ‘универзален дизајн’ во членот 2 наведувајќи дека под овој термин се подразбира “дизајн на производи, околина, програми и услуги кои можат да се користат од сите луѓе, во најголема можна мера, без притоа да е потребно нивно прилагодување или посебен дизајн ...”, затоа што овој концепт не е докрај јасен и општо разбирлив. Истовремено, овој дизајн нема да ги исклучи асистивните направи за посебните групи на лица со попреченост кога е ова потребно.

Општите начела на Конвенцијата, предвидени во членот 3 се смета дека претставуваат морален компас за промени и водич во идното толкување и спроведување на Конвенцијата. Пристапот применет во МКПЛП, членот за општите начела да му предничи на членот со општите одредби е сличен на оној најчесто прифатен во меѓународните договори кои се однесуваат на екологијата. Повеќето начела опфатени со овој член се вклучени во фундаменталните меѓународни договори за правата на човекот, како и во Стандардните правила. Во него се споменати

³¹Види: Директива на Советот 2000/78/ЕС од 27 ноември 2000 година со која се воспоставува општа рамка за еднакво постапување во вработувањето и професиите (Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for Equal Treatment in Employment and Occupation), [2000] OJ L 303/16.

почитувањето на вроденото достоинство, индивидуалната автономија вклучително и слободата да се направи сопствениот избор, како независноста на лицата (став 1 алинеја а), принципот на недискриминација (став 1 алинеја б), целосна и ефикасна вклученост во општеството (став 1 алинеја в), почитување на различноста и прифаќање на лицата со попреченост како дел од човековата разноликост и човечност (став 1 алинеја г), еднаквоста на можностите (став 1 алинеја д). Од искуство, може да се каже дека мерките на формалната еднаквост кога не се придружени со дополнителни мерки за поддршка не се доволни да ја остварат суштинската еднаквост која е предвидена со Конвенцијата. Потребно е воведување на специфични афирмативни мерки со цел постигнување на целосната еднаквост. Посебен осврт се става на родовата рамноправност (став 1 алинеја е), како и на почитувањето на развојните способности на децата со попреченост и нивното право на зачувување на својот идентитет (став 1 алинеја ж). Интересно да се напомене е дека и пристапноста е крената до ниво на општо начело (став 1 алинеја ѓ). Недвојбено може да се заклучи дека овој член е во тесна врска со преамбулата, општите обврски на државата согласно членот 4 како и со голем број од општите и субстантивните членови од Конвенцијата.

Со вклучувањето на одредба која ги обврзува државите-договорни страни да обезбедат целосна реализација на правата содржани во Конвенцијата согласно со членот

4, се рефлектира принципот на субсидијарност во чија срж лежи идејата дека спроведувањето на меѓународните човекови права е примарно национално прашање. Исто така, во овој член кој се однесува на општите обврски големо внимание му се посветува на процесот на консултации и вклучување на лицата со попреченост во изработката на политиките и програмите, вклучително и на децата со попреченост преку нивните претставнички организации (став 3). Со други зборови, на државите-договорни страни им се налага обврска да градат партнерски односи со лицата со попреченост и нивните претставнички организации, идеја која ја промовираат и за која се залагаат овие организации од секогаш преку начелото “Ништо за нас, без нас”.

Интересно да се напомене е што во членот 4 големо внимание му се посветува и на начелото на недискриминација, обврзувајќи ги државите-договорни страни да обезбедат целосна реализација на правата на лицата со попреченост без дискриминација од каков било вид врз основ на попреченоста преку усвојување на законодавни, административни и други мерки со цел спроведување на Конвенцијата (став 1 алинеја а), како и да преземат соодветни мерки за изменување или укинување на кои било закони, други правни акти, обичаи и практики кои се дискриминаторски за лицата со попреченост (став 1 алинеја б). За спроведување целосно на овие обврски потребно е државите-договорни страни да извршат анализа на законодавството и

постојните практики со цел да се добие слика за усогласеноста на истите со стандардите предвидени со одредбите на МКПЛП. Меѓутоа тоа што му се забележува на ставот 1 од Конвенцијата е отсуството на ‘правните лекови’ покрај законодавните и административните мерки. Идејата за нивното вклучување доаѓа од Општиот коментар број 3 на Комитетот за економски, социјални и културни права во кој се наведува дека “правните лекови се вклучуваат во мерките кои се сметаат за соодветни, покрај законодавството” и “реализацијата на предвидените права без дискриминација од кој било вид често е соодветно промовирана преку одредбите кои нудат судски и други ефикасни правни лекови” (параграф 5). Од тие причини, ова отсуство е спротивно на досега воспоставениот корпус на меѓународното право за правата на човекот, поточно МПГПП (член 2 став 3) и толкувањето на МПЕСКП (Општ коментар број 3 на Комитетот за економски, социјални и културни права). Обврската наведена во став 1 алинеја д, дека државите-договорни страни се обврзани да ги преземат сите соодветни мерки со цел елиминирање на дискриминацијата врз основ на попреченост, извршена од страна на било кое физичко или правно лице, институција или приватно претпријатие е целосно во согласност со меѓународното право за правата на човекот, и тоа МКЕДПЖ (член 2 алинеја д) и КПД (член 3 став 1). Ова вклучување, од друга страна е доста важно затоа што голем дел од производителите на добра и услуги се приватни претпријатија.

МКПЛП ја предвидува обврската за државите да преземат или да поттикнат истражувања и развој на добра, услуги, опрема и објекти со универзален дизајн (став 1 алинеја ѓ), нови технологии и информатички и комуникациски технологии и уреди за мобилност, направи и асистивна технологија (став 1 алинеја е), да обезбедат достапни информации за лица со попреченост за уредите за мобилност, направи и асистивна технологија (став 1 алинеја ж), како и обука за професионалци и персонал кој работи со лицата со попреченост (став 1 алинеја з).

Повеќето членови од Конвенцијата се хибридни, вклучувајќи во себе елементи и од граѓанските и политички права, но и од економските, социјалните и културните права, па затоа се одреди референцата за прогресивното постигнување на целосната реализација на наведените права, максимално искористувајќи ги националните расположливи ресурси, а кога е потребно и во рамките на меѓународната соработка, да биде вклучена во општите обврски (став 2).

Раководејќи се од МКЕДПЖ (член 23) и КПД (член 41), Конвенцијата во ставот 4 го инкорпорира принципот на не-дерогација на веќе постоечките права наведувајќи дека “ништо што е содржано во оваа Конвенција нема да влијае врз одредбите кои се поповолни за остварување на правата на лицата со попреченост и кои можат да бидат содржани во правото на државите-договорни страни или во меѓународното право кое е во сила за таа држава ...”. За

крај, би напоменеле дека членот 4 се наоѓа во општите одредби кои имаат хоризонтална примена, односно сите одредби треба да се гледаат во склад со гореневедените начела и обврски.

Еден голем дел од Конвенцијата се однесува на прашањето на еднаквоста и заштитата од дискриминацијата врз основ на попреченост кој централното свое место го има во членот 5. Еднаквоста и заштитата од дискриминација се меѓусебно испреплетени со човековото достоинство и на нив се темелат останатите права на човекот. Членот води генеза од УДЧП (член 1 и 2), МПГПП (член 2), МПЕСКП (член 2), МКЕРД (член 1), МКЕДПЖ (член 1), а неговото отелотворување во членот 5 од Конвенцијата претставува еволуција на традициите и пристапите на Организацијата на обединетите нации. Разликата е само во два аспекти и тоа првиот, го вклучува оневозможувањето на соодветното приспособување како форма на дискриминација и второ, ја вклучува фразата 'на еднаква основа со другите' како нова компонента.

Кога зборуваме за еднаквост треба да се прави разлика помеѓу формалната еднаквост и материјалната еднаквост. Имено, формалната еднаквост или како што уште се нарекува, законски обезбедена еднаквост, подразбира формално признавање дека сите лица имаат еднакви права и слободи загарантирани со закон

и еднаква примена на законите од страна на државните органи. Оваа разбирање за еднаквоста се заснова на Аристотеловата максима дека еднаквите треба да се третираат еднакво, а нееднаквите различно, односно врз симетричниот пристап. Овој вид еднаквост се претпоставува дека е остварена доколку постои правна рамка согласност која сите луѓе се еднакви во однос на уживањето на правата и слободите, притоа не обрнувајќи внимание на резултатот од истата, односно овој вид на еднаквост ја исклучува од своето поимање индиректната дискриминација. Иако формалната еднаквост може многу да помогне во борбата против негативните стереотипи и предрасуди, сепак не може да понуди решение за 'дилемата на различности', затоа што не ги разгледува ниту ги прифаќа разликите меѓу човечките суштества (Општ коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост³², параграф 10). Од друга страна, материјалната еднаквост која претпоставува пошироко толкување на поимот на еднаквост, подразбира спроведување на правната еднаквост во секојдневниот живот, при што резултатите и ефектите што произлегуваат од примената на законите, политиките и практиката не треба да бидат дискриминаторни. Посебно се земаат предвид различностите на определените заштитени групи, како на пример во случаите на

соодветното приспособување за лицата со попреченост. Токму поради тоа, материјалната еднаквост е показател што упатува на можните недоследности во однос на примената на формалната, односно правната еднаквост. Целта на едно демократско општество е да ја оствари пред сè, материјалната еднаквост. Овој вид на еднаквост најјасно се изразува во теоријата за мултидимензионалната нееднаквост, која е доста актуелна и која го истакнува постоењето на мултидисциплинарни индивидуални и групни идентитети кои резултираат во зголемување на ранливоста на заштитената индивидуа и/или групи која се појавува во меѓузависноста со сложените структурни социјални фактори.³³ Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, зборува и за инклузивна еднаквост како нов модел на еднаквост развиен во Конвенцијата, кој ја опфаќа материјалната еднаквост елаборирајќи ја содржината на еднаквоста во четири димензии и тоа (а) фер редистрибутивна димензија со цел справување со социо-економските недостатоци; (б) димензија на признавање со цел борба против стигмата, стереотипите, предрасудите и насилството признавајќи го достоинството на човечките суштества и нивната интерсекционалност; (в) партиципативна димензија со цел потврдување на социјалната природа на луѓето како

членови на општествените групи и признавање на целосното човештвото преку вклучување во општеството; и (г) прилагодувачка димензија со цел правење на простор за разликите на луѓето како прашање на човечкото достоинство (параграф 11).

Како што се објаснува и погоре, во преамбулата се наведува дека дискриминацијата на кое било лице врз основ на попреченост е повреда на вроденото достоинство и вредност на човековата личност, а посебно се препознава повеќекратната дискриминација и засилените форми на дискриминација на лицата со попреченост. Дополнително, овој член кој се однесува на еднаквоста и недискриминацијата е една од најзначајните одредби од Конвенцијата, затоа што се стреми да го искорени не-еднаквото постапување и дискриминацијата врз основ на попреченост. Тој е интенциозно сместен во првиот дел на Конвенцијата, каде се ставени членовите кои имаат општа (хоризонтална) применливост, што овозможува толкувањето на сите одредби од МКПЛП да се гледа преку призмата на не-дискриминацијата и еднаквоста на лицата со попреченост. Најважно е што овој принцип и право е обврска за непосредна реализација и не е предмет на прогресивна реализација. Со други зборови, треба да се остави сега и веднаш.

³²Види: General Comment No. 6: Article 5: Equality and non-discrimination, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, CRPD/C/GC/6, 9 March 2018. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/6&Lang=en> [Пристапено на: 2 април 2018].

³³Види: Arnardóttir O.M., A Future of Multidimensional Disadvantage Equality?, in Quinn G., Arnardóttir O.M., The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspective, Boston-Leiden, 2009.

Ставот 1 им налага обврска на државите-договорни страни да признаваат дека сите лица се еднакви пред и според/под законот и имаат право, без дискриминација на еднаква заштита и еднаква корист од законот. Додека 'еднаквоста пред законот' како поим се однесува на правото да се биде заштитен со законот, 'еднаквоста според законот', која е уникатен поим само за оваа Конвенција, се однесува на правото на користење со законот за лична корист. Од таа страна, лицата со попреченост имаат право да бидат ефикасно заштитени и позитивно вклучени. Според, Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, признавањето дека сите лица со попреченост се еднакви според законот значи дека не треба да постојат закони кои овозможуваат конкретно негирање или ограничување на правата на лицата со попреченост и дека попреченоста треба да се вклучи во сите закони и политики (параграф 14). Дополнително, поимите 'еднаква заштита' и 'еднаква корист од законот', иако блиски, се сепак различни поими. Имено, првиот означува дека кога државата-договорна страна усвојува закони и политики не треба да ги дискриминира лицата со попреченост,

но вториот поим - 'еднаква корист од законот', означува дека државите-договорни страни треба да ги отстранат бариерите за стекнување на пристап до сите заштитни законски мерки и придобивките од еднаквиот пристап до законот и правдата за да се остварат правата на лицата со попреченост.

Самата користена реторика на членот 5 покажува дека е забранета дискриминацијата врз основ на попреченост, а не само заштитата на лицата со попреченост, што го отвора просторот за заштита на лицата кои во минатото имале попреченост, кои имаат попреченост или кои во иднина би се здобиле со попреченост, лицата за кои се претпоставува дека имаат некоја попреченост³⁴, како и за лицата кои се во тесна врска со лице со попреченост, а можат да бидат дискриминирани поради тоа (дискриминација по асоцијација)³⁵. Последново е посебно компатибилно и со тенденцијата во правото на Европската Унија потврдена со пресудата на Судот на правдата на Европската Унија во случајот *Coleman v Attridge Law*, во кој Судот сметал дека Директивата за вработување 2000/78/ЕС забранува директна дискриминација и вознемирување

на мајка на дете со попреченост, кога таа дискриминација се заснова на попреченоста на нејзиното дете. Исто така, опфаќањето на лица кои во иднина би се здобиле со попреченост во персоналниот опфат на заштита со Конвенцијата е исто така многу важно. Затоа што постојат лица кои се генетски предиспонирани за различни болести кои доведуваат до попреченост или пак се здобиле со вирусот чии симптоми ќе се развијат во иднина (на пример: хантингтоновата болест, мултиплекс склероза, рак или ХИВ/СИДА).

Согласно ставот 2, државите-договорни страни се обврзуваат да забранат каква било дискриминација врз основ на попреченост, која пак согласно дефиницијата содржана во членот 2 подразбира "какво било разликување, исклучување или ограничување врз основ на попреченост, кое има за цел или последица оневозможување или попречување на признавањето, уживањето или користењето, на рамноправна основа со другите, на сите човекови права и основни слободи на политичко, економско, општествено, културно, граѓанско или било кое друго поле. Ги опфаќа сите форми на дискриминација вклучително и оневозможувањето на соодветно приспособување."³⁶

Како што истакнува Комитетот во својата јуриспруденција, на пример во случајот *S.C v. Brazil* наведен погоре, како и во случајот *Marlon James Noble v. Australia*³⁷ и случајот *Mr. X v. United Republic of Tanzania*³⁸, дискриминацијата може да произлезе од дискриминаторскиот ефект на нормата или мерката која немала намера да дискриминација, но сепак таа непропорционално ги засега лицата со попреченост (параграф 6.4 и параграф 8.3, соодветно). Во случајот *H.M v. Sweden*³⁹, Комитетот забележал дека законот што се применува на неутрален начин може да има дискриминаторски ефект кога конкретните околности на лицата на кои се применува одредбата не се земаат предвид. Правото да не се дискриминира при уживањето на правата гарантирани со Конвенцијата може да се повреди кога државите-договорни страни, без објективно и разумно оправдување, не постапуваат различно спрема лицата чиишто ситуации се значително различни (параграф 8.3). Токму во овој случај, Комитетот наоѓајќи повреда на членот 5, 25 и 26 сами, но и во врска со членот 3 и 4 од Конвенцијата, сметал дека државата-договорна страна при одбивањето на барањето на апликантката за градежна дозвола не ги земал предвид конкретните

³⁴Лицата за кои се претпоставува дека имаат некоја попреченост се заштитени и во Канада, а тоа се отсликува и преку судската практика на Врховниот суд на Канада каде што судот завземал широк пристап при дефинирање на заштитата од дискриминација врз основ на попреченост, проширувајќи ја на " која било попреченост која може да е резултат на физичко ограничување, заболување, социјален однос, претпоставено ограничување или комбинација на сите овие фактори". Види: *Supreme Court of Canada, Quebec v. Montréal City; Quebec v. Boisbriand City*, SCC 27, 2000. Достапно на: <<http://scc.lexum.umontreal.ca/en/2000/2000scc27/2000scc27.pdf>> [Пристапено на: 10 февруари 2018].

³⁵За повеќе информации види: CJEU, *S.Coleman v Attridge Law, Steve Law, Case C-303/06, OJ C 224, 17 July 2008.*

³⁶Обврската за соодветно прилагодување може да се најде во неколку членови во МКПЛП и тоа експлицитно во членот 24 (образование) и 27 (работа и вработување) и имплицитно во членот 20 (лична мобилност) и 21 (слобода на изразување и пристап до информации).

³⁷Види: *Marlon James Noble v. Australia*, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Communication No. 2/2012, CRPD/C/16/D/7/2012, Views adopted on 10 October 2016.

³⁸Види: *Mr. X v. United Republic of Tanzania*, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Communication No. 22/2014, CRPD/C/18/D/22/2014, Views adopted on 31 August 2017.

³⁹Види: *H.M v. Sweden*, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Communication No. 3/2011, CRPD/C/7/D/3/2011, Views adopted on 21 May 2012.

околности на нејзиниот случај и нејзините потреби поврзани со попреченоста.

Па затоа оваа одлука на домашните власти, да го одбијат отстапувањето од градежно-урбанистичкиот план со цел да се дозволи изградбата на базен за хидротерапија на имотот на апликантката во нејзина сопственост е непропорционална и предизвикала дискриминаторски ефект што негативно влијаел на пристапот на апликантката, како лице со попреченост до здравствената заштита и рехабилитацијата потребна за нејзината специфична здравствена состојба (параграф 8.8).

Во членот 2 се дефинира соодветното приспособување како “неопходно и соодветно изменување или прилагодување потребно во одреден случај кое не преставува несразмерен товар, а со цел обезбедување на уживањето или користењето на сите човекови права и основни слободи на лицата со попреченост на еднаква основа со другите”. Ова претставува ех пипс обврска, за разлика од пристапноста која е ех ante обврска, односно е индивидуализирана реактивна обврска за секое лице со попреченост засебно и се иницира на барање на лицето со попреченост. Од ова јасно произлегува дека забраната на дискриминацијата врз основ на попреченост е фокусирана на резултатот од дејството, а не на намерата на сторителот.

Исто така, МКПЛП прави еден важен исчекор не само со тоа што одредува дека неоправданото неизвршување на соодветно приспособување преставува дискриминација, што е во тек со развојните гледања на дискриминацијата врз основ на попреченост, туку и ги задолжува државите-договорни страни да ги преземат сите соодветни чекори за осигурување на обезбедување на соодветното прилагодување (став 3) а, ваквото гледање го поставува во еден член со хоризонтална применливост, што значи дека истото треба да се применува низ целата Конвенција. Дополнително, поставувањето на соодветното приспособување во дефиницијата за дискриминација воспоставува премиса дека за остварувањето на основните граѓански и политички права потребно е индивидуализирани мерки со цел да се реши постојната системска дискриминација на лицата со попреченост, што ќе биде сериозен предизвик за сите држави, вклучително и развиените, особено вклучувањето во законодавствата на обврската за извршување на соодветното приспособување надвор од контекстот на вработувањето. Во таа насока Комитетот во својата јуриспруденција, во случајот *Gemma Beasley v. Australia*⁴⁰, како и во случајот *Michael Lockrey v. Australia*⁴¹, наведува дека државата-договорна страна не ги презела неопходните чекори за да обезбеди соодветно приспособување

за апликантот и заклучува дека одбивањето да се обезбеди толкување на знаковниот јазик Ауслан или стенографски белешки, без темелно оценување дали тоа би претставувало непропорционално или непотребно оптоварување, претставува дискриминација врз основ на попреченост и повреда на членот 5 од Конвенцијата (параграф 8.4 и параграф 8.5, соодветно). Дополнително, во случајот *F v. Austria*⁴², Комитетот сметал дека неинсталирањето на аудио систем од страна на државата-договорна страна при продолжувањето на трамвајската мрежа резултирало со оневозможување на лицата со сензорна попреченост (слепи лица) на пристап до информации и комуникациски технологии и до услуги отворени за јавноста на еднаква основа со другите, а со тоа и до повреда на членот 5 и 9 на Конвенцијата (параграф 8.7).

И за крај, ставот 4 предвидува дека преземањето на специјални/посебни мерки, неопходни за забрзување или постигнување на de facto еднаквост на лицата со попреченост нема да се сметаат за дискриминација⁴³. Односно, одредбата предвидува дека афирмативните мерки преземени со цел намалување на процепот меѓу нормативното и

стварното кои всушност самите по себе претставуваат различно постапување кое е преференцијално спрема лицата со попреченост, ќе се третираат како специфичен исклучок од дискриминацијата. Овие мерки се доста корисни за постигнувањето на субстантивната еднаквост во општеството. Ова е јасно изразено во Лимбуршките принципи во кои се наведува дека: “позитивните мерки преземени со единствена цел за обезбедување на соодветен напредок на определени групи или лица на кои им е потребна таквата заштита, а кои се потребни за целосното уживање на нивните економски, социјални и културни права на еднаква основа со другите, нема да се смета како форма на дискриминација, ако се покаже дека како последица од овие мерки истите не довеле до постоење на посебни права за односната група и дека тие мерки ќе престанат да постојат по исполнувањето на целта за која се преземаат” (параграф 39).⁴⁴ Според Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, овие мерки мора да бидат во согласност со сите принципи и одредби на Конвенцијата, особено тие не смеат да резултираат со овековечување на изолација, сегрегација, стереотипизација, стигматизација или

⁴³Овие мерки треба да се јасно дефинирани, временски ограничени, целно насочени кои се користат за предизвикување на предрасудите против лицата кои се дискриминирани (во нашиов случај, лицата со попреченост) со цел да се отстранат постоечките нееднаквости и да се изврши превенција од идните. Значи, овие мерки не треба да се гледаат само како политичка алатка, туку како обврзувачка обврска за остварување на правото на еднаквост.

⁴⁴Види: *Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, UN Doc. E/CN.4/1987/17, Annex; *Human Rights Quarterly*, Vol.9, 1987, стр.122-135.

⁴⁰Види: *Gemma Beasley v. Australia*, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Communication No. 11/2013, CRPD/C/15/D/11/2013, Views adopted on 25 May 2016.

⁴¹Види: *Michael Lockrey v. Australia*, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Communication No. 13/2013, CRPD/C/15/D/13/2013, Views adopted on 30 May 2016.

на друг начин дискриминација на лицата со попреченост. Затоа, државите-договорни страни мора да се консултираат и активно да ги вклучуваат организациите на лицата со попреченост при усвојувањето на конкретните мерки (параграф 29).

Во основата на членот 6 лежи специфично ранливата положба на девојките и жените со попреченост како и фактот што токму оваа група се соочува со повеќекратна и интерсекциска дискриминација, посебно во делот на: еднаков пристап до образование, економски можности, социјална интеракција и правда; еднакво признавање пред законот; и способноста да учествуваат во политиката и да го контролираат сопствениот живот во низа контексти, на пример во однос на здравствената заштита, вклучувајќи ги услугите за сексуално и репродуктивно здравје и каде и со кого сакаат да живеат (Општ коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост⁴⁵, параграф 2). Повеќекратната дискриминација е всушност дискриминација врз повеќе основи и постојат два посебни вида од овој тип на дискриминација. Првиот

вид се нарекува кумулативна или дополнителна дискриминација и се појавува кога постои поклопување на дискриминациските основи. Вториот вид се нарекува интерсекциска дискриминација и се појавува кога има уникатна комбинација на дискриминациски основи, а истата се наоѓа на раскрсницата помеѓу поединечните основи заштитени со антидискриминациското законодавство.⁴⁶ На пример, жени со ментална попреченост кои може нема да се дискриминирани затоа што се жени или затоа што имаат ментална попреченост туку затоа што се жени со ваков вид на попреченост, поради предрасудите кои токму нив ги погодуваат. Иако случаите на повеќекратна дискриминација се познати, сепак постоечкото антидискриминационо законодавство не е во состојба да го реши овој проблем, затоа што токму тоа законодавство е дизајнирано на начин да гледа на дискриминацијата како на единечен проблем. И токму тука лежи парадоксот, колку повеќе лицето се разликува од 'нормалната слика', веројатно е да биде жртва на повеќекратна дискриминација и истовремено, помалку веројатно

⁴⁵Види: General Comment No. 3: Article 6: Women and girls with disabilities, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, CRPD/C/GC/3, 25 November 2016. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CRPD/C/GC/3&Lang=en> [Пристапено на: 20 февруари 2018].

⁴⁶Види: Fredman S., Double Trouble: Multiple Discrimination and EU Law, The European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Field, European Anti-Discrimination Law Review Issue No.2, October 2005, стр.13-19; Попоска Ж., Јовевски Л., Антидискриминациско право, Мисија на ОБСЕ во Скопје и Правен Факултет Јустинијан I – Скопје, 2017 година, стр.40-41. Исто така види: Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 25 (2004) on temporary special measures, параграф 12; Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 28 (2010) on the core obligations of States parties under article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, параграф 18.

е да добие соодветна заштита од ваквиот вид на дискриминација. Токму тука лежи и корисноста од овој член од Конвенцијата со изразена анти-дискриминациска содржина кој има хоризонтална примена со цел надминување на оваа состојба.

Имено, жените и девојките со попреченост страдаат од дискриминација и врз попреченост и врз пол и притоа им се ускратени бројни права. Комбинацијата на доминацијата на мажите во многу култури од една страна и општо прифатениот негативен став кон попреченоста од друга страна, негативно се одразува на жените и девојките со попреченост.⁴⁷ Како што се наведува и во Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, "национални закони и политики за попреченост историски ги занемаруваа аспектите поврзани со жените и девојките со попреченост. За возврат, законите и политиките кои се однесуваат на жените традиционално ја игнорираа попреченоста. Оваа невидливост ја засили состојбата на повеќекратната и интерсекциската форма на дискриминација на жените и девојките со попреченост." (параграф 3). Затоа ставот 1 е доста важен затоа што јасно и недвосмислено признава дека жените и девојките со попреченост се предмет на повеќекратна дискриминација и во оваа насока ги обврзува

државите-договорни страни да преземат мерки да го обезбедат целосното и еднакво ужување на сите човекови права и основни слободи на жените и девојките со попреченост.⁴⁸ Еден од основните начини за ова е борбата против негативните родови стереотипи кои потребно е да се препознаат и да се предизвикуваат со цел промоција на родовата еднаквост. Конвенцијата содржи обврска за борбата против стереотипите, предрасудите и штетните практики кои се однесуваат на лицата со попреченост, вклучувајќи ги и оние врз основа на пол и возраст во сите области од општествениот живот.

Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, истакнува дека "[д]искриминацијата врз жените и девојките со попреченост може да има повеќе форми и тоа (а) директна дискриминација; (б) индиректна дискриминација; (в) дискриминација по асоцијација; (г) необезбедување на соодветно приспособување; и (д) структурна или системска, дискриминација. Без оглед на формата во која се појавува, влијанието на дискриминацијата ги повредува правата на жените со попреченост" (параграф 17).

Поради ова во ставот 2 им се налага обврска на државите "да ги преземат сите соодветни мерки за

⁴⁷Види: Стојкова Ж., Меѓународни норми и стандарди за лицата со попреченост, Полио плус, Скопје, 2004 година, стр.213-220.

⁴⁸Ова го вклучува и правото на еднаквост, вклучително и обезбедување на соодветно приспособување за жените и девојките со попреченост. Во својата неодамнешна јуриспруденција, Комитетот за елиминација на дискриминацијата врз жените упати на соодветното приспособување во врска со пристапот на жените со попреченост до вработувањето. Види: CEDAW/C/HUN/CO/7-8 and Corr.1, параграф 45.

обезбедување на целосен развој, напредок и зајакнување на жените со цел гарантирање на користењето и уживањето на нивните човекови права и фундаментални слободи предвидени со Конвенцијата”. Терминот ‘сите соодветни мерки’ ги подразбира мерките кои имаат законодавна, образовна, административна, културна, политичка, јазична или друга природа, а истите се соодветни ако ги почитуваат принципите на Конвенцијата. Мерките може да бидат привременни или долготрајни и треба да помогнат во надминување de jure и de facto нееднаквоста. Додека, привремените специјални мерки можат да бидат неопходни како што се квоти за надминување на структурната или системската повеќекратна дискриминација, долготрајните мерки, како што се реформа на законодавството и политиките за обезбедување на еднакво учество на жените со попреченост во сите области на животот, се суштински предуслови за постигнување на материјалната еднаквост за жените со попреченост (Општ коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 20).

Сите погоре наведени мерки мора да обезбедат целосен развој, напредок и зајакнување на жените со попреченост. Иако, развојот се однесува на економскиот раст и искоренувањето на сиромаштијата, тој не е ограничен само на тие области. Дополнително, со цел да ги унапредат и зајакнат жените со попреченост, мерките мора да ја надминат целта на развојот и да се стремат кон подобрување на состојбата на жените со попреченост во текот на нивниот животен век. И

за крај, во согласност со пристапот заснован на човековите права, обезбедувањето на зајакнувањето на жените со попреченост значи промовирање на нивното учество во јавното одлучување. Затоа, државите-договорни страни треба да допрат до жените и девојките со попреченост директно и да воспостават соодветни мерки со цел гарантирање дека нивните перспективи се целосно земени предвид (Општ коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграфи 21-23). Дополнително, јасно се истакнува дека жените со попреченост не се хомогена група, туку ги вклучуваат во себе и домородните жени, жените бегалци, мигрантките, барателките на азил и внатрешно раселените жени, жените во притвор, жените кои живеат во сиромаштија, жените од различно етничко, религиозно и расно потекло, жените со повеќекратна попреченост и со потреба за високо ниво на поддршка, жените со албинизам и лезбејките, бисексуалките и трансродните жени, како и интерсекс лицата. Разновидноста на жените со попреченост исто така ги вклучува и сите видови на попреченост, односно физичка, психосоцијална, интелектуална или сензорна (Општ коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 5). Сите овие групи на жени и девојки со попреченост подпаѓаат под персоналниот опфат на заштита од страна на државите-договорни страни, согласно членот 6 на МКПЛП.

За крај, треба да се напомене дека обврските на државите во спроведувањето на членот 6 го опфаќаат трослојниот пристап: на

почитување, заштита и остварување на ова право. Во таа насока, државите-договорни страни мора да ги ревидираат законите, прописите, обичаите и практиките кои се дискриминаторски спрема жените и девојките со попреченост и да преземат акција за системско вклучување на интересите и правата на жените и девојките со попреченост во главните текови на општеството, во сите национални политики и стратегии како и преземање на насочени активности само за жените со попреченост.

Во основата на членот 7, слично како и кај членот 6, лежи специфично ранливата положба на децата со попреченост како и фактот што токму оваа група се соочува со двојна ранливост, врз основ на својата возраст и својата попреченост. Посебно, децата со попреченост се најранлива група во ситуации на војни, експлоатација, лоша или недоволна исхрана, физички и психички нечовечни или понижувачки постапувања, трговија со луѓе и слично. Дополнително, токму децата со попреченост посебно зависат од поддршката на возрасните во спроведувањето на механизмите за заштита на своите права. Ставот 1 на овој член ги обврзува државите-договорни страни да ги преземат сите потребни мерки за да го обезбедат целосното уживање на сите човекови права и основни слободи на децата со попреченост на

еднаква основа со другите што јасно го истакнува принципот на еднаквост и недискриминација. Општиот коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, истакнува дека “физичкото казнување честопати непропорционално ги погодува децата со попреченост ... државите-договорни страни мора да ги забранат сите форми на телесно казнување и сурово, нечовечно или понижувачко постапување со децата во сите околности и да обезбедат соодветни мерки за спроведување на оваа забрана” (параграф 37).

Дополнително, ставот 2 го преточува принципот на ‘најдобриот интерес на детето’, кој е основа на КПД (изрично предвиден во членот 3 став 1). Имено, широката природа на овој став има за цел да ги опфати сите аспекти на грижата и заштитата на децата во сите околности. Согласно Општиот коментар број 9 на Комитетот за правата на детето⁴⁹ каде е наведена истата формулација, овој став се однесува на законодавците на кои им е доверено поставувањето на правната рамка за заштита на правата на децата со попреченост, како и процесите на донесување одлуки кои се однесуваат на децата со попреченост. Дополнително “член 3 треба да биде основа на која се поставени програмите и политиките и треба соодветно да се земат предвид во секоја услуга што се обезбедува за

⁴⁹Види: General Comment No. 9: The rights of children with disabilities, Committee on the Rights of the Child, Forty-third session, CRC/C/GC/9, 27 February 2007. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11> [Пристапено на: 10 февруари 2018].

децата со попреченост и сите други дејства што ги засегаат” (параграф 29). Најдобриот интерес на детето е од особена важност во институциите и другите установи кои обезбедуваат услуги за децата со попреченост од кои се очекува да се усогласат со стандардите и прописите и обезбедувањето на сигурност, заштита и грижа за децата да го имаат како нивно примарно внимание и ова разгледување треба да ги надмине сите други и под сите околности на пример, при распределба на буџетите (параграф 29). Сепак, според Општиот коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, “принципот за најдобар интерес на детето треба да се примени на децата со попреченост со внимателно разгледување на нивните околности ... сепак, овој концепт не треба да се користи за да се спречат децата, особено девојчињата со попреченост да го остварат своето право на телесен интегритет. Дополнително, државите-договорни страни треба да обратат внимание на насилството и институционализација на децата со попреченост на кои им се негира правото да растат во нивните семејства, како прашање на дискриминација” (параграф 38).

Ставот 3 на овој член се однесува на обврската на државите-договорни страни да обезбедат децата со попреченост слободно да го искажат своето видување за сите работи посебно оние кои се однесуваат на нив самите, а овие видувања да бидат земени предвид во согласност со нивната возраст и зрелост на

иста основа со другите деца. Во остварувањето на ова право, децата со попреченост треба да добијат помош соодветна на нивната возраст и попреченост.

За забележување е што иако овој член црпи инспирација од КПД (член 23) и Општиот коментар број 9 на Комитетот за правата на детето, сепак содржински е доста различен. Всушност, овој член е анти-дискриминациска одредба која има хоризонтална примена и стандардот поставен со неа треба да се има предвид при читањето на секој останат член на Конвенцијата.

Членот 8 кој се однесува на подигнување на јавната свест во врска со попреченоста и лицата со попреченост е исклучително важен, посебно во општества каде што стереотипите и предрасудите придонесуваат за развој и примена на дискриминаторски практики. Затоа, ставот 1 ги обврзува државите-договорни страни да усвојат непосредни, ефикасни и соодветни мерки за подигнување на јавната свест вклучително и во семејствата, за лицата со попреченост во атмосфера на почитување на нивните права и достоинство (став 1 алинеја а); да се борат против стереотипите и предрасудите кои ги погодуваат овие лица во сите области на општественото живеење, вклучително и оние кои се вкрстуваат со полот и возраста (став 1 алинеја б); и да промовираат свесност за капацитетите и придонесот на лицата со попреченост (став 1 алинеја в). Општиот коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост

наведен погоре, предвидува дека борбата против дискриминацијата не е можна без подигнување на свеста во сите сектори на власта и општеството. Дополнително, секоја анти-дискриминациска мерка треба да биде придружена со соодветни мерки за подигнување на свеста и мерки за предизвикување или укинување на постојните стереотипи за попреченоста и негативните ставови кон неа (параграф 39).

Ставот 2 ги промовира кампањите за подигнување на јавната свест преку најразлични мерки кои во себе вклучуваат позитивно влијание за лицата со попреченост уште од најмала возраст спроведувани преку образовниот систем, работното место, семејниот живот и медиумите кои се исклучително важни за формирањето и влијанието врз јавното мислење. Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост⁵⁰, предвидува дека државите-договорни страни треба систематично и постојано да ја подигнуваат свеста на сите релевантни чинители за пристапноста на лицата со попреченост, притоа истакнувајќи дека обврската за обезбедување на пристапноста се однесува како на јавниот, така и на приватниот сектор. Истата треба да се спроведува во соработка со лицата со попреченост, нивните претставнички организации и технички експерти. Коментарот посебно ја истакнува

улогата на медиумите, не само во обезбедувањето пристапност на своите програми и услуги за лицата со попреченост, туку и за преземање на активна улога во промоцијата на пристапноста и во подигнувањето на јавната свест за истата (параграф 35). Улогата на медиумите е потенцирана и во Општиот коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, каде се наведува дека “медиумите треба да ги прикажуваат лицата со попреченост на начин што е во согласност со целта на Конвенцијата и да ги менуваат негативните перцепции за лицата со попреченост, како оние што нереално ги прикажуваат како опасни за себе и за другите или за страдалници и зависни за грижа без автономија, кои се непродуктивни економски и социјално оптоварувања за општеството” (параграф 39).

Членот 9 се однесува општо на пристапноста на лицата со попреченост⁵¹. Ова право влече генеза од општото право на пристап предвидено во МПГПП (член 25 алинеја в) и МКЕРД (член 5 алинеја г) и е предуслов за уживање на бројни други права, вклучително и правото на движење гарантирано со УДЧП (член 13) и МПГПП (член 12), како и слободата на изразување предвидена во УДЧП (член 19) и МПГПП (член 19 став 2). Но, како што истакнува Општиот коментар број 2 на Комитетот

⁵⁰Види: General Comment No. 2: Article 9: Accessibility, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/2, 22 May 2014. Достапно на: <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>> [Пристапено на: 12 февруари 2018].

⁵¹Пристапноста беше посебно регулирана и во Стандардните правила за изедначување на можностите на лицата со попреченост, правило 5.

за правата на лицата со попреченост наведен погоре, “пристапноста треба да се гледа како посебна реафирмација на социјалниот аспект на правото на пристап од аспект на попреченоста” (параграф 4).

Како што наведовме и погоре пристапноста е опфатена и во членот кој се однесува на општите начела, односно во членот 3 став 1 алинеја f. Правото на пристапност во контекст на МКПЛП се гледа и како општ концепт кој е применлив во јавната и приватната сфера, како и посебно право кое се опфаќа во делот кој се однесува на пристапот кон правдата и вклученоста на лицата со попреченост во процесите на креирање на политики и донесување на одлуки. Имено, членот 9 цели кон отстранување на бариерите кои се подигнати во дискриминаторната средина преку промовирање на различните форми на пристапност во јавниот и приватниот сектор, вклучително физичката, технолошката, економската и социјалната пристапност како и пристапноста на информациите и комуникациските технологии. Државите-договорни страни се обврзуваат да преземат соодветни мерки заради обезбедување на пристап на лицата со попреченост на еднаква основа со другите кон објектите и физичкото опкружување, транспортот, информациите и комуникациите, вклучително и информатичките и комуникациските технологии и системи, како и кон другите објекти и сервиси/услуги достапни на јавноста, како во урбаната така и во руралната средина (став 1). Овие мерки, кои ќе опфатат идентификување

и отстранување на препреките и бариерите кон пристапноста, ги опфаќаат зградите, патиштата, транспортот, другите внатрешни и надворешни објекти, вклучително училишта, домови, здравствени установи и работни места како и информации, комуникации и други услуги, вклучително електронски услуги и услуги за безбедност и евакуација. Оваа одредба е доста интересна да се анализира од аспект на креирањето на локалните развојни политики. Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, објаснува што значи поимот ‘други внатрешни и надворешни објекти’ вклучително и телата за спроведување на законот, трибунали, затвори, социјални институции, области за социјална интеракција и рекреација, културни, верски, политички и спортски активности, како и трговски центри, како и поимот ‘други услуги’ кои ги опфаќаат поштенските, банкарските, телекомуникациските и информатичките услуги (параграф 17).

Треба да се направи јасно разграничување помеѓу обврската да се обезбеди пристап до сите ново проектирани, изградени или произведени објекти, инфраструктура, стоки, производи и услуги и обврската да се отстранат бариерите и да се обезбеди пристап до постоечката физичка околина и постојниот транспорт, информации, комуникација и услуги отворени за јавноста. Затоа што втората обврска треба да се спроведува постепено во континуиран и систематски начин, државите-договорни страни

треба да воспостават дефинирани временски рамки и да обезбедат соодветни ресурси за отстранување на постоечките бариери како и да им наложат обврски и на останатите власти кои имаат надлежност во оваа област. За крај, државите-договорни страни исто така, треба да формираат ефикасни механизми за следење на обезбедувањето на пристапноста и да го следат санкцирањето против секој кој не успеал да ги спроведе стандардите за пристапност (параграф 24).

Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, истакнува дека “обврската за спроведување на пристапноста е *ex ante* обврска и е безусловна” (параграф 25). *Ex ante* обврската за разлика од обврската за соодветно приспособување која е *ex post* обврска, значи дека државите-договорни страни се обврзани да обезбедат пристапност пред да добијат индивидуално барање за влез или за користење на некоја услуга, добро или објект. Во оваа насока потребно е усвојување на стандарди за пристапност во консултацијата со организациите на лицата со попреченост кои ќе бидат стандардизирани и широки во својот опфат. Од друга страна, безусловноста на обврската значи дека ентитетот должен да ја обезбеди пристапноста не може да го оправда пропустот да го стори тоа, осврнувајќи се на товарот што би го имал во врска со обезбедување на пристапноста за лицата со попреченост. Дополнително, обврската за пристапност треба да се разбере во целата своја комплексност,

вклучувајќи ја и комуникацијата. Во таа насока Комитетот во својата јуриспруденција, во случајот *Gemma Beasley v. Australia*, како и во случајот *Michael Lockrey v. Australia*, наведени погоре, утврдува дека со одбивањето за обезбедување на толкување на знаковниот јазик Ауслан на апликантите, државата-договорна страна не ги презела соодветните мерки да им овозможи истите да ја вршат должност на поротник, а со тоа оневозможувајќи го нивното учество во различните аспекти од живеењето спротивно на членот 9 од Конвенцијата (параграф 8.6 во двете одлуки соодветно). Дополнително, во случајот *F v. Austria* наведен погоре, Комитетот сметал дека неинсталирањето на аудио систем од страна на државата-договорна страна при продолжувањето на трамвајската мрежа резултирало со оневозможување на лицата со сензорна попреченост (слепи лица) на пристап до информации и комуникациски технологии и до услуги отворени за јавноста на еднаква основа со другите, а со тоа и до повреда на членот 9 од Конвенцијата (параграф 8.7).

Важно да се напомене е дека, целата инфраструктура треба да биде заснована на дизајн кој ја зема предвид попреченоста *per se* наречен универзален дизајн. Но, употребата на универзалниот дизајн автоматски не ја елиминира потребата од технички помагала за лицата со попреченост. Исто така, пристапноста треба да се обезбеди како во урбаните така и во руралните средини подеднакво иако постојат докази кои потврдуваат дека пристапноста обично е подобра

во поголемите градови отколку во оддалечените, помалку развиени рурални средини, иако широката урбанизација понекогаш може да создаде дополнителни нови бариери (Општ коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 16). Ова ќе биде голем предизвик за спроведување во сите држави ширум светот, затоа што лицата со попреченост кои живеат посебно во руралните средини се соочуваат со непристапни објекти и непристапен превоз, кои како што беше и погоре потенцирано се сметаат за дискриминаторска практика. Од друга страна пак, пристапниот Интернет кој обезбедува поврзување на лицата со попреченост со можностите за вработување, образованието, вестите, а преставува и канал за социјално времежување и граѓанско учество е исклучително важен за лицата со попреченост воопшто и затоа исклучително е важно што МКПЛП го предвидува промовирањето на пристапот кон овој медиум (став 2 алинеја е).

Овој член предвидува дека пристапноста ќе се оствари преку мноштво на мерки, вклучително и создавање на минимум стандарди

за пристапност (став 2 алинеја а), кои ќе важат и за приватните лица кои нудат објекти и услуги достапни за јавноста (став 2 алинеја б) како и обезбедување на обука за прашањата на пристапноста за сите чинители во процесот (став 2 алинеја в)⁵², сигнализација во објектите и другите јавно достапни места на Браево писмо и лесно разбирлив формат (став 2 алинеја г), обезбедување на помош и посредници, вклучително водичи, читачи и толкувачи на знаковен јазик (став 2 алинеја д) и промовирање на дизајн, развој, производство и дистрибуција на пристапни информации и комуникациски технологии и системи во рана фаза со цел овие технологии и системи да станат пристапни по минимален трошок (став 2 алинеја ж). Како што е наведено и погоре, овие стандарди треба да бидат целесообразни и да се однесуваат на различните видови на пречки со кои се соочуваат лицата со попреченост, како и да вклучуваат јасни крајни рокови за нивно прогресивно остварување, како и мерки за санкционирање во случај на непочитување на истите⁵³. Во случајот *Szilvia Nyusti and Péter Takács v. Hungary*⁵⁴, Комитетот сметал

дека непристапноста на банкоматите за лица со сензорна попреченост, односно немање на испис на Браево писмо ниту аудио инструкции и гласовна поддршка за операциите поврзани со банкарските картички, резултирало со повреда на членот 9 од Конвенцијата (параграф 9.6), наведувајќи дека сите услуги отворени за јавноста треба да бидат пристапни и за лицата со попреченост.

Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, истакнува дека “како дел од прегледот на законодавството за пристапност, државите-договорни страни треба да размислат нивните закони за јавни набавки да обезбедат процедурите за јавни набавки да ги вклучуваат барањата за пристапност ... неприфатливо е да се користат јавни средства за да се создава или овековечува нееднаквоста, која неизбежно произлегува од недостапните услуги и објекти” (параграф 32).

На крај, сите преземени мерки за обезбедување на пристапноста треба да ги земат предвид родовите и возрасните перспективи на лицата со попреченост.

2.3. Субстантивни права

Членовите 10-30 ги наведуваат специфичните права и обврски од МКПЛП опфаќајќи ги како граѓанските и политичките права така и економските, социјалните и културните права. Овие вториве, односно економските, социјалните и културните права се предмет на прогресивна реализација⁵⁵ максимално искористувајќи ги расположливите национални ресурси, а кога е потребно и во рамки на меѓународната соработка, додека првата група на права, граѓанските и политичките права се предмет на инстантна примена. Голем дел од овие членови имаат хибридна природа, односно тие се меѓузависни и неделиви.

Листата на овие права е следнава и тоа член 10 (право на живот), член 11 (ризици состојби и хуманитарни катастрофи), член 12 (еднакво признавање пред законот), член 13 (пристап до правда), член 14 (слобода и безбедност на личноста), член 15 (забрана на мачење или сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување), член 16 (забрана на експлоатација, насилство и злоупотреба)⁵⁶, член 17 (заштита на интегритетот на личноста), член 18

⁵²Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост истакнува дека поимот ‘чинители во процесот’ би ги опфатил следниве институции и тоа органите за издавање дозволи за градба, радиодифузните одбори и органите кои ги издаваат ICT лиценците, инжињери, дизајнери, архитекти, урбанистички планери, транспортни власти, даватели на услуги, членови на академската заедница и лицата со попреченост и нивните организации (параграф 19).

⁵³Види: Study of the High Commissioner for Human Rights on key legal measures for the ratification and implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, A/HRC/10/48, стр.14. Достапно на: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/10session/reports.htm>> [Пристапено на: 1 февруари 2018].

⁵⁴Види: *Szilvia Nyusti and Péter Takács v. Hungary*, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Communication No. 1/2010, CRPD/C/9/D/1/2010, Views adopted on 21 June 2013.

⁵⁵Прогресивната реализација само по себе го прифаќа фактот дека за целосно остварување на некои од правата кои припаѓаат на економскиот, социјалниот и културниот корпус на права потребно е подолго време и затоа дозволува поголема флексибилност во остварувањето на истите согласно МКПЛП. Меѓутоа, истата не ги амнестира државите-договорни страни на Конвенцијата од одговорноста за заштита на овие права. Проблем се појавува затоа што сите права се меѓузависни и поврзани меѓусебе, па некогаш е тешко да се разделат едни од други.

⁵⁶Интересен да се анализира е случајот *X and Y*, кој јасно покажува дека при почитувањето на приватниот живот на лицата со попреченост важни се како негативниот така и позитивниот аспект на членот 8 од Европската конвенција за човековите права и основни слободи. Имено, Европскиот суд за човекови права утврдил дека не можност за започнување на кривична постапка против Г-ин Б за кривично дело силување на лице со ментална попреченост, затоа што тоа лице (Г-ца Y) не можело да го пријави кривичното дело од причина што имала одземена

(слобода на движење и државјанство), член 19 (независно живеење и вклученост во заедницата), член 20 (лична мобилност), член 21 (слобода на изразување и мисла, и пристап до информации), член 22 (почитување на приватноста), член 23 (почитување на домот и на семејството), член 24 (образование), член 25 (здравство), член 26 (хабитација и рехабилитација), член 27 (работа и вработување), член 28 (соодветен животен стандард и социјална заштита), член 29 (учество во политичкиот и јавниот живот) и член 30 (учество во културниот живот, рекреативни активности, слободни активности и спорт).

Неколку области се посебно важни, иако Конвенцијата не прави разлика и не ги подведува правата предвидени со неа под една определена хиерархија. Подолу се објаснуваат сите права засебно.

Членот 10 предвидува дека секој човек има вродено право на живот и ги обврзува државите-договорни страни да ги преземат сите неопходни мерки за обезбедување на делотворното уживање на ова право од страна на лицата со попреченост на еднаква основа со другите. Правото на живот е фундаментален принцип на меѓународното право за правата на човекот предвиден во МПГПП (член 4 став 2 и член 6), КПД (член 6) и бројни други документи.

Членот 11 се однесува на ризичните состојби и хуманитарни катастрофи и предвидува обврска државите-договорни страни да ги преземат сите неопходни мерки за обезбедување на заштитата и безбедноста на лицата со попреченост во ситуации на ризик, вклучително и воени конфликти, хуманитарни итни случаи и природни катастрофи. Сите преземени мерки од страна на државите-договорни страни треба да бидат во согласност со нивните меѓународно-правни обврски, вклучително и оние кои произлегуваат од меѓународното хуманитарно право и меѓународното право за правата на човекот. Своја инспирација овој член црпи од КПД (член 38 став 4).

Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, јасно и недвिसмислено истакнува дека во ситуации на ризик, службите за итна помош мора да бидат пристапни за лицата со попреченост. Пристапноста мора да биде вклучена како приоритет и во напорите за реконструкција по случената катастрофа. Затоа, намалувањето на ризикот од катастрофи мора да биде пристапен и инклузивен од аспект на попреченоста (параграф 36).

Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, посебно истакнува дека во ситуации

на вооружен конфликт, окупацијата на територии, природни непогоди и хуманитарни катастрофи, жените со попреченост се изложени на зголемен ризик од сексуално насилство и имаат помала веројатност да пристапат до услуги за опоравување и рехабилитација или пристап до правда⁵⁷. Жените бегалци, мигранти и баратели на азил со попреченост исто така, можат да се соочат со зголемен ризик од насилство, бидејќи им е оневозможено правото на пристап до здравствените услуги и правните системи поради нивниот статус (параграф 49).

Еднаквото признавање пред законот е основен општ принцип за заштита на човековите права и е неопходен за остварување на другите човекови права, па затоа е предвиден во УДЧП, МПГПП, МКЕДПЖ (член 15), Африканската повелба за правата на човекот и народите (член 3) и Американска конвенција за човекови права (член 3). Дополнително, МПГПП (член 2 став 2) уредува дека ова право не може да се дерогира, дури и во време на вонредна состојба. Правото на еднакво признавање пред законот значи дека деловната способност е универзален атрибут својствен за сите луѓе врз основа на нивната хуманост и мора да се почитува за лицата со попреченост на еднаква основа со другите.

Членот 12 од Конвенцијата само го доуредува овој стандард фокусирајќи се на областите во кои лицата со попреченост традиционално се лишени од ова граѓанско право. Општиот коментар број 1 на Комитетот за правата на лицата со попреченост⁵⁸ истакнува дека “лицата со когнитивни или психосоцијални попречености биле и сè уште се, несразмерно погодени од ... одземањето на деловната способност. Комитетот потврдува дека статусот на лице со попреченост или постоење на оневозможност (вклучувајќи и физичка или сензорна оневозможност) никогаш не смее да претставува основа за одземање на деловната способност или на кое било од правата предвидени во членот 12. Сите практики кои со својата цел или ефект го повредуваат членот 12 мора да бидат укинати ...” (параграф 9).

Членот 12 се однесува на прашањето на правниот субјективитет и децидно се наведува дека: “државите-членки признаваат дека лицата со попреченост имаат право секаде да бидат признаени како личности пред законот” (став 1) и “државите-членки признаваат дека лицата со попреченост уживаат правна способност на еднаква основа со другите во сите сфери на животот” (став 2). Како што може да

⁵⁷Види: Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Statement of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities on disability inclusion for the World Humanitarian Summit adopted during the Committee’s 14th session, held, from 17 August to 4 September 2015 in Geneva.

⁵⁸Види: General Comment No. 1: Article 12: Equal recognition before the law, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/1, 19 May 2014. Достапно на: <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/031/20/PDF/G1403120.pdf?OpenElement>> [Пристапено на: 12 февруари 2018].

се види, ова право во себе опфаќа две компоненти, слично како и во МКЕДПЖ (член 15 став 2) и тоа прво, признавање на постоењето на правна/деловна способност на сите лица со попреченост, и второ, користењето со истата, кое во некои случаи изискува постоење на асистенција, односно системи на поддршка. И двете компоненти треба да се признаат со цел исполнување на деловната способност во целост и не треба да се ограничат поради која било карактеристика на засегнатото лице, како што е полот, расата, попреченоста и слично. Во случаите во кои асистенцијата е потребна со цел користење со деловната способност на лицата со попреченост, сепак претпоставката е дека деловната способност останува неповредлива.⁵⁹

Општиот коментар број 1 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, заклучува дека постои општ неуспех да се разбере дека моделот базиран на човековите права на кој се заснова попреченоста подразбира промена на гледањето, од одлучување од страна на трето лице за работите од интерес на лицата со попреченост (преку системите на старателството и слично) до носење на одлуки што се засноваат на поддршка

(поддржано носење на одлуки). Исто така, Општиот коментар број 1 јасно наведува дека деловната способност и менталниот капацитет на лицето со попреченост се различни концепти. Имено, “деловната способност е способност да се поседуваат права и обврски и да се остваруваат тие права и обврски. Менталниот капацитетот се однесува на способностите на едно лице за донесување одлуки, кои природно се разликуваат од едно до друго лице и може да биде различно за дадена личност во зависност од многу фактори, вклучувајќи ги и еколошките и социјалните фактори. ... Според членот 12 од Конвенцијата, претпоставениот или реален недостаток на ментален капацитет не смее да се користи како оправдување за одземање на деловната способност” (параграф 13).

Истата позиција ја истакнува Комитетот и во случајот *Marlon James Noble v. Australia* наведен погоре, во кој нашол повреда на членот 12 и 13 од Конвенцијата наведувајќи дека “одлуката дека апликантот не е во состојба да даде изјава за својата вина поради неговата интелектуална и ментална попреченост резултирало во одбивање [од страна на властите] на неговото право да се користи

со својата деловна способност во изјавата за вината и да ги предизвика доказите против него. Дополнително, државата-договорна страна не обезбедила соодветна форма на поддршка за да му се овозможи на лицето со попреченост да се соочи со судењето и да се изјасни за невин и покрај неговата јасна намера да го стори тоа” (параграф 8.6).

Овој член е многу важен затоа што во отсуство на правото на признавање како лице пред законот индивидуата се деградира и сведува на обичен правен објект, каде што тој/таа нема да биде личност во правна смисла и ќе биде лишен од сите други права.

Од тие причини признавањето на правниот субјективитет на лицето е предуслов за реализација на другите права на индивидуата⁶⁰. Имајќи предвид дека користењето на истата, во некои случаи бара постоење на системи за поддршка и помош, кои не треба да ги поткопуваат законските права на лицата со попреченост, туку треба да го почитуваат нивниот избор и воља, ослободени од судирот на интереси и неправилно влијание. Терминот ‘поддршка’ е доста широк и опфаќа неформална и формална поддршка од различен вид и интензитет. Овие системи на поддршка и помош кои се адаптирани на условите на секое лице со попреченост засебно и пропорционални на целта што се сака да се постигне треба да се временски ограничени на најкратко

време и редовно и независно да се преиспитуваат од компетентно, неутрално и независно тело или судска власт (став 4). Важно да се напомене е дека овој став ги предвидува заштитните механизми од злоупотреба, чија примарна цел е да ги почитуваат правата, вољата и желбата на лицата со попреченост. Општиот коментар број 1, наведува дека “по направените значителни напори ако не е практично да се утврди вољата и желбата на поединецот, мора да се користи принципот на ‘најдоброто толкување на вољата и желбите’ а не ‘најдобриот интерес’. ... Принципот на ‘најдобар интерес’ не е заштитна мерка која е во согласност со членот 12 во однос на возрасните лица” (параграф 21).

За крај, државата е должна да го почитува и да ги превземе сите соодветни и ефикасни мерки да го обезбеди правниот субјективитет на лицето со попреченост на еднаква основа со другите во случаи на поседување или наследување на имот, контролирање на своите финансиски работи, како и еднаков пристап до банкарските заеми, хипотеки и други форми на финансиски кредит и да осигури лицата со попреченост да не бидат арбитрерно лишени од својата сопственост (став 5). Овие мерки опфаќаат правни, административни, судски и други практични мерки.

Обврските на државите во спроведувањето на членот 12 го опфаќаат трослојниот пристап на

⁵⁹За прашањето на ограничувањето на деловната способност разгледувани од Европскиот суд за човекови права види *inter alia*: ECtHR, *Stanev v. Bulgaria case*, Application No.36760/06, од 17 јануари 2012 година; ECtHR, *D.D v. Lithuania*, Application No.13469/06, од 14 февруари 2012 година; *Shtukaturov v. Russia case*, Application No.44009/05, од 27 март 2008 година, пресуда од која може да се заклучи дека целосното одземање на деловната способност на лицето со попреченост, кога може да се преземат помалку драстични мерки кои ќе бидат индивидуализирани за конкретното лице, може да доведе до повреда на членот 8 од Европската конвенција за човековите права и основни слободи; ECtHR, *Kruskovic v. Croatia case*, Application No.46185/08, од 21 јуни 2011 година; и ECtHR, *Salontaji-Drobjnak v. Serbia case*, Application No.36500/05, од 13 октомври 2009 година.

почитување, заштита и остварување на ова право. Во таа насока, државите-договорни страни мора да ги ревидираат законите што го дозволуваат старателство и да преземат акција за развивање на закони и политики кои ќе го заменат старателскиот режим со режим на поддржано донесување на одлуки, кој ја почитува автономијата, вољата и желбата на лицето со попреченост. Системите на поддршка треба да бидат достапни до сите по номинална цена или бесплатни со можност лицата со попреченост и да ја одбијат оваа поддршка. Ова право треба во целост да се примени од денот на ратификацијата на Конвенцијата, затоа што не е предмет на прогресивна реализација. Преземените чекори мора да бидат намерни, добро испланирани и да вклучуваат консултации и значајно учество на лицата со попреченост и нивните претставнички организации.

Членот 13 е доста интересен да се анализира затоа што изрично ги обврзува државите-договорни страни да обезбедат ефикасен пристап до правдата за лицата со попреченост на еднаква основа со другите, што значи дека државите треба да обезбедат признавање на деловната способност на лицата со попреченост како предуслов за ефикасен пристап до правдата како и обезбедување на соодветно приспособување за лицата со попреченост, овозможувајќи ја нивната ефикасна улога како директни и инидректни учесници, вклучително и сведоци во сите правни постапки вклучувајќи ги и истражните и другите

претходни фази на постапката (став 1). На пример: приспособувањето може да опфати адаптација на истражните методи и техники за испрашување како и прилагодување на објектите/инфраструктурата (на пример: пристапни полициски станици), дозволување на видео сведочење во определени ситуации, документација во достапен формат итн.

Во државите-членки на Европската Унија постои законодавство кое обезбедува ефикасен пристап до правдата, меѓутоа ова пред сè се однесува на лицата со оштетен слух преку одредбите со кои се предвидува толкувањето користејќи се со знаковниот јазик (на пример во: Латвија, Италија, Франција). Треба да се напомене дека, знаковниот јазик е само еден начин на алтернативна комуникација и затоа сè уште опстојува предизвикот за лицата со друг вид на попреченост да обезбедат ефикасен пристап до правдата, како што се слепите лица или лицата со интелектуална попреченост, за кои би било потребно друго соодвено приспособување. Интересен да се спомене е случајот *Tennessee v. Lane*, каде што судот сметал дека му е повредено правото на жалителот да има пристап до судот, меѓутоа го оставил отворено прашањето дали истото право би го имал и друго лице на кое би му бил забранет пристапот до другите елементи на правдата, како на пример: да биде сведок или судија-поротник.⁶¹ Сепак, ова прашање го одговара Комитетот во својата јуриспруденција, во

случајот *Gemma Beasley v. Australia*, како и во случајот *Michael Lockrey v. Australia*, наведени погоре, каде Комитетот смета дека вршењето на должноста на поротник е составен дел на австралискиот судски систем и како таква, претставува 'учество' во судските постапки во смисла на Конвенцијата, па затоа утврдува дека со одбивањето за обезбедување на толкување на знаковниот јазик Ауслан на апликантите, државата-договорна страна оневозможила истите да ја вршат должноста на поротник спротивно на членот 13 од Конвенцијата сам и во врска со членот 3, 5 и 29 (параграф 8.9 во двете одлуки соодветно).

Посебно жените со попреченост се соочуваат со потешкотии во пристапот до правдата. Како што истакнува и Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, жените со попреченост се соочуваат со бариери кон пристапот до правдата, поради постојните штетни стереотипи, дискриминација и недостаток на соодветно приспособување, што може да доведе до сомневање во нивниот кредибилитет и отфрлување на нивните обвинувања. Негативните ставови во спроведувањето на процедурите може да ги заплашат жртвите или да ги обесхрабрат од гонењето на правдата. Неколку од примерите за ова се: комплицираните или понижувачки постапки за пријавување или упатување на жртви до социјални услуги, а не до правни лекови или отфрлањето на наводите од страна на полицијата или на другите правосудни органи. Ова може да доведе до неказниост

и невидливост на прашањето, што може да резултира со насилство кое ќе трае подолг временски период (параграф 52).

Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, изрично истакнува дека не може да се има ефективен пристап до правдата доколку зградите во кои се наоѓаат агенциите за спроведување на законот и судството не се физички пристапни за лицата со попреченост или ако услугите, информациите и комуникацијата што ги даваат не се пристапни за овие лица (параграф 37).

Ставот 2 на членот 12 предвидува дека државите-договорни страни ќе промовираат соодветна обука за оние службени лица кои работат во областа на правдата, вклучително и овластените службени лица кои работат во полицијата и затворите. Дополнително, Општиот коментар број 1 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, налага обврска за државите-договорни страни да обезбедат обука за полицијата, социјалните работници и другите одговорни лица кои први доаѓаат во допир со лицата со попреченост за целосно признавање на деловната способност на засегнатите лица и давање на истата тежина на нивните претставки и изјави идентична како и на лицата без попреченост. Ова подразбира обука и подигнување на свеста кај овие важни професии (параграф 39).

Правото на поединецот на физичка слобода и безбедност на неговата личност е вградено во центарот на

⁶¹За повеќе информации види: 541 U.S. 5009, *Tennessee v. Lane case*, 2004 година.

секој правен систем кој го почитува владеењето на правото, почнувајќи од Magna Carta Libertatum од 1215 година па сè до денес. Токму ова лежи во суштината на членот 14 од Конвенцијата, односно обврската државите-договорни страни да им обезбедат на лицата со попреченост уживање на ова право на еднаква основа со другите, како и забраната незаконски и арбитрерно да се лишуваат од нивната слобода, а доколку е потребно лишувањето од слобода истото да биде во рамките на законот а, самиот факт дека едно лице има попреченост да не го оправдува ова лишување (став 1). Ова е доста важно затоа што голем дел од лицата со попреченост во некои држави, само поради фактот дека имаат попреченост се лишени од својата слобода и институционализирани. Посебно ранливи се лицата со интелектуална и психосоцијална попреченост. Комитетот ова недвојбено го истакнува во својата јуриспруденција, како на пример во случајот *Marlon James Noble v. Australia* наведен погоре, каде Комитетот утврдува дека притворот на лицето со интелектуална попреченост без кривична осуда претставува повреда на членот 14 од Конвенцијата (параграф 8.7).

Дополнително, Комитетот за правата на лицата со попреченост во своите Водечки начела за членот 14⁶² наведува дека "членот 14 не дозволува исклучоци според кои лицата може да бидат лишени од слобода врз основа на нивната реална или

претпоставена попреченост. Меѓутоа, законодавството на неколку држави-договорни страни, вклучувајќи ги и законите за ментално здравје, сè уште предвидуваат услови во кои лицата може да бидат лишени од слобода врз основа на нивната реална или претпоставена попреченост, под услов да постојат други причини за нивниот лишување од слобода, вклучувајќи го и условот да се сметаат за опасни за себе или другите. Оваа практика е неспоива со членот 14, таа по природа е дискриминаторска и доведува до произволно лишување од слобода" (параграф 6). Лицата со интелектуална или психосоцијална попреченост често се сметаат за опасни за себе и за другите кога не се согласуваат и/или се спротивставуваат на медицинските или терапевтските третмани. Сите лица, вклучувајќи ги и лицата со попреченост имаат обврска да не прават штета на никого. Правните системи засновани на владеењето на правото имаат кривични и други закони за справување со повредите на оваа обврска. На лицата со попреченост често им е оневозможена еднаква заштита според овие закони со тоа што се пренасочуваат на посебени закони, вклучително и на законите за ментално здравје. Овие закони и постапки, најчесто, имаат понизок степен на заштитата на човековите права, особено правото на правичен процес и правично судење и не се компатибилни со членот 13 во врска со членот 14 од Конвенцијата (параграф 14).

⁶²Види: Guidelines on Article 14 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, The right to liberty and security of persons with disabilities, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, 14th session, September 2015.

Ставот 2 на овој член предвидува дека ако лицата со попреченост се лишени од слобода преку кој било законски предвиден процес, обврска на државата-договорна страна е да им ги обезбеди сите гаранции во согласност со меѓународното право за правата на човекот на еднаква основа со другите и спрема истите треба да се постапува согласно целите и принципите на Конвенцијата, вклучително и обезбедувањето на соодветно приспособување. Преку својата јуриспруденција во случајот *Mr. X v. Argentina*⁶³, Комитетот потсети дека државите-договорни страни мора да ги преземат сите соодветни мерки за да обезбедат дека лицата со попреченост кои се притворени да можат да живеат самостојно и целосно да учествуваат во сите аспекти на секојдневниот живот во местото на притвор, вклучувајќи го и обезбедувањето на нивниот пристап на еднаква основа со другите до различните места и услуги, како што се бањи, дворови, библиотеки, области за учење, работилници и медицински, психолошки, социјални и правни услуги (параграф 8.5). Комитетот нагласи дека недостатокот на пристапност и соодветно приспособување ги става лицата со попреченост во суб-стандардни услови за притвор кои се неспоиви со

⁶³Види: *Mr. X v. Argentina*, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Communication No. 8/2012, CRPD/C/11/D/8/2012, Views adopted on 18 June 2014. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/11/D/8/2012&Lang=en> [Пристапено на: 23 февруари 2018].

⁶⁴Види: United Nations Basic Principles and Guidelines on remedies and procedures on the right of anyone deprived of their liberty to bring proceedings before a court", A/HRC/30/36, adopted by the Working Group on Arbitrary Detention on 29 April 2015, during its 72th session, параграф 126. Достапно на: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session30/Pages/ListReports.aspx>> [Пристапено на: 23 февруари 2018].

членот 17 од Конвенцијата (параграф 8.6).

Лицата со попреченост кои се произволно или незаконски лишени од слобода имаат право на пристап до правдата со цел да ја преиспитаат законитоста на нивниот притвор и да добијат соодветен надомест и репарација. Комитетот за правата на лицата со попреченост во своите Водечки начела за членот 14 наведени погоре, ги повикува државите-договорни страни да го почитуваат Упатството 20 од Основните принципи и упатства на Организацијата на обединетите нации за правните лекови и постапки за правото на секој лишен од слобода да поведе постапка пред суд⁶⁴, кое предвидува посебни мерки за лицата со попреченост (параграф 24).

Апсолутната забрана за лишувањето од слобода треба да се набљудува во тесна врска со членот 12. Имено, одземањето на деловната способност на лицата со попреченост и нивното задржување во институции против нивна волја, без нивна согласност или со согласност на нивниот старател, е постојан проблем. Оваа практика претставува арбитрерно лишување од слобода и е повреда како на членот 12 така и на членот 14 од Конвенцијата. Затоа,

државите-договорни страни мораат да се воздржат од вакви практики и да воспостават механизам за преглед на случаите каде што лицата со попреченост се институционализирани без нивна посебна согласност.⁶⁵ Исто така, државите-договорни страни имаат обврска да бараат од сите здравствени и медицински професионалци, вклучително и психијатриските, да добијат слободна и информирана согласност од лицата со попреченост пред преземање на било каков медицински третман.

Дополнително, врската помеѓу членот 14 и членот 16 објаснет подолу, е недвојбена. Имено, повредите во врска со лишувањето од слобода диспропорционално влијаат на жените со интелектуална или психосоцијална попреченост и оние кои се наоѓаат во институции за згрижување. Оние кои се лишени од слобода во психијатриските установи врз основа на реална или претпоставена попреченост, се предмет на повисоко ниво на насилство, како и сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување и се сегрегирани и изложени на ризик од сексуално насилство и трговијата со луѓе во рамките на институциите за неа и посебните образовни институции (Општ коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 53).

Членот 15 ја содржи забраната за мачење или сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување. Особено, никој не смее да

биде подложен без негова или нејзина слободно изразена согласност кон медицински или научни експерименти (став 1). Вослучајот *Marlon James Noble v. Australia* наведен погоре, Комитетот сметал дека имајќи ги предвид непоправливите психолошки ефекти кои може да ги има неограничениот притвор на апликантот (во период од повеќе од 13 години), истиот смета дека неопределениот притвор на кој бил подложен апликантот претставува нечовечно и понижувачко постапување. Затоа, Комитетот јасно навел дека неодредливиот карактер на притворот на апликантот како и повторените акти на насилство на кои тој бил подложен за време на траењето на неговиот притвор претставуваат повреда на членот 15 од Конвенцијата од страна на државата-договорна страна (параграф 8.9).

Дополнително, Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, дава бројни примери за експлоатација, насилство и злоупотреба на жените со попреченост кои се сметаат за сурови, нечовечни или понижувачки и со тоа го повредуваат како членот 15 така и членот 16. Помеѓу нив се и принудна и на друг начин несогласна бременост или стерилизација; секоја медицински постапка или интервенција која се врши без слободна и информирана согласност, вклучувајќи ги и оние поврзани со контрацепцијата и абортусот; инвазивни и неповратни хируршки практики, вклучувајќи неурохирургија, осакатување на

гениталните органи или хирургија или лекување вршено врз деца без нивна информирана согласност; терапија со електрошокови, хемиски, физички или механички врзувања; и изолација (параграф 32).

Иако елабориран во МПГПП (член 7), забраната на принуден медицински третман и институционализација лежи во основата на овој член. Меѓутоа, поголемо внимание и дополнителна елаборација е потребна во врска со прашањето на механизмите за правна контрола и надзор против овие практики.

Во таа насока, државите-договорни страни имаат обврска да ги преземаат сите ефикасни законодавни, административни, судски или други мерки за да спречат лицата со попреченост на еднаква основа со другите, да бидат изложени на мачење или сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување (став 2). Оваа формулација е идентична со КПТ (член 2 став 1). Во случајот *Mr. X v. United Republic of Tanzania* наведен погоре, Комитетот јасно изјавува дека позитивната обврска на државата-договорна страна е да ги спречи и казни актите на мачење или сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување извршени од страна на државните и другите (не-државни) актери, согласно Општиот коментар број 20 на Комитетот за човекови права⁶⁶. Дополнително, Комитетот истакнува дека експедитивноста

и ефикасноста се особено важни во судското пресудување на овие случаи. Во конкретниот случај каде на апликантот кој е лице со албинизам му е отсечена левата рака под лактот од страна на двајца непознати лица, Комитетот сметал дека страдањето што го доживеал апликантот поради недостигот на дејствија од страна на државата-договорна страна што ќе овозможи ефективно гонење на осомничените сторители на кривичното дело е причина за повторната виктимизација на апликантот и претставува психолошко мачење и/или малтретирање, притоа наоѓајќи повреда на членот 15 од Конвенцијата (параграф 8.6).

Членот 16 ја содржи забраната за експлоатација, насилство и злоупотреба на лицата со попреченост и е конзистентен со претходната практика на негово вклучување во Стандардните правила (правило 9 параграф 4), МКЕДПЖ (член 6) и во КПД (член 34-39). Ставот 1 ги обврзува државите-договорни страни да ги преземат сите соодветни законодавни, административни, социјални, едукативни и други видови на мерки за да ги заштитат лицата со попреченост од сите форми на експлоатација, насилство и злоупотреба вклучително и родово-базираните аспекти на овие феномени. Исто така, оваа заштита се однесува како во домот, така и надвор од домот. Посебно девојчињата со попреченост се под ризик на насилство извршено од

⁶⁶Види: General Comment No. 20: Prohibition of torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (article 7), Human Rights Committee, Forty-fourth Session, A/44/40, 10 March 1992, параграф 13.

страна на членовите на семејството и негувателите.⁶⁷ Различните видови во кои може да се јави експлоатацијата, насилството и злоупотребата спрема лицата со попреченост не се прецизирани, но како насока може да се користи членот 19 став 1 од КПД како почетна основа за елаборација. Овој став јасно го истакнува постоењето на родовата димензија на која било форма на експлоатација, насилство и злоупотреба, затоа што жените и девојките со попреченост се наоѓаат под зголемен ризик, за разлика од другите жени како и за разлика од мажите со попреченост.

Притоа насилството може да биде интерперсонално, институционално и/или структурно по природа. “Институционалното и/или структурното насилство е која било форма на структурна нееднаквост или институционална дискриминација која ја става жената во подредена положба, без разлика дали е физичка или идеолошка, во однос на другите во нејзиното семејство, домаќинство или заедницата” (Општ коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 29). Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, дава бројни примери за експлоатација, насилство и злоупотреба на жените со попреченост кои го повредуваат членот 16 како што се: стекнување со попреченост како последица на насилство, физичка сила; економска принуда; трговија со луѓе, измама;

дезинформираност; напуштање; отсуство на слободна и информирана согласност и правна принуда; запустање, вклучувајќи и задржување или одбивање пристап до лекови; отстранување или контролирање на комуникациските помагала или одбивање на помош при комуникација; необезбедување на услови за личната мобилност и пристапност како што се отстранување или уништување на средствата кои овозможуваат пристапност, како што се рампи или помошни уреди; одбивање на помош во секојдневниот живот од страна на старателите или негувателите, како што се капење, помош при менструален циклус, облекување и јадење, со што се негира правото на независно живеење; необезбедување на храна или вода или закана за истото; малтретирање, вербална злоупотреба и потсмев врз основа на попреченост предизвикувајќи страв од заплашување; наштетување или заканување дека ќе му се наштети, остранување или убивање на миленичињата или кучињата-водичи или уништување на предмети; психолошка манипулација; и контролирање, кои вклучува ограничување на директен или виртуелен пристап до семејството, пријателите или други лица (параграф 31). Дополнително, во овој Коментар се наведува дека “некои жени со попреченост, особено глувите и глуво-слепите жени и жените со интелектуална попреченост се изложени на поголем ризик од

насилство и злоупотреба поради нивната изолација, зависност или угнетување” (параграф 33).

Ставот 2 ги наведува мерките кои државите-договорни страни треба да ги преземат со цел спречување на сите форми на експлоатација, насилство и злоупотреба преку *inter alia* обезбедување на соодветни форми на поддршка и помош кои се сензибилизирани во врска со родот и возраста и истите треба да се нудат како за лицата со попреченост, така и за членовите на нивните семејства и негуватели. Посебно на вториве се однесува обезбедувањето на информации и едукација за тоа како се избегнува, препознава и пријавува експлоатацијата, насилството и злоупотребата. Обврската на државите-договорни страни за спречување на експлоатацијата, насилството и злоупотребата продолжува и во ставот 3 кој јасно наведува дека сите објекти и програми наменети да им служат на лицата со попреченост ќе бидат ефективно надгледувани од независни органи. Според постојните стандарди, извештаите од овој надзор треба да се достапни на јавноста.

Ставот 4 се однесува на обврската на државите-договорни страни за обезбедување на системи за поддршка на жртвите на која било форма на експлоатација, насилство и злоупотреба со цел промоција на физичкото, умственото и психолошкото закрепнување, рехабилитација и социјална реинтеграција на лицата со попреченост кое треба

да се спроведе во средина која го унапредува здравјето, добробитта, самопочитувањето, достоинството и автономијата на личноста и ги зема предвид спречувањето на потреби поврзани со родот и возраста на лицето со попреченост. Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, налага обврска за државите-договорни страни сите безбедни куќи, служби за поддршка и постапки да бидат пристапни за лицата со попреченост со цел обезбедување на ефикасна и значајна заштита од насилство, злоупотреба и експлоатација на овие лица, особено жените и децата со попреченост (параграф 37).

Ставот 5 се однесува на обврската на државите-договорни страни за усвојување на законодавство и политики кои ќе гарантираат дека случаите на експлоатација, насилство и злоупотреба против лицата со попреченост се идентификувани, истражени и кривично гонети.

Членот 17 го заштитува интегритетот на личноста наведувајќи дека секое лице со попреченост има право на почитување на својот физички и ментален интегритет на еднаква основа со другите. Правото на интегритет на личноста се заснова на она што значи да се биде личност и е тесно поврзана со идеата за човековото достоинство и заштитата на физичкиот и менталниот простор на секое лице. Во себе ги вклучува забраната за физичко и ментално мачење, нечовечно или понижувачко постапување или казнување, како и широк спектар на помалку сериозни

⁶⁷Види: The State Of The World's Children 2013: Children with Disabilities, UNICEF, United Nations publication, Sales No. E.13.XX.1.

форми на вмешување во интегритетот на телото и умот на лицето. Ова право е разработено во јуриспуденцијата на Комитетот. Имено, во случајот *Mr. X v. Argentina* наведен погоре, се заклучува дека недостатокот на пристапност и соодветно приспособување ги става лицата со попреченост во суб-стандардни услови за притвор кои се неспоиви со членот 17 од Конвенцијата (параграф 8.6). Дополнително, во случајот *Mr. X v. United Republic of Tanzania* наведен погоре, Комитетот сметал дека насилството претрпено од апликантот (отсекување на неговата лева рака под лактот од страна на двајца непознати лица) јасно подпаѓа во категоријата на дела што резултираат со повреда на физичкиот и менталниот интегритет на лицето и преземањето на мерки за превенција и казнување на овие акти и недостатокот на поддршка кон апликантот од страна на државата-договорна страна претставува повреда на членот 17 во врска со членот 4 од Конвенцијата (параграф 8.7).

Слободата на движење и државјанството на лицата со попреченост е уреден со членот 18 од Конвенцијата. Имено, ставот 1 предвидува обврска државите-договорни страни да ги признаваат правата на лицата со попреченост на слобода на движење, правото на слобода да го изберат својот престој и живеалиште и на државјанство на еднаква основа со другите, вклучувајќи и преку обезбедување лицата со попреченост да имаат право: да се здобијат како и да го сменат своето државјанство и да не бидат лишени од истото, арбитражно

поради својата попреченост (став 1 алинеја а); да не бидат лишени врз основ на попреченост од нивната способност да се стекнат, поседуваат или се користат со документи за нивното државјанство или други документи за идентификација или пак да се користат со важечки постапки како што се имиграционите, потребни за да се олесни примената на правото на слобода на движење (став 1 алинеја б); да имаат право да напуштат која било држава, вклучително и својата (став 1 алинеја в); и да не бидат арбитражно лишени врз основ на својата попреченост од правото на влез во својата држава (став 1 алинеја г). Правото на излез од која било држава подлежи само на ограничувања предвидени со закон и неопходни за заштита на националната безбедност, јавниот ред (*ordre public*), јавното здравје и морал или правата и слободите на другите. Оваа одредба може да се најде инкорпорирана во МПГПП (член 12) и во ЕКЧП (Протокол број 4, членови 2-4).

Ставот 2 предвидува дека децата со попреченост се регистрираат веднаш по раѓањето и имаат право од раѓање на име, право на стекнување со државјанство и колку што е можно, правото да ги знаат и да бидат згрижени од своите родители.

Низ историјата на лицата со попреченост им се спречува користењето со нивниот личен и индивидуален избор и контрола, во сите области од живеењето. За многумина се претпоставува дека не можат да живеат самостојно во своите заедници кои самите ги бираат како

такви. Посебно ранливи се лицата со интелектуална попреченост. Поддршката или е недостапна или е поврзана со одредени услови за живеење, а инфраструктурата во заедницата не е универзално дизајнирана и пристапна. Ресурсите се инвестираат во институции, наместо во развивање можности за лицата со попреченост да живеат самостојно во заедницата. Ова доведе до напуштање, зависност од семејството, институционализација, изолација и сегрегација на лицата со попреченост во минатото. Токму затоа, правото на независност и независно живеење отелотворено во членот 19 е исклучително важно. Тоа е тесно поврзано со остварувањето на бројни други права од МКПЛП.

Правото утврдено во членот 19 од Конвенцијата се однесува на сите лица со попреченост без исклучок и во себе опфаќа два концепт, правото на самостојно/независно живеење и правото да се биде вклучен во заедницата. Додека правото на самостојно живеење се однесува на индивидуалната димензија, како право лицето да се еманципира себеси без да му биде одбиен пристап и можности за тоа, правото да се биде вклучен во заедницата ја подразбира социјалната димензија, односно позитивното право да се развива инклузивни средини. Дополнително, ова право има хибридна природа и во себе содржи како граѓански и политички права (член 19 став 1 алинеја а) така и економски, социјални

и културни права (член 19 став 1 алинеја а, и член 19 став 1 алинеја в) и е пример за меѓусебната поврзаност, меѓузависноста и неделивоста на човековите права. Имено, ова право ја црпи својата инспирација од УДЧП (член 29 став 1), МПГПП (член 12), МПЕСКП (член 11), МКЕДПЖ (член 1, член 15 став 2 и став 4), КПД (член 9 став 1, член 18 став 2, член 20 став 1 и став 2, член 23 став 1).

Како што е наведено во Општиот коментар број 5 на Комитетот за правата на лицата со попреченост⁶⁸, членот 19 ги одразува различноста на културните пристапи кон човековото живеење и гарантира дека неговата содржина не е пристрасна кон одредени културни норми и вредности. Независното живеење и вклучувањето во заедницата значи остварување на слободата на избор и контрола врз одлуките кои влијаат врз животот на еден човек со максимално ниво на самоопределување и меѓузависност во самото општество. Ова право треба ефективно да се реализира во различните економски, социјални, културни и политички контексти (параграф 8). Ова право го вклучува во себе принципот на вродено достоинство, автономија и самоопределување, односно забраната за принудување на лицата со попреченост да живеат во 'одредени услови за живеење', односно институции. Имено, став 1 алинеја а предвидува дека "лицата со попреченост имаат можност да го изберат своето место на живеење и

⁶⁸Види: General Comment No. 5 on living independently and being included in the community, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/5, 27 October 2017.

каде и со кого ќе живеат на еднаква основа со другите и не се обврзани да живеат во одреден услови на живеење”. Односно, независното живеење и вклучувањето во заедницата се однесуваат на животот надвор од резиденцијалните институции од кој било вид. Тоа не се однесува само на живеење во одредена зграда или амбиент. Напротив, тоа се однесува, прво и основно на негубењето на личниот избор и автономија како резултат на наметнувањето на одреден стил на живот и услови за живеење. Ниту големите институции со повеќе од стотини помалите групни домови со пет до осум поединци, ниту пак индивидуалните домови може да се наречат независни услови за живеење, доколку имаат некој од дефинирачките елементи на институционализацијата. Иако, институционализираните поставки може да се разликуваат по големина, име и поставеност, постојат одредени елементи кои се заеднички за сите како што се: задолжителното споделување на асистенти со други и немање воопшто или имање само на ограничено влијание врз изборот од кого треба да се прифати асистенција; изолација и сегрегација; недостаток на контрола врз секојдневните одлуки; недостиг на избор со кого ќе живее лицето со попреченост; ригидност или рутина на живеењето без оглед на личната воља и преференца на лицето со попреченост; идентични активности на истото место за група на лица кои живеат на исто место; патерналистички пристап

во обезбедувањето на услуги; надзор над условите за живеење; и диспропорционалност во бројот на лицата со попреченост кои живеат во иста средина. Институциите може да им понудат на лицата со попреченост одреден степен на избор и контрола, но сепак овие избори се ограничени на специфични области на животот и не го менуваат сегрегираниот карактер на институциите. Оттука, политиките на деинституционализација бараат спроведување на структурни реформи кои го надминуваат затворањето на институциите (Општиот коментар број 5 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 16).

И покрај постоењето на МКПЛП, сегрегацијата на лицата со попреченост во институциите продолжува да биде широко распространета и подмолен проблем кој се влошува со одземањето на деловната способност на лицата со попреченост, пракса која им дозволува на трети лица (старателите) да се согласат на нивното сместување во институции. Директорите на институциите, често се законски старатели на лицата кои престојуваат таму и ова несомнено ја става целата моќ и контрола врз лицето во рацете на институцијата. Со цел усогласување со Конвенцијата и почитувањето на човековите права на лицата со попреченост, деинституционализација мора да се постигне и деловната способност мора да се врати на лицата со попреченост, кои понатаму самите ќе изберат каде и со кого ќе живеат.⁶⁹

⁶⁹Види: General Comment No. 1: Article 12: Equal recognition before the law, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/1, 19 May 2014, параграф 46.

Затоа, овие концепти се тесно поврзани со создавањето на предуслови за целосно вклучување на лицата со попреченост во сите сфери на општественото живеење. Правото да се вклучи во заедницата се однесува на принципот на целосна и ефективна вклученост и учество во општеството како што е наведено, меѓу другото и во членот 3 алинеја в од Конвенцијата. Меѓутоа, за да може реално да се очекува дека ова би се случило на лицата со попреченост треба да им се овозможи пристап до различни системи за поддршка, односно да имаат пристап до домашни, резиденцијални и други служби во заедницата, вклучително и персонална асистенција потребна за поддршка на живеењето и вклучувањето во заедницата, како и превенција од изолација или сегрегација на лицата со попреченост од заедницата (став 1 алинеја б).⁷⁰ Важно да се напомене е што индивидуализираните служби за поддршка мора да се сметаат за право, а не форма на медицинска, социјална или милосрдна грижа која ќе биде доволно флексибилна за да се адаптира на потребите на корисниците. Која било инсти-

туционална форма на служба за поддршка која ја изолира и ограничува личната автономија на лицата со попреченост е спротивна на членот 19 став 1 алинеја б од МКПЛП. Во оваа насока, во случајот Н.М v. Sweden наведен погоре, Комитетот нашол повреда на членот 19 од Конвенцијата забележувајќи дека одлуката на домашните власти да го одбијат отстапувањето од градежно-урбанистичкиот план со цел да се дозволи изградбата на базен за хидротерапија на имотот на апликантката во нејзина сопственост кој и бил потребен, делувала негативно спрема неа, како лице со попреченост и спрема нејзиното право да живее независно и биде вклучена во заедницата (параграф 8.9).

Персоналната/лична асистенција е тип на услуга во заедницата која е насочена кон лицето со попреченост и е контролирана од него и претставува алатка за обезбедување на самостојното живеење. Таа содржи неколку елементи, а финансирањето треба да биде базирано на персонализирани критериуми, да е контролирано од страна на лицата со попреченост, да

⁷⁰Искусството од Европската Унија укажува на фактот дека ова е долготраен процес кој сè уште во многу од државите-членки не е целосно применет. Иако, Европската Унија принципиелно се залага за социјална инклузија, односно вклученост на лицата со попреченост во сите сфери на социјалното живеење и нивна деинституционализација, сепак институционализацијата како пракса сè уште опстојува во многу од државите-членки на Европската Унија (на пример: Бугарија и Словенија) и ја поткопува социјалната инклузија на лицата со попреченост. Имено, националните политики за подобрување на институционалната грижа за лицата со попреченост наместо нивно преминување кон независното живеење во заедницата, се спротивни на постулатите на МКПЛП. Види: Opinion of the Economic and Social Committee (ESC), Situation of disabled people in an enlarged Union: the European Action Plan 2006-2007, EESC/2006/591. Достапно на: <http://eescregistry.esc.eu.int/viewdoc.aspx?doc=\esp\pub1\esp_public\ces\soc\soc230\en\ces591-2006_ac_en.doc> [Пристапено на: 2 февруари 2018].

е личен однос и да може лицето со попреченост самото да управува со испораката на услугите. Концептот на персоналната асистенција каде што лицето со попреченост нема целосно самоопределување и самоконтрола се смета дека не е во согласност со членот 19.

За крај, согласно членот 19 став 1 алинеја в, државите-договорни страни се обврзани да ги направат достапни службите и установите во заедницата наменети за општата популација и за лицата со попреченост на еднаква основа со другите и да бидат поставени на начин на кој што би излегле во пресрет на потребите на овие лица. Овие услуги и установи покриваат широк спектар, како што се: домување, библиотеки, болници, училишта, превоз, продавници, пазари, музеи, интернет, социјални медиуми и слично. Тие мора да бидат достапни, универзално пристапни, прифатливи и адаптивни за сите лица со попреченост во рамките на заедницата, посебно земајќи ги предвид родот и возраста на засегнатите лица. Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, предвидува дека пристапната околина, транспортот, информациите и комуникациите и услугите се предуслов за независен живот на лицата со попреченост и нивно вклучување во локалните заедници (параграф 37).

Општиот коментар број 5 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, ги уредува основните елементи на членот 19 кои државите-договорни

страни треба да осигураат дека секогаш се почитуваат, особено во време на финансиска или економска криза и тоа а) да се обезбеди правото на деловна способност, во согласност со Општиот коментар број 1 на Комитетот, сите лица со попреченост да одлучуваат каде, со кого и како ќе живеат, без оглед на попреченоста; б) да се обезбеди недискриминација во пристапот до домување, вклучувајќи ги и елементите на приходите и пристапноста и донесувањето на задолжителни градежни регулативи кои дозволуваат новите и реновираните станови да станат пристапни; в) да се развие конкретен акционен план за самостојно живеење за лицата со попреченост во рамките на заедницата, вклучувајќи и преземање чекори за вклучување на формалната поддршка за самостојно живеење во заедницата, така што неформалните системи на поддршка од, на пример, семејствата не се единствената опција; г) да се развие, спроведе, следи и санкционира неусогласеност со законодавството, плановите и упатствата за пристапност на основните главни услуги; д) да се развие конкретен акционен план и да се преземат чекори кон развивање и спроведување на основни, персонализирани, индивидуализирани и услуги базирани на човековите права кои се насочени само кон лицата со попреченост; е) да се обезбеди неназадување во постигнувањето на обврските од членот 19, освен ако таквите мерки не се соодветно оправдани и се во согласност со меѓународното право; е) да се соберат конзистентни квантитативни

и квалитативни податоци за лицата со попреченост, вклучувајќи ги и оние кои се уште живеат во институции; ж) да се искористи секое достапно финансирање, вклучувајќи и регионално финансирање и финансирање за развојна соработка, за развивање на инклузивни и достапни услуги за самостојно живеење (параграф 38).

Членот 20 од Конвенцијата се однесува на личната мобилноста на лицата со попреченост обврзувајќи ги државите-договорни страни да преземат ефикасни мерки за да ја обезбедат личната мобилност со најголема можна независност за лицата со попреченост вклучително и преку: олеснување на личната мобилност на лицата со попреченост на начин и во моментот на нивниот избор и по пристапна цена (став 1 алинеја а); олеснување на пристапот на лицата со попреченост до квалитетни помагала за мобилност, уреди, помошни технологии и форми на персонални асистенти и посредници, вклучително и со тоа што истите ќе бидат достапни по прифатлива цена (став 1 алинеја б); обезбедување на обука за вештини за мобилност за лицата со попреченост и за специјализираниот персонал кој работи со овие лица (став 1 алинеја в); и поттикнување производителите на помагала за мобилност, уреди и помошни технологии да ги земат предвид сите аспекти на мобилноста за лицата со попреченост (став 1 алинеја г). Како што се наведува во Општиот коментар број 5 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, без поддршка за личната мобилност на лицата со попреченост, бариерите

за нивното независно живеење во заедницата продолжуваат да постојат. Обезбедувањето на прифатливи и достапни квалитетни помагала за мобилност, направи, асистивни технологии и персонални асистенти и посредници, е предуслов за целосно вклучување и учество на лицата со попреченост во нивните заедници (параграф 84).

Слободата на изразување и мисла и пристапот до информации уредени со членот 21 веројатно се најуниверзалното признато право на човекот. Секој има право на слобода на мисла која е апсолутно заштитено право и нејзино изразување, кое може да биде предмет на ограничување во определени случаи предвидени со закон. Ова рамковно право во себе го вклучува и правото да се бараат, примаат и даваат информации и идеи преку различни медиуми. Лицата со попреченост го имаат ова право како и другите и треба истото да го уживаат на еднаква основа со останатите. Овој член црпи инспирација од МПГПП (член 19), КПД (член 13 и 17), како и од Принципите за заштита на лицата со ментална попреченост и подобрување на здравствената заштита (принципот 13).

Постои неспорно тесна поврзаност помеѓу членот 9 и членот 21 од Конвенцијата. Имено, државите-договорни страни согласно став 1 имаат обврска да ги преземат сите соодветни мерки за да обезбедат лицата со попреченост да можат да го остварат правото на слобода на изразување и мисла, вклучувајќи ја и слободата да бараат, примаат и да даваат информации и идеи на

еднаква основа со другите преку сите форми на комуникација кои самите ќе ги изберат, меѓу другото и преку “прифаќање и олеснување на користењето со знаковен јазик, Браево писмо, аугментативни и алтернативни форми на комуникација и сите останати пристапни средства, начини и форми на комуникација по сопствен избор на лицата со попреченост во службената интеракција” (став 1 алинеја б). Според членот 2 став 1 алинеја 1 од Конвенцијата ‘комуникацијата’ вклучува јазици, приказ на текст, Браево писмо, тактилна комуникација, отпечаток со големи букви, пристапни мултимедиални како и пишани и аудио формати на чесно разбирлив јазик, читачи, аугментативни и алтернативни средства, начини и форми на комуникација, вклучително пристапни информации и комуникациски технологии. Од друга страна, според членот 2 став 1 алинеја 2 од Конвенцијата ‘јазик’ вклучува говорен и знаковен јазик и други форми на неизговорен јазик. Според јуриспруденцијата на Комитетот во случајот *Gemma Beasley v. Australia*, како и во случајот *Michael Lockrey v. Australia* наведени погоре, истиот сметал дека толкувањето на знаковниот јазик Асулан и толкувањето на стенографијата подпаѓа под начин на комуникација согласно Конвенцијата, па затоа утврдил дека со одбивањето за обезбедување на форматот на комуникација кој им е потребен на апликантите со цел истите да можат да ја вршат должноста поротник, а со тоа и да се искажат во ‘службената интеракција’ претставува повреда на

членот 21 од Конвенцијата сам и во врска со членот 2, 4 и 5 (параграф 8.8 во двете одлуки соодветно).

Ставот 1 дополнително утврдува и дека државите-договорни страни имаат обврска: информациите наменети за пошироката јавност да ги обезбедат навремено и без дополнителни трошоци за лицата со попреченост во пристапни формати и технологии соодветни на различните видови на попречености (став 1 алинеја а); да ги повикуваат приватните субјекти кои обезбедуваат услуги за општата јавност, вклучително и преку Интернет, да обезбедуваат информации и услуги во пристапни и употребливи формати за лицата со попреченост (став 1 алинеја в); да ги поттикнат средствата за масовно информирање, вклучувајќи ги и даватели на информации преку Интернет, да ги направат своите услуги пристапни за лицата со попреченост (став 1 алинеја г) и да ја препознаат и промовират употребата на знаковните јазици (став 1 алинеја д).

Членот 22 се однесува на почитување на приватноста и својата геназа ја влече од МПГПП (член 17). Ставот 1 предвидува дека ниту едно лице со попреченост, без оглед на местото на живеење или условите на живеење, нема да биде предмет на произволно или незаконско мешање во неговата приватност, семејство, дом или преписка или други видови на комуникација или незаконски напади врз неговата или нејзината чест и углед. Против таквите мешања или напади лицата со попреченост имаат право на законска заштита.

Понатаму, ставот 2 им налага обврска на државите-договорни страни да ја штитат приватноста на личните, здравствените и информациите во врска со рехабилитацијата на лицата со попреченост на еднаква основа со другите.

Членот 23 се однесува на почитување на домот и на семејството затоа што семејството се смета за ‘природна и основна ќелија на општеството’ и има право на посебна заштита од страна на државата. Со ставот 1 се налага обврска на државите-договорни страни да преземаат ефикасни и соодветни мерки за елиминирање на дискриминацијата на лицата со попреченост во сите прашања што се однесуваат на бракот, семејството, родителството и интимните врски на еднаква основа со другите, со цел да се осигура дека: им се признава правото на сите лица со попреченост кои се на возраст за стапување во брак, да стапат во брак и да основаат семејство врз основа на слободна и целосна согласност на брачните другари (став 1 алинеја а); им се признава правото на лицата со попреченост слободно и одговорно да одлучуваат за бројот на своите деца и пристапот до информации согласно возраста, како и образованието за репродуктивното здравје и планирање на семејството и им се обезбедуваат средства потребни за да им се овозможи остварување на овие права (став 1 алинеја б); и им се обезбедува на лицата со попреченост, вклучувајќи ги и децата, задржување на својата плодност на еднаква основа со другите (став 1 алинеја в).

Општиот коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, истакнува дека лицата со попреченост честопати се соочуваат со дискриминација во остварувањето на правото на брак или родителските и семејните права поради дискриминаторските закони, политики и административни мерки. Родителите со попреченост често се сметаат за несоодветни или неспособни да се грижат за своите деца. Разделбата на детето од неговите родители врз основ на попреченоста на детето, родителите или по двата основа е дискриминација и претставува повреда на членот 23 од Конвенцијата (параграф 61). Па затоа, ставот 4 кој ја црпи својата инспирација од КПД (член 3 став 1), предвидува дека државите-договорни страни обезбедуваат детето да не се разделува од своите родители против нивната волја, освен кога надлежните органи кои подлежат на судска ревизија, во согласност со применливите закон и постапки, утврдуваат дека таквото одделување е неопходно и во најдобар интерес на детето. Во никој случај детето не смее да биде разделено од родителите врз основ на попреченост на детето или на еден или на двата родители.

Од родителите со попреченост посебно ранливи се мајките. Затоа, Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, јасно го истакнува стандардот кој наложува дека деловната способност на жените со попреченост треба да се препознае на еднаква основа со другите и дека жените со попреченост имаат право

да основаат семејство и да добијат соодветна помош при одгледувањето на своите деца (параграф 45). Исто така, во Коментарот се наведува дека штетните родови стереотипи и стереотипите засновани на попреченоста, како што се неспособноста и неможноста да се грижат за себе и своето семејство, може да доведат до тоа мајките со попреченост да се соочуваат со дискриминација заснована на закон и токму затоа тие се значително презастапени во постапките за заштита на децата и диспропорционално повеќе го губат контактот и старателството над своите деца кои влегуваат во постапка за посвојување или се сместуваат во институции. Освен тоа, на партнерите им се дозволува разделување или развод врз основа на психосоцијалната попреченост на нивните сопрузи и сопруги (параграф 46), целосно во спротивност со Конвенцијата.

Ставот 2 кој ја црпи својата инспирација од МКЕДПЖ (член 16 став 1), предвидува дека државите-договорни страни ги обезбедуваат правата и обврските на лицата со попреченост во однос на постпките поврзани со старателството, туторството, управувањето со имотот, посвојувањето на деца или слични институти, каде што овие концепти постојат во националното законодавство; во сите случаи најдобриот интерес на детето ќе биде примарен. Државите-договорни страни им обезбедуваат соодветна помош на лицата со попреченост во вршењето на нивните обврски поврзани со одгледувањето на

децата. Дополнително, ставот 3 уредува дека државите-договорни страни имаат обврска на децата со попреченост да им обезбедат еднакви права во однос на семејниот живот. Со цел остварување на овие права и спречување на прикривање, напуштање, занемарување и сегрегација на деца со попреченост, државите-договорни страни се обврзуваат да обезбедат рани и сеопфатни информации, услуги и поддршка за децата со попреченост и нивните семејства. Во таа насока, Општиот коментар број 5 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, предвидува дека отсуството на поддршка и услуги засновани во заедницата може да создаде финансиски притисоци и ограничувања за семејството на лицата со попреченост. Правата гарантирани со членот 23 се од суштинско значење за спречување на институционализацијата на децата со попреченост, како и за поддршка на семејствата за животот во заедницата. Државите-договорни страни треба да обезбедат информации, упатства и поддршка за семејствата во почитувањето на правата на своите деца и за промовирање на вклучувањето и учеството во заедницата (параграф 87).

На крај, ставот 5 предвидува обврска за државите-договорни страни во случаи кога потесното семејство не е во состојба да се грижи за детето со попреченост, да ги преземат сите напори за да обезбеди алтернативна грижа во поширокото семејство и ако тоа не успее, во заедницата во семејно опкружување.

Шокантен е фактот што запишувањето на децата со попреченост во училиштата во земјите во развој варира од еден до три проценти, односно 98% од децата со попреченост во земјите во развој не одат на училиште и се неписмени⁷¹. Некои групи на лица со попреченост се повеќе изложени на ризик од исклучување од образованието од другите, како што се: лицата со интелектуална попреченост или комбинирана попреченост, лицата со сензорна попреченост, а посебно глувите лица, лицата со аутизам или лицата со попреченост во ситуации на хуманитарни катастрофи. Затоа од исклучително значење е членот 24 кој се однесува на правото на инклузивно образование на лицата со попреченост на сите нивоа (предшколско, основно, средно, високо, вклучително и доживотно учење) и во сите сфери (државно и приватно) на образовниот процес, без дискриминација и врз основа на еднакви можности (став 1 и став 5). Општиот коментар број 4 на Комитетот за правата на лицата со попреченост⁷², наведува дека “државите-договорни страни треба да размислат за преземање на афирмативни мерки во високото

образование во корист на студентите со попреченост” (параграф 38).

Лицата со попреченост и кога е соодветно и нивните семејства, мора да се препознаат како партнери, а не само приматели на образованието. УНЕСКО го дефинира инклузивното образование како “процес кој ги опфаќа и одговара на различните потреби на сите ученици преку зголемено учество во образовниот процес, културата и заедницата и во отстранување на исклучувањата од и внатре во образованието. Во себе вклучува промени и измени на содржината, пристапот, структурата и стратегиите со заедничка визија која ги опфаќа сите деца од соодветна возраст, потврдувајќи дека одговорноста е на редовниот образовен систем да ги образува сите деца подеднакво”.⁷³

Ова право ја црпи својата инспирација од МКЕДПЖ (член 1), КПД (член 23 став 3, член 29 став 1), Виенската декларација и програма за акција (дел I, параграф 33, и дел II, параграф 80), Планот за акција за Декадата за образование за човекови права (параграф 2) и Целите за одржлив развој (цел 4).

⁷¹Види: OHCHR, From Exclusion to Equality: Realising the rights of persons with disabilities. A Handbook for parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol, UN publication No 14-2007, стр.82. Достапно на: <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training14en.pdf>> [Пристапено на: 26 февруари 2018].

⁷²Види: General Comment No. 4 on the right to inclusive education, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/4, 25 November 2016. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CRPD/C/GC/4&Lang=en> [Пристапено на: 27 февруари 2018].

⁷³Види: UNESCO, Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Објавено во 2005 година и достапно на: <<http://unesdoc.unesco.org/0014/001402/140224e.pdf>> [Пристапено на: 26 февруари 2018].

Носечки елементи на овој член се принципот на недискриминација и остварувањето на заедничката образовна средина која ќе го гарантира присуството, учеството и развојот на лицата со попреченост, посебно нивната личност, таленти, креативност и менталните и физичките способности (став 1 алинеја б). Ова самото по себе изискува и обезбедување на соодветно приспособување (став 2 алинеја в). Соодветното приспособување треба да се заснова на потребите на поединецот, односно треба да биде индивидуализирано како што се на пример: засебните образовни програми и планови за настава, сервисите на поддршка, обезбедување на асистивна технологија, промената на локацијата во која одделението ја спроведува наставата, обезбедување на знаковен јазик или материјал на Браево писмо, прилагодување на начинот на испрашување и спроведување на наставата, дозволување на повеќе време за учениците со попреченост кога е потребно при спроведување на тестови и испити итн. Затоа, овој член треба да се разгледа во тесна врска со членот 5 од Конвенцијата, објаснет погоре. Имено, интенцијата на овој член е да го овозможи правото на избор на децата со попреченост слободно да изберат во каква установа ќе го добиваат своето образование, односно редовен образовен систем или специјално образование. Исто така, со цел остварување на правото на образование лицата со попреченост треба да ја добијат потребната поддршка во рамките на општиот образовен систем (став 2 алинеја г), како и ефикасна индивидуализирана

поддршка за засегнатото лице со попреченост во средина која го поттикнува до максимум академскиот и социјалниот развој (став 2 алинеја д), која ќе биде соодветна, индивидуализирана и ќе се обезбедува директно и во континуитет. Државите-договорни страни мора да признаат дека индивидуалната поддршка и соодветното приспособување се приоритетни прашања и истите треба да бидат бесплатни во сите задолжителни нивоа на образование. Како што истакнува и Општиот коментар број 4 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, “ставањето на учениците со попреченост во редовните одделенија без придружни структурни промени, на пример во организацијата, наставната програма и воведување на стратегии за настава и учење не претставува инклузија. Понатаму, интеграцијата автоматски не гарантира премин од сегрегација до вклучување” (параграф 11).

Инклузивното образование е важно не само затоа што ја обезбедува најдобрата образовна средина за учениците со попреченост, туку затоа што помага и во соочувањето со стереотипите и предрасудите што ги имаат другите ученици за лицата со попреченост, како и нивното надминување. Притоа, неопходно е да се земат предвид специјалните образовни потреби на лицата со попреченост и социополитичката реалност на секоја држава. Меѓутоа, тоа што треба да се има предвид се стандардите за квалитет, односно образовниот систем мора да ги задоволува критериумите на достапност, пристапност, при-

фатливост и прилагодливост онака како што се објаснети во Општиот коментар број 13 на Комитетот за економски, социјални и културни права⁷⁴, но и во Општиот коментар број 4 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре (параграфи 21-26).

Имено, со цел децата со попреченост да имаат слободен пристап до образовните институции, целосно да учествуваат во образовните активности и да го зголемат нивото на своето образовно постигнување, треба да се исполнат следниве четири предуслови: 1) приспособување на физичката околина, како што се вратите, ходниците, лифтовите и рампите во училиштата, како и обезбедување на специјални наставни програми и материјали како и специјална опрема; 2) обука и други активности за јакнење на капацитетите на наставниот кадар и вработените во училиштата; 3) подигнување на свеста кај учениците, наставниот кадар и другиот вработен персонал за потребите и условите во кои живеат лицата со попреченост; и 4)

обезбедување на системи за поддршка и помош.⁷⁵ Според тематското истражување на Високиот комесар за човекови права на Обединетите нации, само инклузивното образование може да обезбеди квалитетно образование и социјален развој за лицата со попреченост и гаранција за универзалност и недискриминација во остварувањето на правото на образование.⁷⁶

Целта на специјалното образование е да ги подготвува учениците за вклучување во редовниот образовен процес во некоја наредна инстанца и затоа понудените образовни содржини не смеат да бидат со помал квалитет од понудените во редовниот образовен систем⁷⁷. Имајќи ги предвид потребите на лицата со попреченост, самиот образовен процес кој треба да се стреми да биде инклузивен треба да се заснова и на алтернативните форми на комуникација (Браево писмо, знаковен јазик, алтернативни вештини за пишување и слично) како и на начини и средства кои ќе го максимизираат нивниот академски и социјален развој (став 3).

⁷⁴Види: UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13 on the right to education, document E/C. 12/1999, од 8 декември 1999, параграф 6. Достапно на: <<http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/ae1a0b126d068e868025683c003c8b3b?Opendocument>> [Пристапено на: 26 февруари 2018].

⁷⁵Види: Попоска Ж., Дискриминација врз основа на хендикеп во меѓународното право за правата на човекот, Македонски центар за меѓународна соработка, Скопје, 2015 година, стр. 124-135

⁷⁶Види: Thematic study on the right of persons with disabilities to education, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Human Rights Council, Twenty-fifth session, A/HRC/25/29 and Corr.1, 18 February 2014, параграфи 3 и 68. Достапно на: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Pages/ListReports.aspx>> [Пристапено на: 26 февруари 2018].

⁷⁷Види: inter alia, Стандардни правила за изедначување на можностите на лицата со попреченост, правило 6 параграф 8; УНЕСКО Конвенција против дискриминација во образованието (UNESCO Convention Against Discrimination in Education), член 5 став 1 алинеја в.

Правото на образование на лицата со попреченост нема да се спроведе во целост ако не постои обврската на државите-договорни страни да преземат мерки за вработување на наставен кадар, вклучително и наставници со попреченост, кои се квалификувани за знаковен јазик и/или Браево писмо и да обезбедат обука за наставниот кадар кој работи на сите нивоа на образование. Оваа обука би го опфатило подигнувањето на свесноста за попреченоста и користењето со алтернативни начини, направи и формати за комуникација, образовни материјали и техники за поддршка на лицата со попреченост (став 4).

За крај, како посебно ранлива група би ги спомнала децата со попреченост кои живеат во институции. Недвосмислено можеме да кажеме дека образовните потреби на овие деца се целосно запоставени во голем број држави.⁷⁸ Треба да се заклучи, во насока на ставот на Комитетот дека инклузивното образование е некомпатибилно со институционализацијата (Општ коментар број 4 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 66).

Членот 25 се однесува на заштитата на здравјето на лицата со попреченост и предвидува дека државите-договорни страни признаваат дека лицата со попреченост имаат право на уживање на највисокиот достапен стандард на здравје без дискриминација врз основа на својата попреченост (став 1). Оваа формулација црпи инспирација од МПЕСКП (член 12 став 1) и КПД (член 24 став 1). Имено, истите се обврзани да го забранат и да го спречат дискриминаторското необезбедување на здравствените услуги на лицата со попреченост и да обезбедат родово-сензибилизирани здравствени услуги, вклучувајќи ги и оние што се однесуваат на медицинската рехабилитација. Поточно, државите-договорни страни треба да им обезбедат на лицата со попреченост: ист опфат, квалитет и стандард на бесплатна или достапна здравствена заштита и програми како што се обезбедени и за другите лица, вклучително и во областа на сексуалното и репродуктивното здравје и програмите за јавно здравје базирани на населението (став 1 алинеја а). Од друга страна, обврска на државите-договорни страни е

на лицата со попреченост да им ги обезбедат оние здравствени услуги кои им се потребни посебно заради својата попреченост, вклучувајќи и соодветна рана идентификација и интервенција и услуги дизајнирани за да се минимизира и спречи понатамошната попреченост, вклучително и кај децата и постарите лица (став 1 алинеја б). И двата вида на здравствени услуги и оние предвидени за општата популација и оние поврзани со самата попреченост, потребно е да се обезбедат најблиску до заедницата во која што живеат лицата со попреченост, вклучително и во руралните области (став 1 алинеја в). Важно за овој член е што е оставено на лицата со попреченост да одлучат дали ќе ја прифатат определената здравствена услуга и грижа или не, односно слободата на избор на лицата со попреченост е примарна водилка на овој член.

Сепак, за напомена е дека здравствената заштита ќе остане недостапна за лица со попреченост без пристап до просториите каде што се обезбедуваат овие услуги, па и ако зградите во кои се обезбедуваат услугите за здравствена заштита се самите пристапни, без пристапен превоз, лицата со попреченост нема да можат да патуваат до местата каде што се обезбедуваат овие услугите. Дополнително, сите информации и комуникација кои се однесуваат на обезбедувањето на здравствена заштита треба да бидат достапни на знаковен јазик, Браево писмо, достапни електронски формати, алтернативни скрипти, аугментативни и алтернативни начини, средства и формати на

комуникација (Општ коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 40).

Дополнително, Конвенцијата предвидува дека здравствените работници потребно е да обезбедат ист квалитет на нега за лицата со попреченост, како и за другите, вклучително и врз основа на слободна и информирана согласност, меѓу другото и преку подигнување на свеста за човековите права, достоинството, автономијата и потребите на лицата со попреченост, преку обука и објавување на етички стандарди за јавната и приватната здравствена заштита (став 1 алинеја г). Државите-договорни страни исто така, мора да се борат и против формите на дискриминација со кои се нарушува правото на лицата со попреченост и кои го попречуваат нивното право на здравје, преку нарушување на правото на здравствена заштита врз основа на слободна и информирана согласност или кои ги прават недостапни здравствените објекти, комуникација или информации (Општ коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 66). Во случајот *H.M v. Sweden* наведен погоре, Комитетот нашол повреда на членот 25 од Конвенцијата забележувајќи дека одлуката на домашните власти да го одбијат отстапувањето од градежно-урбанистичкиот план со цел да се дозволи изградбата на базен за хидротерапија на имотот на апликантката во нејзина сопственост кој и е потребен за уживање на 'највисокиот достапен стандард на здравје' без дискриминација врз основа на попреченост, делувала негативно во

⁷⁸Ова го потврдува и Европскиот комитет за социјални права во случајот *Mental Disability Advocacy Center v. Bulgaria*. Имено, редовниот образовен систем не е ниту пристапен ниту приспособен за децата со попреченост кои живеат во институциите, а и наставната програма и помагала не се приспособени на посебните образовни потреби на децата со попреченост, а посебно на децата со интелектуална попреченост. Понатаму, обуката која ја добива наставниот кадар не е соодветна со цел да им помогне на наставниците да можат целосно да го пренесат знаењето на учениците со попреченост. За крај, во одлуката се наведува дека разликата помеѓу посетувањето на наставата од страна на децата со и без попреченост е толку голема што претставува дискриминација за децата со интелектуална попреченост кои живеат во домовите за деца со ментална попреченост. Види: *European Committee of Social Rights, Mental Disability Advocacy Center v. Bulgaria case, Complaint 41/2007*, од 3 јуни 2008 година. Достапно на: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/complaints/CC41Merits_en.pdf> [Пристапено на: 26 февруари 2018].

пристапот на апликантката, како лице со попреченост до здравствената заштита (параграф 8.6 и 8.8).

Особено е важно да се земе предвид родовата димензија на пристапноста при обезбедување на здравствена заштита. Имено, жените со попреченост се соочуваат со бариери кон пристапот до здравствените и рехабилитационите услуги, а некои од нив вклучуваат и недостаток на образование и информации за сексуалното и репродуктивното здравје и правата, физички бариери во пристапот до гинеколошки, акушерски и онколошки услуги и бариери поврзани со ставовите во врска со третманите за фертилитет и хормонална терапија. Дополнително, услугите во врска со физичката и психолошката рехабилитација, вклучувајќи и советување во врска со родово-базираното насилство не секогаш се достапни, инклузивни или сензитивни по однос на род и возраст (Општ коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 57).

За крај, членот 25 ја забранува дискриминацијата против лицата со попреченост во обезбедувањето на здравственото и животното осигурување кога таквото осигурување е дозволено со националното законодавство и кое е потребно да се обезбеди на фер и разумен начин (став 1 алинеја д), како и спречување на дискриминаторското необезбедување на здравствена заштита или здравствени услуги или храната и течностите врз основа на попреченоста на лицето (став 1 алинеја г).

Членот 26 се однесува на хабитацијата и рехабилитацијата на лицата со попреченост. Со него се предвидува обврска за државите-договорни страни да преземаат ефикасни и соодветни мерки, вклучително и преку врсничка поддршка за да овозможат лицата со попреченост да постигнат и одржат максимална независност, целосна физичка, ментална, социјална и работна способност и целосно вклучување и учество во сите аспекти на животот (став 1). За таа цел потребно е организирање, зајакнување и проширување на сеопфатните услуги за хабитација и рехабилитација, особено во областите на здравството, вработувањето, образованието и социјалните услуги, на таков начин што овие услуги и програми: започнуваат во најраната можна фаза и се засноваат на мултидисциплинарна проценка на индивидуалните потреби и предности (став 1 алинеја а) и самата поддршка за учеството и вклучувањето во заедницата и сите аспекти на општеството, се доброволни и им се достапни на лицата со попреченост колку што е можно поблиску до нивните заедници, вклучително и во руралните средини (став 1 алинеја б). И тука, како и кај членот 25 објаснет погоре, важно е што е оставено на лицата со попреченост да одлучат дали ќе ја прифатат определената услуга и грижа или не, односно слободата на избор на лицата со попреченост е примарна водилка на овој член.

Во случајот *H.M v. Sweden* наведен погоре, Комитетот нашол повреда на членот 26 од Конвенцијата

забележувајќи дека одлуката на домашните власти да го одбијат отстапувањето од градежно-урбанистичкиот план со цел да се дозволи изградбата на базен за хидротерапија на имотот на апликантката во нејзина сопственост кој бил потребен, делувала негативно во пристапот на апликантката, како лице со попреченост, до сеопфатните рехабилитациони услуги и програми (параграф 8.7 и 8.8). Хабилитацијата и рехабилитацијата се меѓусебно зависни со правото за независното живеење во заедницата за лицата со попреченост. Имено, за некои лица со попреченост, учеството во услугите за рехабилитација не е можно без доволно индивидуализирана поддршка. Во исто време, целта на рехабилитацијата е да им се овозможи на лицата со попреченост целосно и ефективно да учествуваат во заедницата. Како што се наведува и погоре, хабитацијата и рехабилитацијата на лицето со попреченост мора секогаш да се одвива со негова слободна и информирана согласност (Општ коментар број 5 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 90).

За крај, членот 26 им налага обврска на државите-договорни страни да го промовираат развојот на почетна и континуирана обука за професионалци и персонал кој ги обезбедува услугите за хабитација и рехабилитација (став 2), како и обврска за истите да ја промовираат достапноста, знаењето и користењето на помошни уреди и технологии, наменети за лицата со попреченост кои се однесуваат на хабитацијата и рехабилитацијата (став 3).

Членот 27 се однесува на вработувањето и работните односи за лицата со попреченост на еднаква основа со другите. Своја инспирација наоѓа во МПЕСКП (член 6) кој предвидува дека правото на работа вклучува во себе право секој да има можност да ја обезбеди својата егзистенција со работа која самиот слободно ја избрал и прифатил, како и од Стандардните правила (правило 7), Конвенцијата на МОТ број 142 (член 1 став 5), Светската програма за активности за лицата со попреченост (параграф 132), Талинските водечки начела за акција во развојот на човековите ресурси во областа на попреченоста (параграф 33) и Декларацијата за правата на лицата со попреченост (параграф 6).

И овој член треба да се гледа во тесна врска со членот 5 од Конвенцијата. Тој бара од државите-членки да го признаат правото на лицата со попреченост, еднакво со другите, да се користат со можноста за заработка за живот преку работа, слободно избрана и прифатена на отворениот и инклузивен пазар на трудот. Во листата на мерки кои треба да ги преземат државите, а со цел да го ефектуираат ова право, прва е забраната на дискриминација врз основ на попреченост во сите форми, сектори и нивоа на работа. Ова се однесува на забраната од дискриминација во селекцијата, ангажирањето и вработувањето, продолжување на работата, напредување во кариерата, како и безбедните и сигурни услови за работа (став 1 алинеја а). Истото се однесува и на забраната од вознемирување (став 1 алинеја б).

Дополнително, државите-договорни страни се обврзани да обезбедат соодветно приспособување за лицата со попреченост на работното место (став 1 алинеја з). За таа цел, во националното законодавство државите треба да определат кои се елементите на приспособувањето, како и фактите врз кои ќе се оценува соодветноста/разумноста на истото. Еден друг аспект опфатен со овој член е заштитата на работничките и синдикалните права на лицата со попреченост на еднаква основа со другите (став 1 алинеја в), која создава предуслови државите-договорни страни да обезбедат синдикатите да бидат достапни за лицата со попреченост и да ги вклучуваат истите. Според Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, лицата со попреченост не можат ефикасно да го уживаат своето права на работа ако самото работно место не е пристапно. Затоа, работните места треба да бидат пристапни, согласно членот 9 став 1 алинеја а од Конвенцијата, а одбивањето да се приспособи работното место претставува дискриминација. Треба да се напомене дека покрај физичката пристапност на работното место на лицата со попреченост им е потребен пристапен транспорт, системи за поддршка за да можат да дојдат до своите работни места, како и информации кои се однесуваат на работа, огласи за вработување, процеси на селекција и комуникација на работното место. Сите синдикални и работнички права,

исто така, треба да бидат пристапни, како и можностите за обука и работна квалификација. На пример, курсевите за странски јазици или компјутери за вработените мора да се спроведуваат во пристапно опкружување и во пристапни форми, начини, средства и формати (параграф 41).

Во суштината на овој член е промовирањето на лицата со попреченост на отворениот пазар на трудот, а не нивно вработување во заштитни работилници. Овие вториве, треба да претставуваат само преодно решение, од целосна изолација до целосна инклузија на лицата со попреченост на пазарот на трудот. За таа цел потребно е обезбедување на техничко и стручно насочување и континуирана обука (став 1 алинеја г), промовирање на можностите за вработување и напредување во кариерата (став 1 алинеја д), вработување на лицата со попреченост во јавниот сектор (став 1 алинеја е), како и воведување на афирмативни акциони програми, стимулативни мерки и други мерки за поттикнување на вработувањето на лицата со попреченост во приватниот сектор (став 1 алинеја ж), и промовирање на програми за стручна и професионална рехабилитација (став 1 алинеја и). Во случајот *Liliane Gröninger v. Germany*⁷⁹, Комитетот сметал дека афирмативните мерки преземени од страна на државата-договорна страна во насока на давање на субвенција за интегрирање на пазарот на трудот за

синот на апликантката кој е лице со попреченост делувале одвраќачки за работодавците, наместо како поттик поради административната комплексност на процедурата. Притоа Комитетот заклучил дека овие мерки не го достигнале стандардот предвиден со Конвенцијата и затоа нашол повреда на членот 27 во врска со членот 3, 4 и 5 од Конвенцијата (параграф 6.3).

Значајно место во целиот погоре наведен систем на промоција на вработувањето на лицата со попреченост е воведувањето можности за самовработување, претприемништво и започнување на сопствен бизнис (став 1 алинеја г) како важни елементи за осамостојувањето на лицата со попреченост и нивно независно живеење.

Ставот 2 определува обврска државите-договорни страни да осигурат дека лицата со попреченост не се држат во ропство или должничко ропство и да ги заштитат од принудна или задолжителна работа на еднаква основа со другите.

Членот 28 се однесува на соодветниот животен стандард и социјалната заштита на лицата со попреченост како два доста блиски концепти. Ставот 1 предвидува дека државите-договорни страни го признаваат правото на лицата со попреченост на соодветен стандард на живеење за себе и за своите семејства, вклучувајќи соодветна храна, облека и домување, како и

постојано подобрување на условите за живеење и се обврзуваат да преземаат соодветни чекори за заштита и унапредување на остварувањето на ова право без дискриминација врз основа на попреченост. Ова право ја црпи своја инспирација од УДЧП (член 25), МПЕСКП (член 11), КПД (член 27), Дополнителниот протокол кон Американската конвенција за правата на човекот во областа на економските, социјалните и културните права (член 12), Декларацијата за социјален напредок и мир (член 10 алинеја б), Универзалната декларација за искоренување на гладот и лошата исхрана (параграф 4), Агендата за домување (параграф 24) и Декларацијата од Ванкувер за човековите населби (параграф 8).

Ставот 2 предвидува дека државите-договорни страни го признаваат правото на лицата со попреченост на социјална заштита и уживањето на тоа право без дискриминација врз основа на попреченост и се обврзуваат да преземаат соодветни чекори за заштита и унапредување на остварувањето на ова право, вклучувајќи и мерки за обезбедување на еднаков пристап на лицата со попреченост до услуги поврзани со обезбедувањето на чиста вода и обезбедување на пристап до соодветни и прифатливи услуги, помагала и друга помош за потребите поврзани со попреченоста (став 2 алинеја а). Најпрво, поимот 'социјална заштита' треба да се толкува екстензивно, идентично како

⁷⁹Види: *Liliane Gröninger v. Germany*, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Communication No. 2/2010, CRPD/C/D/2/2010, Views adopted on 7 July 2014.

⁸⁰Види: Report of the Commission for Social Development, 39th Session, document E/CN.5/2001/2, 13-23 February 2001.

и во извештајот на Комисијата за социјална развој од 2001 година⁸⁰ и УДЧП (член 23 став 3 и член 25 став 2). При анализа на оваа одредба се забележува експлицитното вклучување на пристапот до чиста вода за лицата со попреченост во насока на МКЕДПЖ (член 14 став 2 алинеја ж) како и КПД (член 24 став 2 алинеја в) и Општиот коментар број 15 на Комитетот за економски, социјални и културни права⁸¹.

Дополнително, државите-договорни страни се обврзани да преземаат мерки за обезбедување на пристап на лицата со попреченост, особено жените и девојките со попреченост и постарите лица со попреченост до програмите за социјална заштита и програмите за намалување на сиромаштијата (став 2 алинеја б); обезбедување на пристап на лицата со попреченост и нивните семејства кои живеат во состојба на сиромаштија до помошта обезбедена од страна на државата а во врска со покривањето на трошоците поврзани со попреченоста, вклучувајќи соодветна обука, советување, финансиска помош и одмена од негата (став 2 алинеја в); обезбедување на пристап на лицата со попреченост до програмите за домување обезбедени од државата (став 2 алинеја г); и обезбедување на еднаков пристап на лицата со попреченост до пензиските бенефиции и програми (став 2 алинеја д).

Како последица на дискриминацијата, жените со попреченост претставуваат диспропорционален процент на сиромашните во светот што доведува до недостаток на избор и можности, посебно во врска со приходот од формалното вработувањето. Сиромаштијата е и отежнувачки фактор но, и резултат на повеќекратната дискриминација. Постарите жени со попреченост, особено се соочуваат со многу потешкотии во пристапот до соодветно домување и за нив е поголема веројатност да бидат институционализирани, а немаат ниту еднаков пристап до програмите за социјална заштита и намалување на сиромаштијата (Општ коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 59). Дополнително, како што е истакнато во Општиот коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, лицата со попреченост обично имаат дополнителни трошоци поврзани со својата попреченост што посебно негативно се одразува врз децата или постарите жени со попреченост кои живеат во екстремна сиромаштија и беда. За да се постигне соодветен животен стандард сличен на другите, државите-договорни страни треба да преземат ефикасни мерки за да им овозможат на лицата со попреченост да ги покријат овие дополнителните трошоци и да преземат итни чекори

за да им обезбедат на лицата со попреченост кои живеат во екстремна сиромаштија основен минимум во смисла на соодветна храна, облека и домување (параграф 68). Од друга страна, постои обврска државите-договорни страни да обезбедат пристап до соодветни и прифатливи услуги, помагала и друга помош за барањата поврзани со попреченоста, особено за оние лица со попреченост кои живеат во сиромаштија. Понатаму, потребно е обезбедување на пристап до јавни и субвенционирани програми за домување во заедницата. Се смета за спротивно на МКПЛП лицата со попреченост самите да ги плаќаат трошоците поврзани со својата попреченост (Општ коментар број 5 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 92).

И за крај, Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, предвидува обврска државата-договорна страна при преземањето на сите неопходни мерки за обезбедување на сите услуги од социјалната заштита, како за општата популација така и мерките специфични за лицата со попреченост, да ги обезбеди на пристапен начин, во пристапни згради и сите информации и комуникација што се однесуваат на нив да ги направи пристапни за лицата со попреченост. Дополнително, програмите за социјалното домување треба да понудат сместување кое меѓу другото, е пристапно за лицата со попреченост, како и за постарите лица (параграф 42).

Членот 29 кој е конзистентен со веќе постоечките практики истакнати во УДЧП (член 21), МПГПП (член 25), МКЕДПЖ (член 8) и КПД (член 12), предвидува дека државите-договорни страни им ги гарантираат на лицата со попреченост нивните политички права и можности да ги уживаат истите на еднаква основа со другите и се обврзуваат да преземат мерки, со цел лицата со попреченост да можат ефикасно и целосно да учествуваат во политичкиот и јавниот живот на еднаква основа со другите, непосредно или преку слободно избраните претставници вклучувајќи го и правото и можноста да гласаат и да бидат гласани (алинеја а). Овие мерки вклучуваат, помеѓу другото и обезбедување на гласачките процедури, објекти и материјали да се соодветни, пристапни и разбирливи за лицата со попреченост (алинеја а точка i), заштита на правото на лицата со попреченост да гласаат со тајно гласање на избори и референдуми без заплашување и да се кандидираат за избори, ефикасно да се носители на функција и да ги извршуваат сите јавни функции на сите нивоа на власта, притоа обезбедувајќи им соодветно употреба на помошни и нови технологии (алинеја а точка ii) и обезбедување на слободно изразување на волјата на лицата со попреченост како избирачи и за таа цел, по потреба, на нивно барање, овозможување на помош при гласање од страна на лице по сопствен избор (алинеја а точка iii).

Со други зборови, државите-договорни страни имаат обврска да им обезбедат на лицата со попреченост

⁸¹Види: UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No.15 on The right to water, document E/C.12/2002/11, од 20 јануари 2003, параграф 1. Достапно на: <http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/CESCR_GC_15.pdf> [Пристапено на: 3 април 2018]. Во него се наведува дека правото на пристап до вода е неминовно потребно за достоинствен живот и е претпоставка за реализирање на сите други човекови права.

можност ефикасно и целосно да учествуваат во политичкиот и јавниот живот на еднаква основа со другите, вклучувајќи го и гарантирањето на нивното право на глас.⁸² Членот 29 не предвидува никакви разумни ограничувања или исклучоци за која било група на лица со попреченост. Оттука, Комитетот јасно и недвосмислено истакнува дека исклучувањето на правото на глас врз основа на претпоставена или вистинска психосоцијална или интелектуална попреченост, вклучувајќи и ограничување според индивидуализирана проценка, претставува дискриминација врз основа на попреченост, во смисла на членот 2 од Конвенцијата. Имено, во својата јуриспруденција во случајот *Zsolt Bujdosó, Jánosné Ildikó Márkus, Viktória Márton, Sándor Mészáros, Gergely Polk and János Szabó v. Hungary*⁸³, каде лицата со интелектуална попреченост кои биле ставени под делумно или целосно старателство автоматски биле отстранети од избирачкиот список, и наоѓајќи повреда на членот 29 сам и во согласност со членот 12 од Конвенцијата, Комитетот наведува дека државите-договорни страни потребно е да ги прилагодат процедурите за гласање, обезбедувајќи нивна соодветност, достапност и лесна разбирливост и употреба и каде што е потребно, да им овозможат на лицата со попреченост, на нивно барање, помош при гласањето. Со тоа државите-договорни страни ќе осигурат лицата со интелектуална попреченост да можат да го дадат својот глас

⁸²Интересен да се анализира е случајот *Alajos Kiss*, во кој Европскиот суд за човекови права прифатил дека државата има широки овластувања и дискреционо право да го ограничи правото на глас на лицата со ментална попреченост. Сепак, ограничувајќи некое право државата треба да воспостави соодветна рамнотежа и пропорционалност. Во овој случај, жалителот кој бил под делумно старателство поради својата ограничена деловна способност се жалел дека му било одземено правото на глас поради неговата попреченост, спротивно на членот 3 од Протоколот број 1 кон Европската конвенција за човековите права и основни слободи. За Судот било неприфатливо апсолутното ограничување на избирачкото право на кое било лице кое е под делумно старателство без да се земат предвид неговите способности. Понатаму, Судот сметал дека доколку државата ѝ ограничи некое право на определена група, особено ранлива и дискриминирана во минатото, како на пример лицата со ментална попреченост, тогаш таа ќе биде должна многу повеќе да го образложи и воедно оправда ова ограничување. Државата треба да се воздржи од усвојување на стереотипни закони со кои отворено ќе се ограничуваат определени права и затоа постапувањето со овие лица треба внимателно да се анализира со цел да не се спречи нивното вклучување во општествениот живот во заедницата на еднаква основа со другите. Утврдувајќи повреда на членот 3 од Протоколот број 1, Судот навел дека барањето за постоење на строга контрола врз ограничувањето на правата на лицата со ментална попреченост е во согласност со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на ООН. Види: *ECtHR, Alajos Kiss v. Hungary, Application No.38832/06*, од 20 мај 2010 година. Во овој случај се разгледува и прашањето на ограничувањето на деловната способност како и во други случаи пред Европскиот суд за човекови права.

⁸³Види: *Zsolt Bujdosó, Jánosné Ildikó Márkus, Viktória Márton, Sándor Mészáros, Gergely Polk and János Szabó v. Hungary, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Communication No. 4/2011, CRPD/C/10/D/4/2011, Views adopted on 16 October 2013*. Достапно на: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/Jurisprudence.aspx>> [Пристапено на: 23 март 2018].

компетентно на еднаква основа со другите, притоа гарантирајќи ја тајноста на гласањето (параграф 9.6).

Дополнително, државите треба да извршат соодветно приспособување обезбедувајќи ги предусловите за остварување на гласачкото право на лицата со попреченост. На пример, како што е наведено и погоре, обезбедување на гласачките процедури, објектите и материјалите да се соодветни, пристапни и разбирливи за лицата со попреченост. Таквите мерки може да вклучуваат на пример, обезбедување на поддржано гласање од страна на назначеното лице избрано од избирачот кому му е потребна поддршка, како и обезбедување на алтернативни гласачки места, достапност на преведувачи на знаковен јазик, воведување тактилни упатства за гласање или достапни апарати за електронско гласање или давање упатства за едноставни инструкции за гласање во лесен формат или назначување на лице или група на лица кои ќе им помогнат на лицата со интелектуална и ментална попреченост да го разберат изборниот процес итн.⁸⁴

Поголем дел од државите-членки на Европската Унија имаат усвоено законски одредби со цел да обезбедат учество на лицата со попреченост во изборниот процес, меѓутоа предизвиците остануваат во обезбедувањето на тајноста на гласањето и информирањето на лицата со попреченост за нивното избирачко

право. На пример: во Грција само лицата со физичка попреченост (не и лицата со друг вид на попреченост) можат да побараат асистенција при гласањето. Понатаму, во Финска главна пречка за учество на лицата со оштетен вид во изборниот процес е што информациите за гласањето не се обезбедени во пристапен формат.

Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, предвидува дека исто така е важно политичките состаноци и материјали што ги користат и произведуваат политички партии или индивидуалните кандидати кои учествуваат во јавните избори да се пристапни. Ако не се обезбеди ова, лицата со попреченост би биле лишени од нивното право да учествуваат во политичкиот процес на еднаков начин како и другите. Државите-договорни страни имаат обврска на лицата со попреченост кои се избрани на јавна функција да им обезбедат еднакви можности за целосно извршување на нивниот мандат на пристапен начин (параграф 43).

Дополнително, членот 29 им налага обврска на државите-договорни страни активно да промовираат средина во која лицата со попреченост можат ефикасно и целосно да учествуваат во спроведувањето на јавните работи, без дискриминација и на еднаква основа со другите и да го поттикнуваат нивното учество во јавните работи, вклучително и учество во граѓански организации

⁸⁴Види: Лорд Е. Џ., Акција и застапување за правата на лицата со хендикеп, 2012 година, стр.31-43. Достапно на: <<http://hrlibrary.umn.edu/edumat/hreduseries/TB6/desc.html>> [Пристапено на: 23 март 2018].

и здруженија кои се занимаваат со јавниот и политичкиот живот во земјата, како и во активностите и администрацијата на политичките партии (алинеја б точка i) и формирање и приклучување на организациите на лицата со попреченост кои би ги претставувале лицата со попреченост на меѓународно, национално, регионално и локално ниво (алинеја б точка ii). Како што нагласува и Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, гласот на жените и девојките со попреченост историски е замолчуван и токму затоа оваа група е диспропорционално недоволно застапена во јавното одлучување. Поради нерамнотежата на моќта и повеќекратната дискриминација, тие имаат помалку можности да основаат или да се приклучат кон организации кои можат да ги претставуваат нивните потреби како жени, деца и лица со попреченост (параграф 60).

Учеството на лицата со попреченост во културниот живот, спортот, рекреативните и слободните активности е уреден со членот 30 од Конвенцијата. Имено, согласно ставот 1 државите-договорни страни го признаваат правото на лицата со попреченост да земат учество во културниот живот на еднаква основа со другите и се обврзуваат да ги преземат сите соодветни мерки со цел да обезбедат лицата со попреченост: да уживаат во пристапот до културните материјали во пристапни формати (став 1 алинеја а); да уживаат во

пристапот до телевизиските програми, филмови, театар и други културни активности во пристапни формати (став 1 алинеја б); и да уживаат во пристапот до местата за културни претстави или услуги, како што се театрите, музеите, кината, библиотеките и туристичките услуги и колку што е можно, да уживаат пристап до спомениците на културата и локалитетите од национално значење за културното наследство (став 1 алинеја в). Ставот 1 црпи своја инспирација од УДЧП (член 27), МПЕСКП (член 15 став 1 алинеја а), Стандардните правила (правило 10) и Светската програма на активности на лицата со попреченост (параграф 135).

Ставот 3 предвидува дека државите-договорни страни ќе ги преземат сите соодветни чекори во согласност со меѓународното право, со цел обезбедување законите кои ги штитат правата од интелектуална сопственост да не претставуваат неразумна или дискриминациски бариери во пристапот на лицата со попреченост до културните материјали. Како што нагласува и Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, Договорот од Маракеш за олеснување на пристапот до објавени дела за лицата кои се слепи, имаат сезорна попреченост или се попречени на друг начин и оневозможени да читаат црно-бел принт⁸⁵ на Светската организацијата за интелектуална сопственост, усвоен во јуни 2013

година, треба да обезбеди пристап до материјалите од културата без неразумни или дискриминаторски бариери за лицата со попреченост.

Дополнително, членот 30 предвидува обврска за државите-договорни страни за преземање на соодветни мерки за да им овозможат на лицата со попреченост можност да го развиваат и искористат својот креативен, уметнички и интелектуален потенцијал, не само за своја корист, туку и за збогатување на општеството во целина (став 2). Исто така, овој член во ставот 4 го предвидува постоењето на специфичен културолошки и лингвистички идентитета на заедницата на лица со сензорна попреченост⁸⁶. Вклучувањето на посебен културолошки идентитет доаѓа од фактот што во меѓународното право постои разлика помеѓу правото на култура и правото на учество во културниот живот на заедницата. Дополнително, овој став предвидува не само признавање, туку и поддршка на овој специфичен идентитет, вклучително и знаковниот јазик и културата на глувите лица.

И за крај, ставот 5 ги инкорпорира во себе повеќето елементи опфатени во правилото 11 од Стандардните правила, предвидувајќи обврска за државите-договорни страни да преземаат мерки за обезбедување на подеднакви можности за лицата со попреченост да учествуваат во спортот и рекреацијата. Исто така, овој став црпи инспирација и од КПД

(член 31). Имено, државите-договорни страни преку преземените мерки треба да го поттикнат и промовираат учеството во највисок можен степен на лицата со попреченост во спортските активности на сите нивоа наменети за општата популација (став 5 алинеја а); да обезбедат можности лицата со попреченост да организираат, да развијат и да учествуваат во спортските и рекреативните активности специфични за лицата со попреченост и за таа цел, да поттикнат соодветни упатства, обука и ресурси на еднаква основа со другите (став 5 алинеја б); да обезбедат за лицата со попреченост пристап до спортските, рекреативните и туристичките локалитети и објекти (став 5 алинеја в); да обезбедат учество за децата со попреченост на еднаков пристап како и за другите деца во играта и рекреативните и спортските активности, вклучувајќи ги и оние активности организирани во рамките на училишниот систем (став 5 алинеја г); и да обезбедат за лицата со попреченост пристап до услугите од организаторите кои се вклучени во организирањето на рекреативните, туристичките, слободните и спортските активности (став 5 алинеја д). Вака поставениот став ги опфаќа успешно трите посебни активности кои придонесуваат за физичката подготвеност, психичката благосостојба и социјалната интеракција на лицата со попреченост.

⁸⁵Види: The Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled, the World Intellectual Property Organization, adopted in June 2013.

⁸⁶Види: МПГПП (член 27), КПД (член 30), и Општиот коментар број 23 на Комитетот за човекови права (UN Human Rights Committee, General Comment No. 23, Fiftieth session (1994), HRI/GEN/1/Rev.5, од 26 април 2001, стр.147-150).

2.4. Спроведување и надзор

Покрај горенаведените субстантивни права, дополнително и од процедурален аспект Конвенцијата ја рефлектира новата практика во дизајнирањето на меѓународните договори за човековите права⁸⁷ во кои се вклучува обврска на државите-договорни страни за формирање или назначување на национален мониторинг механизам. Овој механизам има обврска да го следи спроведувањето на одредбите од Конвенцијата во пракса (член 33), комплементарно со меѓународниот систем на набљудување на Конвенцијата отелотворен во Комитетот за правата на лицата со попреченост (член 34-39). Со ова се прифаќа примарната одговорност на државата во спроведувањето на одредбите од МКПЛП. И не само тоа. Системот на национален мониторинг го поттикнува процесот на отчетност и на подолг временски рок ги зајакнува капацитетите на државите-договорни страни да ги остварат во целост заложбите и обврските преземени со Конвенцијата.

Членот 31 се однесува на собирање на податоци и статистика за лицата со попреченост. Имено, ставот 1 утврдува обврска за државите-договорни страни да собираат соодветни информации, вклучувајќи статистички и истражувачки податоци, со цел овозможување на формулирање и спроведување

на политики со кои ќе се спроведат одредбите од Конвенцијата во сила. Притоа процесот на собирање и чување на податоците треба да биде во согласност со: законски воспоставените заштитни мерки, вклучувајќи и законската регулатива за заштита на личните податоци, заради обезбедување на доверливост и почитување на приватноста на лицата со попреченост (став 1 алинеја а); и меѓународно прифатените норми за заштита на човековите права и основни слободи и етички принципи при собирањето и користењето со статистика (став 1 алинеја б).

Така собраните информации треба да бидат разделени соодветно и се користат за да помогнат во оценувањето на спроведувањето на обврските на државите-договорни страни во рамките на оваа Конвенција и за идентификување и справување со бариерите со кои се соочуваат лицата со попреченост во остварувањето на нивните права (став 2). Во таа насока, Општиот коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, истакнува дека државите-договорни страни мора да собираат и анализираат соодветни податоци и истражувачки информации со цел да се идентификуваат нееднаквостите, дискриминаторските практики и трендовите на нееднаквоста и да ја анализираат ефективноста на мерките за промовирање на

еднаквоста. Комитетот забележува дека во многу држави-договорни страни постои недостиг на ажурирани податоци за дискриминација врз основа на попреченост и дека често во случаи кога националниот закон и прописите го дозволуваат тоа, не се прави разделување на податоците според попреченоста, родот, полот, родовиот идентитет, етничката припадност, религијата, возраста или други идентитетски карактеристики. Таквите податоци и нивната анализа се од огромно значење за развивање на ефективни анти-дискриминациони мерки и мерки за промоција на еднаквоста (параграф 34).

Дополнително, собраните податоци треба да бидат широки и да опфаќаат статистички податоци, наративи и други форми на податоци, како што се показатели за проценка на спроведувањето и следење на напредокот и ефективноста на новите или тековните иницијативи и политики. Индикаторите со инклузивност на попреченоста мора да се развиваат и да се користат на начин што е во согласност со Агендата за одржлив развој на ООН од 2030 година и во консултација со организациите на лицата со попреченост (параграф 70).

За крај, ставот 3 предвидува дека државите-договорни страни ја преземаат одговорноста за дисеминација на овие статистички податоци и за обезбедување на нивна пристапност и достапност до лицата со попреченост и останатите.

За спроведување како на граѓанските и политичките, така и на економските, социјални и културни

права потребни се средства. Меѓутоа, за подобрување на статусот на лицата со попреченост не се потребни само финансиски средства. Напротив, потребно е постоење на единствен стандард меѓу индустриските држави и државите во развој, раководејќи се од принципот на солидарност и партнерство. Членот 32 кој се однесува на меѓународната соработка своја инспирација црпи од МПГПП (член 2), КПД (член 4), Виенската декларација и Програма за акција (параграф 12), Декларацијата за социјален напредок и развој (член 23), Универзалната декларација за искоренување на гладот и лошата исхрана (параграф 7), Агендата за домување (параграф 147 и 148), Светската програма за активности за лицата со попреченост (параграф 179) и Талинските водечки начела за акција во развојот на човековите ресурси (параграф 53). Во него се утврдува дека државите-договорни страни ја признаваат важноста на меѓународната соработка и нејзината промоција во поддршка на националните напори за реализација на целите на Конвенцијата и се обврзуваат да преземат соодветни и ефективни мерки во овој поглед помеѓу државите и во партнерство со меѓународните организации и граѓанското општество, а посебно организациите на лицата со попреченост (став 1). Притоа меѓународната соработка се разбира во поширока смисла на зборот, не само размена на финансиска помош, туку вклучувајќи и размена на информации и искуства, научни истражувања, обуки, како и развој на технологии и градење на капацитетите на сите чинители. Со зборовите на членот 32,

⁸⁷Види: Факултативен протокол кон Конвенцијата против тортура и друго сурово, нечовечно и понижувачко постапување или казнување (Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – OPCAT), United Nations General Assembly A/RES/57/199, 57th session, held on 18 December 2002, entered into force on 22 June 2006.

овие мерки опфаќаат, помеѓу другото и обезбедување меѓународната соработка, вклучувајќи ги и меѓународните програми за развој, да се инклузивни и пристапни за лицата со попреченост (став 1 алинеја а); олеснување и поддршка во градење на капацитетите, вклучително и преку размена и споделување на информации, искуства, програми за обука и најдобри практики (став 1 алинеја б); олеснувањена соработката во истражувања и пристап до научни и технички знаења (став 1 алинеја в); и обезбедување на техничка и економска помош, вклучително и преку олеснување на пристапот до и споделувањето на технологии за пристапност и асистивни технологии и преку трансфер на технологии (став 1 алинеја г).

Сите напори за меѓународна соработка, вклучувајќи ја и Агендата за одржлив развој на ООН од 2030 година, мора да бидат инклузивни и пристапни за лицата со попреченост и да бидат водени од одредбите на Конвенцијата. Државите-договорни страни мора да развијат рамки за мониторинг со индикатори за човековите права и конкретни одредници и цели за секој индикатор во согласност со целта број 10 за одржлив развој. Целата меѓународна соработка треба да цели кон унапредување на законодавството и политиките за недискриминација кои бараат целосна вклученост во согласност со Конвенцијата и Агендата за одржлив развој од 2030 година (Општ коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 71).

Како што нагласува и Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост наведен погоре, меѓународната соработка е значајна алатка во промовирањето на пристапноста и универзалниот дизајн. Меѓународната соработка треба да се користи не само за да се инвестира во пристапни стоки, производи и услуги, но исто така и за поттикнување на размена на знаење (know-how) и информации за добри практики во постигнувањето на пристапност на начини кои ќе направат видливи промени кои можат да го подобрат животот на милиони лица со попреченост ширум светот. Исто така, важна е меѓународна соработка за стандардизацијата, како и фактот што организациите на лица со попреченост мора да бидат поддржани за да можат да учествуваат во националните и меѓународните процеси за развој, спроведување и следење на стандардите за пристапност. Пристапноста мора да биде составен дел на секој напор за одржлив развој, особено во контекст на развојната агенда по 2015 година (параграф 47).

Треба да се напомене дека инвестираните пари добиени во рамките на меѓународната соработка во развојот на нови институции или институционални модели на неа се неприфатливи, бидејќи доведуваат до сегрегација и изолација на лицата со попреченост (Општ коментар број 5 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, параграф 96).

При изработката на Конвенцијата, постоеше загриженост помеѓу државите дека постоењето на член за

меѓународната соработка може да се искористи како изговор од страна на некои држави-договорни страни за недостатоците и недоследностите при спроведувањето на Конвенцијата. Оваа загриженост се надмина со внесувањето на ставот 2 кој предвидува дека одредбите од овој член не ги исклучуваат обврските на секоја држава-договорна страна за исполнување на обврските од Конвенцијата.

Имено, според членот 33 од Конвенцијата национален мониторинг механизам е повеќеслоен⁸⁸, опфаќајќи две компоненти. Првата компонента е владина и се однесува на спроведувањето на МКПЛП, а која се состои од назначување на лице/а за контакт во Владата за работи поврзани со спроведување на Конвенцијата како и механизам за координација на активностите во различните сектори и на различните нивоа, повторно за спроведување на Конвенцијата (став 1). МКПЛП не ја определува ниту формата ниту функциите што би ги имал елементот на лице/а за контакт. Тој може да биде лице или оддел во определено министерство, може да биде и самото министерство или комбинација на неколку модалитети. Меѓутоа, кој и да се одбере да биде лице за контакт треба да се има предвид дека тоа не треба да биде изолирано туку напротив, треба да

игра водечка улога во координацијата на спроведувањето на Конвенцијата. Затоа, треба да биде опремено со човечки и финасиски ресурси, да биде формирано со закон или подзаконски акт, да биде постојано тело и да биде сместено на највисоко владино ниво (министерство или генерален секретаријат). Како добар пример се дава Кипар, каде во 2008 година како лице за контакт бил номиниран Одделот за социјална инклузија на лицата со попреченост во Министерството за труд и социјално осигурување⁸⁹. Што се однесува до механизмот за координација треба да се напомене дека назначувањето или формирањето на ова тело не е задолжително, туку е оставено на избор на секоја од државите-договорни страни. Ова тело, ако се формира, треба да има постојана структура и соодветен мандат кој ќе му дозволи да ги координира сите владини институции и тела како на држвно така и на локално ниво. Ова тело треба да обезбеди и вклученост на лицата со попреченост преку формирање на постојани форуми за дискусија со граѓанскиот сектор. Најдобро е ова тело да вклучува во себе претставници на различни министерства, единици на локалната самоуправа и организации на лица со попреченост. На пример: Националниот совет за попреченост на

⁸⁸Види: Building the Architecture for Change: Guidelines on Article 33 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Mental Disability Advocacy Center, Budapest, March 2011; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Guidelines on independent monitoring frameworks and their participation in the work of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Rules of procedure, CRPD/C/1/Rev.1, 10 October 2016.

⁸⁹Повеќе информации достапни на: <http://www.mlsi.gov.cy/mlsi/dsid.nsf/dsid02_gr/dsid02_gr?OpenDocumet> [Пристапено на: 2 февруари 2018].

Австралија ја советува владата за сите прашања поврзани со попреченоста и организира консултативни средби со заедниците со цел промовирање на дијалогот меѓутоа и собирање на информации од “прва рака” од лицата со попреченост.

Втората компонента на националниот мониторинг механизам е независна и се однесува на одржување, зајакнување, именување или формирање на рамка за промовирање, заштита и надгледување на спроведувањето на правата признати со МКПЛП во согласност со правниот и административниот систем во државата-договорна страна (став 2). Конвенцијата зборува за рамка која ќе опфаќа едно или повеќе независни тела. Целта на формирање на оваа рамка е промовирање (преку кампањи за подигнување на јавната свест и образование за човекови права), заштита (преку постапување по индивидуални случаи и учество во судски постапки) и набљудување (преку анализа на законодавството) на спроведувањето

на МКПЛП. Во најголем број на случаи, националните институции за човекови права се таа рамка на независни тела на која реферира Конвенцијата.⁹⁰ Државите-договорни страни уживаат широка маргина на дискреција при одлучувањето дали една или повеќе институции ќе бидат назначени за национален мониторинг механизам. Сепак, треба да се напомене дека кога се именува или формира овој механизам треба да се имаат предвид принципите поврзани со статусот и функционирањето на националните институции за заштита и промоција на човековите права (Париските принципи)⁹¹ и барем едно од телата да биде независно. Имено, државите-договорни страни треба да ја почитуваат функционалната и суштинската независност на оваа рамка. Со цел да ја почитуваат нивната суштинска независност, државите-договорни страни треба да обезбедат мандатот на независната компонента/рамка да е соодветен и доволно широко дефиниран за да опфати промоција, заштита и следење на сите права уредени со Конвенцијата и

⁹⁰Што се однесува до надлежностите на оваа рамка види: *inter alia*, Стојкова Ж., Од Конвенција до практика, осврт на Меѓународната конвенција за правата на лицата со хендикеп и следните чекори за нејзината ефективна имплементација во Република Македонија, Полио плус, Скопје, 2009 година, стр.33-34.

⁹¹Види: Принципите поврзани со статусот и функционирањето на националните институции за заштита и промоција на човековите права (Principle relating to the status and functioning of national institutions for the promotion and protection of human rights), United Nations General Assembly A/RES/48/134, 85th plenary meeting, held on 20 December 1993. Тие предвидуваат седум принципи кои треба да ги задоволат националните институции за човековите права и тоа да бидат независни од власта и таа независност да биде загарантирана или со закон или со уставна одредба; да бидат плуралистични/колективни во нивните задачи и персонал; да имаат што е можно поширок мандат; да можат да вршат истраги и да се надлежни да примаат претставки и да ги препраќаат до соодветни органи; да се карактеризираат со редовно и ефикасно функционирање; да бидат соодветно финансирани и да не можат да бидат предмет на финансиска контрола со што може да се доведе во прашање нивната независност; и да бидат пристапни за пошироката јавност.

да е утврден во уставот или со закон; треба да обезбедат независната компонента/рамка да биде овластена и да им се довери широк спектар на одговорности. Со цел да се почитува функционалната независност на таа компонента/рамка за следење, државите-договорни страни треба да обезбедат секој составен елемент на оваа рамка да е независен од извршната власт на државата и дека таа компонента/рамка за следење: (а) има членови кои се назначени на јавен, демократски, транспарентен и партиципативен начин; (б) имаат доволно финансиски средства и технички и човечки ресурси; (в) имаат автономија во управувањето со својот буџет; (г) имаат автономија при одлучувањето и разгледувањето кои прашања спаѓаат во нивна надлежност; (д) може да одржат и развиваат односи и да се вклучат во консултации со други тела; и (ѓ) може да сослушуваат и да разгледуваат претставки од поединци или групи за наводна повреда на нивните права според Конвенцијата.⁹²

За крај, со цел транспарентност на процесот, државите-договорни страни имаат обврска да го вклучат граѓанското општество⁹³, вклучително и лицата со попреченост и нивните

преставнички организации во процесот на набљудување на спроведувањето на Конвенцијата (став 3).

Членот 34 го уредува механизмот за меѓународен мониторинг на Конвенцијата, изразен преку Комитетот за правата на лицата со попреченост, притоа неотстапувајќи од постојната практика воспоставена со меѓународните инструменти за правата на човекот. Имено, се формира Комитетот за правата на лицата со попреченост (став 1), кој се состои од дванаесет експерти во време на влегување во сила на Конвенцијата, а по депонираните дополнителни шеесет инструменти за ратификации или пристапувања кон Конвенцијата, неговото членство се зголемува за шест члена, достигнувајќи максимален број од осумнаесет членови (став 2). Членовите на Комитетот се експерти⁹⁴ со висок морален статус и признаена компетентност и искуство во областа опфатена со Конвенцијата и служат во свое лично својство. При нивното номинирање, државите-договорни страни потребно е да ги консултираат и активно да ги вклучат лицата со попреченост и нивните претставнички организации во согласност со членот 4 став 3 од Конвенцијата (став 3).

⁹²Види: Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Guidelines on independent monitoring frameworks and their participation in the work of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Rules of procedure, CRPD/C/1/Rev.1, 10 October 2016, параграф 15.

⁹³Граѓанското општество вклучува во себе два типа на организации и тоа а) организации на лица со попреченост и б) организации за лица со попреченост. Интересите и очекувањето од овие два типа на организации понекогаш не се идентични. Види: Fleischmann F., The Role of Civil Society in the Monitoring of the Human Rights of Persons with Disabilities, in National Monitoring Mechanisms of the Convention on the Rights of Persons With Disabilities, стр.141-152.

⁹⁴Упатствата за независност и непристрасност на членовите на договорните тела за човекови права (Упатствата Аддис Абеба, A/67/222, анекс I) се составен дел од Деловникот на Комитетот.

Членовите на Комитетот ги избираат државите-договорни страни, земајќи ги предвид правичната географска дистрибуција, застапеноста на различните цивилизациски и правни системи, рамномерната родова застапеност и учеството на експерти со попреченост (став 4). Притоа, членовите на Комитетот се избираат со тајно гласање на состаноците на Конференцијата на државите-договорни страни, од листата на номинирани лица од страна на државите-договорни страни кои се нивни државјани. На овие состаноци на кои кворум образуваат две третини од државите-договорни страни, за членови на Комитетот се избираат лицата кои добиле најголем број гласови и апсолутно мнозинство гласови од претставниците на државите-договорни страни кои се присутни и гласале (став 5). Првичниот избор се одржува не подоцна од шест месеци по датумот на влегување во сила на Конвенцијата. Најмалку четири месеци пред датумот на секој избор, Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации упатува писмо до државите-договорни страни поканувајќи ги да ги достават номинациите во рок од два месеца. Потоа, Генералниот секретар подготвува список по азбучен редослед на сите номинирани лица, наведувајќи ги државите кои ги номинирале и го доставува до државите-договорни страни на Конвенцијата (став 6).

Членовите на Комитетот се избираат за период од четири години со право на еден повторен избор. Меѓутоа, мандатот на шестмина од членовите избрани на првите избори истекува на крајот на двете години и веднаш по првите избори, имињата на овие шест члена се избираат со ждрепка од страна на Претседавачот на состанокот (став 7). Изборот на шестте дополнителни членови на Комитетот се одржува на редовни избори во согласност со релевантните одредби на овој член (став 8). Комитетот во својот Деловник⁹⁵ предвидува дека мандатот на членовите на Комитетот им започнува на 1 јануари во годината по нивниот избор и завршува на 31 декември во четвртата година на мандатот (правило 12).

Во случај на смрт на некој член на Комитетот или поднесување на оставка или изјави дека поради која било причина таа или тој повеќе не можат да ги извршува своите должности, државата-договорна страна која го номинирала членот назначува друг експерт кој ги поседува квалификациите и ги исполнува условите утврдени во релевантните одредби на овој член да служи до остатокот на мандатот (став 9).

Комитетот самиот ги утврдува своите процедурални правила (став 10). Во таа насока Комитетот го донесува

својот Деловник⁹⁶ со кој се уредува работата и функциите на Комитетот наведен погоре. Согласно правилото 15 од Деловникот, Комитетот избира од своите членови Претседател, три подпретседатели и рапортер со мандат од две години и со право на еден повторен избор, кои заедно го образуваат Бирото на Комитетот кое редовно се среќава. Комитетот се труди да ги носи своите одлуки со консензус, а доколку не може да се постигне консензус, одлуките се гласаат (правило 34).

Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации го обезбедува неопходниот персонал и простории за ефикасно вршење на функциите на Комитетот и го свикува првиот состанок на Комитетот (став 11). Членовите на Комитетот ги имаат правата на објектите, привилегиите и имунитетите на експертите кои се на мисија за Организацијата на обединетите нации како што е утврдено со Конвенцијата за привилегиите и имунитетите на Обединетите нации (став 13). Дополнително, со одобрение од Генералното собрание на Организацијата на обединетите нации, членовите на Комитетот добиваат надоместок од средствата на Организацијата на обединетите нации, под услови утврдени од Собранието, имајќи ја предвид важноста на одговорностите на Комитетот (став 12).

Членот 35 се однесува на обврската на секоја држава-договорна страна за поднесување на сеопфатен извештај до Комитетот преку Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации за преземените мерки за исполнување на своите обврски според Конвенцијата и за напредокот постигнат во овој поглед во рок од две години по влегувањето во сила на Конвенцијата за засегнатата држава-договорна страна (став 1), како и за поднесување на последователни извештаи најмалку на секои четири години и понатаму секогаш кога Комитетот тоа го бара (став 2). Државата-договорна страна која поднела сеопфатен првичен извештај до Комитетот не треба во своите последователни извештаи да ги повторува претходно доставените информации. Државите-договорни страни при подготвувањето на извештаите кои се испраќаат до Комитетот, се повикуваат истото да го направат на отворен и транспарентен начин, притоа консултирајќи ги лицата со попреченост и нивните претставнички организации во согласност со членот 4 став 3 од Конвенцијата (став 4).

Комитетот одлучува за сите упатства во врска со содржината на извештаите (став 3). Согласно својот Деловник, Комитетот изработува Упатство за содржината на извештаите

⁹⁵Со него се уредува дека Комитетот се состанува најмалку двапати во текот на годината на редовни сесии (правило 2) во седиштето на ООН во Женева (правило 3). Состаноците на Комитетот и неговите работни групи се отворени за јавноста, освен ако не е регулирано поинаку. Комитетот може да посвети еден или повеќе состаноци во рамките на своите редовни сесии за општа дискусија за еден специфичен член од Конвенцијата или блиски теми (правило 28). Целосната пристапност во работата на Комитетот е обезбедена согласно правилото 7 и 24.

поднесени од државите-договорни страни (правило 39). Извештаите може да укажуваат на факторите и потешкотиите кои влијаат на степенот на исполнување на обврските од Конвенцијата (став 5).

За крај, согласно Деловникот на Комитетот наведен погоре, истиот им нуди на државите-договорни страни можност да поднесат свои периодични извештаи под поедноставена постапка за известување. Според таа постапка, Комитетот ќе изработи листа на прашања за внимание на државите-договорни страни најмалку една година пред датумот до кој треба да се поднесе периодичниот или комбинираниот периодичен извештај. Одговорите на државата-договорна страна на листата на прашања ќе се сметаат за периодичен или комбиниран периодичен извештај за самата држава-договорна страна (правило 48 ter).

Членот 36 го уредува прашањето на разгледувањето на поднесените извештаи од државите-договорни страни од страна на Комитетот. Имено, Комитетот го разгледува секој извештај дава соодветни сугестии и општи препораки за извештајот и ги доставува до засегнатата држава-договорна страна. Државата-договорна страна може да одговори до Комитетот со која било информација што самата ја избира. Комитетот може да побара и дополнителни информации од државите-договорни страни релевантни за спроведување на Конвенцијата (став 1). Согласно Деловникот наведен погоре, Комитетот преку Генералниот секретар ќе ги известува државите-

договорни страни во писмена форма што е можно порано за датумот на отворање, времетраењето и местото на седницата на која ќе се разгледуваат нивните извештаи. Претставниците на државите-договорни страни ќе бидат поканети да присуствуваат на состаноците на Комитетот кога нивните извештаи се разгледуваат (правило 41).

Ако некоја држава-договорна страна значително доцни со поднесувањето на извештајот, Комитетот може да ја известува засегнатата држава за потребата да се испита спроведувањето на Конвенцијата во таа држава, врз основа на веродостојни информации достапни до Комитетот, ако релевантниот извештај не е поднесен во рок од три месеци по известувањето. Комитетот ќе ја покани засегнатата држава-договорна страна да учествува во таквото испитување. Ако државата-договорна страна одговори со поднесување на релевантниот извештај, ќе се применуваат одредбите за редовното разгледување на извештаите (став 2).

Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации ги прави достапни извештаите до сите држави-договорни страни (став 3), а самите држави-договорни страни имаат обврска своите извештаи да ги направат широко достапни за јавноста во своите земји и да го олеснат пристапот до предлозите и општите препораки во врска со овие извештаи (став 4).

Комитетот ги доставува до специјализираните агенции, фондови и програми на Организацијата на

обединетите нации и други надлежни тела, извештаите од државите-договорни страни соодветно со цел да одговори на барањето или укажување на потребата од технички совети или помош содржани во него заедно со забелешките и препораките на Комитетот, доколку ги има за овие барања или индиции (став 5).

Со членот 37 се уредува соработката помеѓу државите-договорни страни и Комитетот за правата на лицата со попреченост. Имено, секоја држава-договорна страна соработува со Комитетот и им помага на своите членови во исполнувањето на нивната надлежност (став 1). Согласно ставот 2, Комитетот ги разгледува начините и средствата за унапредување на националните капацитети за спроведување на Конвенцијата, вклучително и преку меѓународна соработка. Во оваа насока, а согласно правилото 47 од Деловникот на Комитетот, Комитетот може да подготви Општи коментари врз основа на различните членови и одредби од Конвенцијата со цел да им помогне на државите-договорни страни во исполнувањето на нивните обврски за известување. До сега Комитетот има изработено шест Општи коментари, анализирани погоре, а еден е во процес на подготовка и консултација со засегнатите страни.

Во членот 38 се уредува односот на Комитетот со другите тела. Со цел поттикнување на ефикасното спроведување на Конвенцијата и поттикнување на меѓународна соработка во областа опфатена со Конвенцијата, специјализираните

агенции и другите тела на Организацијата на обединетите нации имаат право да бидат застапени при разгледувањето на спроведувањето на овие одредби од Конвенцијата, кога спаѓаат во рамките на нивната надлежност. Комитетот може да ги повика специјализираните агенции и другите надлежни тела да обезбедат стручни совети за спроведувањето на Конвенцијата во областите кои спаѓаат во рамките на нивните надлежности. Комитетот може да ги покани специјализираните агенции и други тела на Организацијата на обединетите нации да доставуваат извештаи за спроведувањето на Конвенцијата во областите кои спаѓаат во рамките на нивните активности (став 1 алинеја а).

Дополнително, Комитетот при вршењето на својата надлежност ќе се консултира како што е соодветно, со други релевантни тела воспоставени со меѓународните договори за правата на човекот со цел да се обезбеди конзистентност на нивните насоки за известување, сугестии и општи препораки и да се избегне дуплирање и преклопување во извршување на нивните функции (став 1 алинеја б). Согласно Деловникот на Комитетот наведен погоре, негов составен дел се и Упатствата за учество на организациите со попреченост и организациите на граѓанското општество во работата на Комитетот како и Насоките за независните рамки за мониторинг и нивното учество во работата на Комитетот (правилото 30).

Согласно членот 39 Комитетот на секои две години поднесува извештај за своите активности до Генералното собрание и до Економско-социјалниот совет на ООН и дава предлози и општи препораки врз основа на испитувањето на извештаите и информациите добиени од државите-договорни страни. Ваквите сугестии и општи препораки се вклучуваат во извештајот на Комитетот заедно со коментарите, доколку ги има од државите-договорни страни. Овој е еден од начините за зголемување на транспарентноста и отчетноста на Комитетот.

Членот 40 предвидува дека државите-договорни страни редовно се состануваат на Конференција на држави-договорни страни со цел разгледување на секое прашање во врска со спроведувањето на Конвенцијата (став 1). Најдоцна шест месеци по влегувањето во сила на Конвенцијата, Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации свикува Конференцијата на државите-договорни страни. Следните состаноци ги свикува Генералниот секретар двогодишно или по одлуката на самата Конференција (став 2).

2.5. Технички одредби

Овој дел ги уредува техничките норми со кои се регулира прашањето на потпишување, пристапување, ратификување и влегување во сила на Конвенцијата, како и одредбите за нејзините резерви и измени и дополнувања. За самиот крај оставени се одредбите за депозитарот и автентичните текстови на МКПЛП.

Со членот 41 се уредува дека депозитар на МКПЛП е Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации. Ова е идентична пракса како и кај останатите договорни тела за правата на човекот.

Членот 42 утврдува дека на 30 март 2007 година во седиштето на Организацијата на обединетите нации во Њујорк ќе биде отворена за потпис МКПЛП како за државите, така и за регионалните меѓународни организации дозволувајќи покрај државите и регионалните организации, како што е на пример Европската Унија да станат договорни страни на Конвенцијата. Ова е дополнително уредено и со членот 44, објаснет подолу.

Членот 43 уредува дека Конвенцијата ќе се ратификува од страна на државите-потписнички на истата и формално ќе се потврди потпишувањето од страна на регионалните меѓународни организации. Дополнително, МКПЛП ќе биде отворена за пристапување од страна на која било држава или регионална меѓународна организација која сè уште ја нема потпишано Конвенцијата. Како и редовната пракса досега, инструментите за пристапување и ратификација се депонираат кај Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации.

Со членот 44 се дозволува по-крај државите и регионалните организации, како што е Европската Унија да станат договорни страни на Конвенцијата. Унијата истото го направи на 23 декември 2010 година, притоа

станувајќи 97 договорна страна на Конвенцијата. За Унијата, МКПЛП влезе во сила во јануари 2011 година. Според своето толкување, Судот на правдата на Европската Унија во случајот *Commission of the European Communities v French Republic*⁹⁷, сметал дека при пристапувањето на Унијата кон определен меѓународен договор по неговото влегување во сила тој станува составен дел од правото на Европската Унија. Што се однесува до прашањето каде се наоѓа МКПЛП во правниот систем на Унијата по нејзиното пристапување кон Конвенцијата, би можело да се каже дека во хиерархијата на правни прописи таа се наоѓа меѓу примарното и секундарното законодавство на Европската Унија. Имено, уставниот корпус го сочинуваат основачките договори заедно со протоколите, Повелбата за фундаментални права на Европската Унија и Европската конвенција за човековите права и основни слободи иако, Унијата и нема формално пристапено на Европската Конвенција. Изворите на меѓународното право (меѓународните договори, одлуките на меѓународните организации и меѓународното обичајно право) се наоѓаат под

примарното законодавство на Унијата, а над секундарното законодавство (регулативите, директивите и одлуките)⁹⁸. И од овие причини, пристапувањето кон МКПЛП создава обврска за толкување на правото на Европската Унија на начин што е конзистентен со Конвенцијата.

Ставот 1 предвидува дека “регионалните организации при пристапувањето кон Конвенцијата треба да го декларираат опсегот на своите надлежности во своите инструменти за формална потврда или пристапување”. Во таа насока Унијата заедно со Одлуката 2010/48/ЕС наведена погоре, приложи и Декларација за надлежностите во која е наведено постојното секундарно законодавство со цел да се демонстрира опсегот на надлежностите на Европската Унија за областите регулирани со МКПЛП. Треба да се напомене дека документите наведени во декларацијата не ја спречуваат Унијата да ја примени Конвенцијата во областите кои подпаѓаат под надлежностите на Унијата, а не се сè уште регулирани со постојното законодавство. Во случај на истовремени надлежности (поделени

⁹⁷Види: *inter alia* CJEU, *Commission of the European Communities v French Republic*, Case C-239/03, [2004] ECR I-09325, 7 октомври 2004 година. Во овој случај, Судот на правдата на ЕУ сметал дека мешовитите договори склучени од страна на Заедницата, нејзините држави-членки и трети страни имаат ист статус во правниот систем на Заедницата како чисто договори на Заедницата. Подетално за заштита од дискриминација врз основ на попреченост во системот на Европската Унија види *inter alia*: Попоска Ж., *Дискриминација врз основ на хендикеп во меѓународното право за правата на човекот*, Македонски центар за меѓународна соработка, Скопје, 2015 година, стр.213-278.

⁹⁸Види: Lavranos N., *Revising Art.307 EC*, in Fontanelli F., Martinico G., Carrozza P. (eds), *Shaping Rule of Law through Dialogue*, Groningen, 2010 година, стр.121; Cremona M., *External Relations of the EU and the Member States: Competence, Mixed Agreement, International responsibility, and Effects of International Law*, EUI WP, 22/2006. Достапно на: <<http://cadmus.eui.eu/dspace/bitstream/1814/6249/1/LAW-2006-22.pdf>> [Пристапено на: 9 февруари 2018].

меѓу Европската Унија и државите-членки), тогаш и Унијата и државите-членки можат да усвојуваат правно обврзувачки документи во таа област почитувајќи го принципот на субсидијарност и пропорционалност.

Ставот 4 уредува дека регионалните меѓународни организации во прашања што се во нивна надлежност, можат да го искористат своето право на глас на Конференцијата на државите-договорни страни (од член 40) со број на гласови еднаков на бројот на своите држави-членки што се страни на Конвенцијата. Таквата организација нема да го искористи своето право на глас ако некоја од нејзините држави-членки го оствари своето право и обратно.

Членот 45 го уредува влегувањето во сила на МКПЛП наведувајќи го како таков триесетиот ден од денот на депонирањето на дваесетиот инструмент за ратификација или пристапување. За секоја следна договорна страна на МКПЛП, самата Конвенција влегува во сила триесетиот ден од денот на депонирањето на својот инструмент за ратификација или пристапување. Ова е идентична пракса како и кај останатите договори за правата на човекот.

Со членот 46 се уредува ставањето на резерви на одредбите од МКПЛП

сè додека тие не се спротивни со нејзиниот предмет и цели што сака да ги постигне (став 1).

При процесот на пристапувањето на Европската Унија кон МКПЛП таа стави резерва на членот 27 став 1 од Конвенцијата⁹⁹. Имено, во резервата се наведува дека согласно правото на Европската Унија (Директивата 2000/78/ЕС) државите-членки можат да стават своја резерва на членот 27 став 1 од Конвенцијата, поради постоењето на членот 3 став 4 од Директивата 2000/78/ЕС кој им дава право да ја исклучат дискриминацијата врз основ на попреченост при вработувањето во вооружените сили. Со други зборови, Унијата појаснува дека вработувањето во вооружените сили е област која останува во изрична надлежност на државите-членки на Унијата и затоа се остава на нив да одлучат како ќе го решат прашањето на еднакво постапување во вооружените сили. Исто така, некои држави-членки на Европската Унија имаат ставено резерви и интерпретативни декларации на различни членови на Конвенцијата¹⁰⁰.

Согласно ставот 2 на овој член, резервите може да се повлечат во секое време. Според досегашната пракса, резервите се повлекуваат по пат на известување упатено до

Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации кој за тоа ги известува сите договорни страни на Конвенцијата. Таквото известување влегува во сила почнувајќи од датумот на прием од страна на Генералниот секретар.

Со членот 47 се уредува дополнувањето и измената на МКПЛП. Имено, секоја држава-договорна страна може да предложи амандман на Конвенцијата и да го достави до Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации. Генералниот секретар ги доставува сите предложени измени и дополнувања до договорните страни, со молба да се произнесат дали се за одржување на Конференција на држави-договорни страни со цел разгледување и одлучување за предлозите. Во случај, во период од четири месеци од денот на доставувањето на ваквото известување најмалку една третина од државите-договорни страни да се изјасниле за одржување на Конференција, Генералниот секретар ќе свика Конференцијата под покровителство на Организацијата на обединетите нации. Секој амандман усвоен со мнозинство од две третини од државите-договорни страни кои се присутни и гласаат, Генералниот секретар го доставува до Генералното собрание на Обединетите нации за одобрување, а потоа и до сите држави-договорни страни за усвојување (став 1).

Вака усвоените амандмани влегуваат во сила триесетиот ден откако бројот на депонирани

инструменти за прифаќање достигне две третини од бројот на државите-договорни страни на денот на донесувањето на измената. Затоа, амандманот влегува во сила за секоја држава-договорна страна на триесеттиот ден по депонирањето на сопствениот инструмент за прифаќање и амандманот е обврзувачки само за оние држави-договорни страни кои го прифатиле (став 2).

И за крај, став 3 предвидува дека “ако така е одлучено од страна на Конференцијата на држави-договорни страни со консензус, амандманот усвоен и одобрен во согласност со став 1 од овој член кој се однесува исклучиво на членовите 34, 38, 39 и 40 влегува во сила за сите држави-договорни страни на триесеттиот ден од денот кога бројот на депонирани инструменти за прифаќање достига две третини од бројот на државите-договорни страни на денот на донесувањето на амандманот”.

Со членот 48 се уредува можноста државата-договорна страна да може да се откаже од МКПЛП со писмено известување до Генералниот Секретар на Организацијата на обединетите нации. Откажувањето стапува во сила една година по датумот на приемот на известувањето од страна на Генералниот секретар.

Членот 49 предвидува дека текстот на Конвенцијата ќе биде достапен во пристапен формат. Ова е иновативен пристап во меѓународните договор за човекови права и МКПЛП создава преседан во тој поглед за сите идни договори.

⁹⁹Види: Council Decision 2010/48/EC of 26 November 2009 concerning the conclusion, by the European Community, of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Annex III Reservation by the European Community to article 27(1) of the UN CRPD, OJ L 23, 27 January 2010.

¹⁰⁰Малта (резерва на член 25 и 29), Холандија (интерпретативна декларација на член 10, 15, 23 и 25), Франција (интерпретативна декларација на член 15), Полска (резерва на член 23 став 1 и член 25), Република Словачка (резерва на член 27 став 1 алинеја а) и Велика Британија (резерва на член 12 став 4, член 24 и 27). За повеќе информации за дадените декларации и резерви види на: <<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=475>>

Членот 50 уредува дека арапскиот, кинескиот, англискиот, францускиот, рускиот и шпанскиот текст на оваа Конвенција се подеднакво автентични. Ова е идентична пракса како и кај останатите договори за правата на човекот. Истите се депонираат кај Генералниот Секретар на Организацијата на обединетите нации.

2.6. Факултативен протокол кон Конвенцијата

Факултативниот протокол кон МКПЛП се состои од 18 члена и му дава на Комитетот за правата на лицата со попреченост надлежност за разгледување на случаи поднесени од индивидуи, група на индивидуи или во нивно име, а кои се однесуваат на повреда на правата предвидени со Конвенцијата од страна на која било држава-договорна страна која го ратификувала протоколот (член 1). Од текстот на членот може да се забележи дека *locus standi* имаат и лицата кои не се државјани на конкретната држава-договорна страна на Протоколот, односно јурisdикацијата на државата се смета во однос на повредата на правата, а не во смисла на формалната поврзаност на жртвата со засегнатата држава. Дополнително *locus standi* има и лицето кое е овластено да ја застапува индивидуата доколку е очигледно дека наводната жртва не може сама да ја поднесе апликација, ниту да овласти лице кое ќе ја застапува. Согласно својот Деловник наведен погоре, Комитетот во секое време во текот на разгледувањето на апликацијата, може да прифати

интервенции од трети страни во врска со самата апликација. Интервенцијата од трета страна мора да биде придружена со писмено овластување од една од страните. Доколку се прифати комуникација од трета страна, Комитетот ќе дозволи на секоја страна да даде коментар за оваа интервенција во определен временски период (правило 72).

Притоа, во врска со индивидуаните случаи Комитетот води две постапки, првата постапка се однесува на критериумите за допуштеност на постапката уредена со членовите 2-3, а втората постапка е во однос на меритумот на случајот уредена со членот 5. Имено, Комитетот ќе го смета случајот за недопуштен кога: (а) апликацијата е анонимна; (б) апликацијата претставува злоупотреба на правото за поднесување на таква апликација или е некомпатибилна со одредбите на Конвенцијата;

(в) истиот предмет веќе бил разгледан од страна на Комитетот или бил или се испитува во друга постапка за меѓународна истрага или порамнување; (г) сите расположливи домашни правни лекови не се исцрпени освен кога примената на правните лекови е неразумно одложена или не е веројатно дека ќе доведе до ефикасен резултат за жртвата; (д) е очигледно неосновано или недоволно поткрепено; или кога (ф) повредата што е предмет на апликацијата се случила пред влегувањето во сила на овој Протокол за односната држава-договорна страна, освен ако тие факти

продолжиле и по тој датум (член 2). Според Деловникот на Комитетот наведен погоре, Генералниот секретар може да побара појаснување од авторот на апликацијата во врска со применливоста на Факултативниот протокол кон конкретната апликација, вклучувајќи и информации за идентитетот на жртвата/апликантот; името на државата-договорна страна; предметот на апликацијата; одредбата или одредбите на Конвенцијата кои наводно се повредени; фактите на случајот; чекорите преземени од жртвата/апликантот за исцрпување на сите расположливи домашни правни лекови; и степенот до кој истиот предмет веќе бил разгледуван во друга постапка за меѓународна истрага или порамнување (правило 57).

Во членот 4 се уредува можноста Комитетот да побара од државата-договорна страна да изрече мерки за обезбедување што може да бидат неопходни за да се избегне можната непоправлива штета за жртвата или жртвите на наводната повреда. Согласно членот 5, Комитетот одржува затворени состаноци при разгледување на апликациите според овој Протокол и по разгледувањето на апликацијата, своите предлози и препораки доколку ги има ги доставува до засегнатата држава-договорна страна и до подносителот на апликацијата.

Согласно својот Деловник наведен погоре, Комитетот со просто мнозинство одлучува дали апликацијата е допуштена

или недопуштена според Факултативниот протокол (правило 65). Кога Комитетот одлучува дека апликацијата е недопуштена, својата одлука и причините за истата што е можно поскоро, ја доставува преку Генералниот секретар, до апликантот и до засегнатата држава-договорна страна (правило 71). Комитетот со просто мнозинство одлучува мериторно, а Генералниот секретар мислењето на Комитетот заедно со сите препораки ги доставува до апликантот и до засегнатата држава-договорна страна (правило 73). Во рок од шест месеци од доставувањето на Комитетот на своите согледувања во врска со апликацијата, засегнатата држава-договорна страна доставува до Комитетот писмен одговор, вклучувајќи ги и сите информации за какви било активности преземени во однос на ставовите и препораките на Комитетот (правило 75).

Според Деловникот на Комитетот наведен погоре, Генералниот секретар води постојана евиденција за сите апликации поднесени на разгледување од страна на Комитетот според членот 1 од Факултативниот протокол (правило 56) и истите се разгледуваат од Комитетот по редослед на нивното пристигнување (правило 66) а две или повеќе апликации може да се разгледуваат заедно ако за истото се одлучи согласно правилото 67. До сега, од сите поднесени апликации до Комитетот има одлучено во 18 случаи. Од нив во 10 случаи има најдено повреда на Конвенцијата против Австралија, Танзанија, Австрија,

Аргентина, Унгарија, Шведска и Германија и тоа на следниве членови: член 5, 9, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 25, 26, 27 и 29. Дополнителни 21 случај чекаат на разгледување, против Австралија, Бразил, Данска, Еквадор, Германија, Литванија, Мексико, Саудиска Арабија, Шпанија, Шведска, Велика Британија и Танзанија.¹⁰¹

Државите-договорни страни согласно Протоколот можат да дозволат и вршење на истраги вклучително и со посети на терен, кои се набљудуваат одстранана Комитетот, како и постапки во врска со масовни и системски кршења на правата предвидени со МКПЛП. По разгледувањето на наодите од таквата истрага, Комитетот ги пренесува своите наоди до засегнатата држава-договорна страна заедно со сите коментари и препораки а, истата во рок од шест месеци треба да му ги достави на Комитетот своите видувања (членови 6 и 7). Членот 8 предвидува дека секоја држава-договорна страна може, во моментот на потпишување или ратификација на овој Протокол или пристапување кон него да изјави дека не ја признава надлежноста на Комитетот предвидени во членовите 6 и 7.

Со членот 9 се уредува дека депозитар на Протоколот е Генералниот секретар на Организацијата на обединетите нации, додека членот 10 го утврдува 30 март 2007 година како датум за отворање за потпис

на овој Протокол во седиштето на Организацијата на обединетите нации во Њујорк како за државите, така и за регионалните меѓународни организации. Членот 11 и членот 12 ги реплицираат одредбите од членот 43 и членот 44 од МКПЛП кои се однесуваат на ратификувањето од страна на државите-потписнички и пристапувањето од страна на регионалните меѓународни организации. Членот 13 го уредува влегувањето во сила на Протоколот наведувајќи го како таков, триесетиот ден од денот на депонирањето на десетиот инструмент за ратификација или пристапување. За секоја следна договорна страна на Факултативниот Протокол, истиот влегува во сила на триесетиот ден од денот на депонирањето на својот инструмент за ратификација или пристапување. Ова е идентична пракса како и кај останатите договори за правата на човекот. Со членот 14 се уредува можноста за ставање на резерви на одредбите од Факултативниот Протокол, сè додека тие не се спротивни со неговиот предмет и цел што сака да ги постигне (став 1). Согласно став 2 на овој член, резервите може да се повлечат во секое време. Членовите 15-18 ги реплицираат одредбите од членовите 47-50 од МКПЛП кои се однесуваат на дополнувањето и измената, откажувањето, достапноста на текстот во пристапен формат и јазикот и автентичноста на текстот.

¹⁰¹Со статус од 4 април 2018 година. За повеќе информации за јуриспруденцијата на Комитетот види на: <<http://juris.ohchr.org/search/results>>, а за случаите кои чекаат за решавање од страна на Комитетот види на: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/Tablependingcases.aspx>>.

НАУЧЕНИ ЛЕКЦИИ И ИДНИ ПРЕДИЗВИЦИ

3

Иако Конвенцијата не создава нови права, сепак со својата програмска природа и преку исцртување на политиките кои државите-договорни страни треба да ги преземат во согласност со нивниот правен, политички и административен систем, е најважниот правен инструмент за заштита на човековите права на лицата со попреченост. Таа го има потенцијалот да претставува водилка за договорните тела за човекови права (treaty bodies), меѓународните судови и тела (Судот на правдата на Европската Унија, Европскиот суд за човекови права, Европскиот комитет за социјални права), при толкувањето на општите обврски кои произлегуваат од меѓународното право за правата на човекот ставени во контекст на попреченоста. Меѓутоа улогата на МКПЛП не е само да ги заштити правата на лицата со попреченост преку предизвикување на определени законски решенија и политики кои се создадени како резултат на политичкиот процес кој всушност ги занемарува правата и потребите на оваа група на лица. Тоа можеше да се случи и со веќе постоечките инструменти за правата на човекот. Напротив, нејзината поголема улога е да ја помогне промената на самиот процес, односно промената во гледањето на попреченоста како прашање на права и правда внатре во секоја од државите.

Хибридна природа на МКПЛП, односно меѓузависноста и неделивоста на различните видови на права можат да помогнат во оваа насока. На секој човек во еден период од животот му е потребна помош и поддршка за целосно да ја оствари слободата на својот избор. Ова уште појасно се покажува во примерот на лицата со попреченост. Не е доволно само да се донесат анти-дискриминациони закони кои ќе помогнат во рушењето на бариерите кои постојат во општеството, потребно е воспоставување и на системи за поддршка на лицата со попреченост со цел надминување на овие бариери, како и константно предизвикување на постоечките предрасуди и стереотипи за лицата со попреченост кои постојат во општеството. Најголемиот парадокс кој важи за сите луѓе без разлика дали имаат или немаат попреченост, е што личната слобода на секој од нас зависи во голема мера од социјалната солидарност.

3.1. Чекори што треба Република Македонија да ги преземе

Потребно е изготвување на сеопфатна анализа на домашното законодавство и политики од аспект на попреченоста. Затоа што нема изготвено ваков вид на детална анализа Република Македонија треба да го направи истото со цел спроведување на обврските кои произлегуваат од Конвенцијата и Факултативниот протокол кон неа. Позитивните искуства на државите кои веќе изработиле вакви сеопфатни анализи укажуваат дека треба да се опфати една поширока правна област, а не само областа која традиционално се врзува за лицата со попреченост како што е социјалната заштита. Имено, анализата треба да ги опфати: граѓанската, кривичната и управаната постапка, пристапноста широко толкувана, вработувањето и работните односи, образованието, социјалната и здравствената заштита, пензиското осигурување, државјанството, изборното законодавство, осигурување на лица и имот, принудна и доброволна институционализација, старателството и лишување од деловна способност и слично. Оваа сеопфатна анализа јасно ќе покаже колку домашното законодавство и креираните политики како и самата практика се конзистентни со одредбите од МКПЛП, истовремено идентификувајќи ги новите законски решенија и политики кои ќе треба да бидат донесени, како и ќе ги определи приоретните области на делување на државата. Притоа, треба да се има предвид целата Конвенција како интегрален документ препознавајќи дека правата во МКПЛП се неделиви

и меѓузависни. Оваа анализа може да биде изработена од страна на независно тело кое се занимава со заштита и промоција на човековите права како на пример Народниот правобранител кое потоа ќе ја извести Владата за своите наоди или тоа може да му биде доверено на некое работно тело на Собранието и слично. Која форма и да се одбере треба да се обезбеди лицата со попреченост и нивните претставнички организации слободно да учествуваат, како дел од самото тело кое ќе ја изработува анализата и како помагачи во процесот воопшто.

Самата анализа ќе детерминира подоцнежна изработка на стратегија и акционен план за веќе идентификуваните приоритетни области на делување на Република Македонија кои ќе бидат допрецизирани и разработени преку конкретни програми за подобрување на ситуацијата со специфични одредници, индикатори за успех, временска рамка и потребни буџетски средства. И тука како и погоре, најважен е холистичкиот пристап кон остварувањето на правата на лицата со попреченост поради нивната меѓусебна поврзаност. На пример, повредата на правото на инклузивно образование доведува до загрозување на правото на вработување и целосната реализација на потенцијалот на лицата со попреченост во општеството.

Колку што е важна анализата на веќе постоечките закони и политики, толку важно е државата да обезбеди и новите законски решенија и политики да се во насока на целосно спроведување на одредбите од МКПЛП (член 4 став 1 алинеја в). Новите законски решенија и политики

треба да го рефлектираат принципот на внесување на прашањето на лицата со попреченост во главните текови на општественото живеење (mainstreaming). Меѓутоа, спроведувањето не бара само постоење на соодветни законски решенија и политики, туку бара државата да обезбеди и солидни и постојани финансиски средства како и назначување (или формирање) на институционална рамка која ќе има капацитет како да ја спроведува така и постојано да ја набљудува нивната примена.

Еден од најважните чекори кои Република Македонија треба да ги превземе е назначување на национален механизам за набљудување на спроведувањето на Конвенцијата. Имено, назначувањето на институции кои ќе имаат капацитет како да ја спроведуваат така и да ја набљудуваат примената на одредбите на Конвенцијата, е *conditio sine qua non* за самиот процес на ратификација на МКПЛП. Според членот 33 објаснет погоре, Република Македонија има обврска за формирање или назначување на национален механизам за набљудување кој заедно со Комитетот за правата на лицата со попреченост ќе го комплетира целосниот систем на набљудување на остварувањето на обврските согласно Конвенцијата од страна на Република Македонија. Со ова не само што се прифаќа примарната одговорност на државата во спроведувањето на одредбите од МКПЛП, туку и самиот систем на национален мониторинг го

поттикнува процесот на отчетност и на подолг временски рок ги зајакнува капацитетите на самата држава да ги оствари во целост заложбите и обврските преземени со Конвенцијата. Притоа надминувајќи го она што се нарекува 'спроведувачки процеп', односно процепот помеѓу меѓународните стандарди за човекови права кои постојат на хартија и за кои државата превзела обврска да ги спроведе од една страна и од друга страна, самиот ефект на овие права врз животот на лицата со попреченост.

Во таа насока, Владата на Република Македонија во ноември 2012 година донесе одлука за формирање на Национално координативно тело за имплементација на ООН Конвенцијата за правата на лицата со попреченост во Република Македонија¹⁰². Истото е планирано да послужи како механизам за координација во согласност со членот 33 став 1 од МКПЛП. Координативното тело вклучува во себе преставници на законодавната власт и тоа од Интер партиска парламентарна лоби група за правата на лицата со хендикеп како и од Комисијата за еднакви можности на жените и мажите, различни министерства (посебно на министерството за труд и социјална политика, здравство, локална самоуправа, образование и наука, финансии, транспорт и врски, правда, економија и надворешни работи), независните институции како што се Народниот правобранител и Комисијата за заштита од дискриминација, ре-

¹⁰²Види: Одлука за формирање на Националното координативно тело за имплементација на ООН Конвенцијата за правата на лицата со попреченост во Република Македонија, Службен Весник на Република Македонија, бр.114/2012. Достапно на: <<http://www.slvesnik.com.mk>> [Пристапено на: 20 февруари 2018].

гулаторното тело – Советот за радиодифузија, Судскиот совет и организации на лица со хендикеп (Националниот совет за инвалидски организации и Полио плус). Истото има постојана структура и соодветни надлежности кои ќе му дозволат да ги координира сите владини институции и тела надлежни за спроведување на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост како на државно така и на локално ниво. Па затоа со Координативното тело претседава Министерот за труд и социјална политика. Дополнително, ова тело покрај тоа што треба да го следи спроведувањето на Конвенцијата има можност и да изготвува предлози и мислења за законски и подзаконски акти на полето на заштитата на лицата со попреченост. Но, за жал ова тело постои само на хартија и ниту одржува средби, ниту функционира како како механизам за координација во согласност со членот 33 став 1 од МКПЛП. Затоа, потребно е државата да преземе итни мерки за заживување на овој механизам или со реструктурирање и заживување на ова тело или со формирање на ново кое вистински ќе претставува механизам за координација.

Дополнително, државата треба да преземе итни мерки за именување или формирање на рамка за промоција, заштита и набљудување на спроведувањето на Конвенцијата, која се состои од едно или повеќе независни механизми/тела, согласно членот 33 став 2 од МКПЛП. Целта на формирање на оваа рамка е промовирање (преку кампањи за подигнување на јавната свест и образование за човекови права), заштита (преку постапување по индивидуални случаи и учество во

судски постапки) и набљудување (преку анализа на законодавството) на спроведувањето на Конвенцијата. Што се однесува до нејзините надлежностите оваа ‘рамка’ треба да: го набљудува спроведувањето на обврските на Република Македонија преземени со МКПЛП и известува за тоа најмалку еднаш годишно; изготвува препораки до Владата по нејзино барање или по сопствено видување за определени законски решенија, управни акти, политики, стратегии и акциски планови, сегашни и идни, како и за повреда на правата на лицата со попреченост и општата ситуација со правата на лицата со попреченост во државата; изготвува иницијативи и предлози за подобрување на ситуацијата со правата на лицата со попреченост; помага при усогласувањето на националното законодавство и практика со меѓународните стандарди; ја поттикнува Владата да ги вклучува лицата со попреченост и нивните претставнички организации во изработката на законски, подзаконски и други прописи кои ги засегнуваат; постапува по индивидуални претставки; служи како медијатор во разрешувањето на конфликти меѓу лицата со попреченост и соодветните институции; врши истражувања на определено прашање од интерес за лицата со попреченост кое помага во подигнување на јавната свест; придонесува во изготвувањето на иницијалниот и периодичните извештаи на Република Македонија по Конвенцијата (а може да изготви и извештај во сенка); соработува со универзалните и регионалните организации; помага во формулацијата на образовните програми за правата на човекот кои се прилагодени на потребите на лицата со попреченост;

дава обуки за МКПЛП и правата на лицата со попреченост воопшто на различни чинители во општеството; и ја подигнува јавната свест за правата на лицата со попреченост и правата на човекот воопшто. Сите овие надлежности кои иако се комплементарни една со друга, па дури и се преклопуваат до одреден степен, се доста обемни па затоа, е потребен фокусиран и стратешки пристап како и приоритизирање во нивното спроведување.

Во Република Македонија постојат две независни институции кои работат на промовирање и заштита на правата на човекот, едната е Народниот правобранител, а другата е Комисијата за заштита од дискриминација. Како што споменав и погоре државата е должна пред назначувањето на националниот механизам за набљудување да изврши анализа на веќе постоечките институции и да процени дали ќе треба истите да се прилагодат на потребите на МКПЛП или да формира нови. Пред државата да одлучи дали ќе наименува веќе постоечка/и институција/и или ќе воспостави независно тело согласно Конвенцијата треба да отвори еден широк консултативен процес со сите чинители во општеството и да си ги одговори следниве прашања: дали постоечките институции се во согласност со Париските принципи; дали имаат надлежности кои ја опфаќаат Конвенцијата; дали институцијата има персонал кој има знаење за материјата опфатена со Конвенцијата; дали во институцијата има вработено лице со попреченост; дали институцијата има доволно персонал, финансиски ресурси и време да го промовира, заштитува

и набљудува спроведувањето на Конвенцијата дополнително на другите свои активности; дали институцијата е пристапна и достапна за лицата со попреченост и дали има своја политика за пристапност (на работните простории, документацијата, технологијата итн)?

За крај, со цел транспарентност на процесот како обврска на Република Македонија е да го вклучи и целосно да учествува граѓанското општество, вклучително и лицата со попреченост и нивните претставнички организации во процесот на следење на спроведувањето на Конвенцијата (член 33 став 3). Оваа вклученост и активно учество кои провејуваат низ целиот текст на Конвенцијата, од членот 3, преку членот 4 став 3 и материјалните одредби па сè до членот 33 став 3 се однесуваат на целиот сектор, односно треба да се однесуваат како на традиционалните организации на лица со попреченост отсликани во Националниот совет на инвалидски организации така и на новите организации на лица со попреченост. Лицата со попреченост не се хомогена група ниту нивните претставнички организации и затоа државата треба да создаде како можности така и способности за вклучување на различните чинители кои имаат и различни мислења по однос на определено прашање во интерес на лицата со попреченост како што се на пример, здруженијата на родители на деца со попреченост и организациите за самозастапување на лицата со попреченост, во насока на максимата “Ништо за нас, без нас”.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Директива на Советот 2000/78/ЕС од 27 ноември 2000 година, со која се воспоставува општа рамка за еднакво постапување во вработувањето и професиите (Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for Equal Treatment in Employment and Occupation), [2000] OJ L 303/16.
2. Закон за ратификација на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност и факултативниот протокол кон Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, „Службен весник на Република Македонија“, бр.172/11.
3. Лорд Е. Џ., Акција и застапување за правата на лицата со хендикеп, 2012 година. Достапно на: <<http://hrlibrary.umn.edu/edumat/hreduseries/TB6/desc.html>> [Пристапено на: 23 март 2018].
4. Одлука за формирање на Националното координативно тело за имплементација на ООН Конвенцијата за правата на лицата со попреченост во Република Македонија, „Службен весник на Република Македонија“, бр.114/2012. Достапно на: <<http://www.slvesnik.com.mk>> [Пристапено на: 20 февруари 2018].
5. Политиката на хендикеп на локално ниво, Вклучување на прашањето на хендикеп во развојните политики на локално ниво согласно ООН Конвенцијата за правата на лицата со хендикеп, Полио плус, Скопје, 2012 година.
6. Попоска Ж., Јовевски Л., Антидискриминациско право, Мисија на ОБСЕ во Скопје и Правен Факултет Јустинијан I – Скопје, 2017 година.
7. Попоска Ж., Дискриминација врз основа на хендикеп во меѓународното право за правата на човекот, Македонски центар за меѓународна соработка, Скопје, 2015 година.
8. Попоска Ж., Шаврески З., Амдију Н., Водич за соодветно приспособување, Мисија на ОБСЕ во Скопје и Комисија за заштита од дискриминација, Скопје, 2014 година.
9. Стандардни правила за изедначување на можностите на лицата со попреченост.
10. Стојкова Ж., Од Конвенција до практика, осврт на Меѓународната конвенција за правата на лицата со хендикеп и следните чекори за нејзината ефективна имплементација во Република Македонија, Полио плус, Скопје, 2009 година.
11. Стојкова Ж., Од идеја до реалност, Полио плус, Скопје, 2005 година.
12. Стојкова Ж., Меѓународни норми и стандарди за лицата со попреченост, Полио плус, Скопје, 2004 година.
13. Arnardóttir O.M., A Future of Multidimensional Disadvantage Equality?, in G.Quinn, O.M.Arnardottir, The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspective, Boston-Leiden, 2009.
14. Bell M., Waddington L., Reflecting on Inequalities in European Equality Law, 28 European Law Review, 2003.
15. CJEU, Commission of the European Communities v French Republic, Case C-239/03, [2004] ECR I-09325, 7 октомври 2004 година.
16. CJEU, S.Coleman v Attridge Law, Steve Law, Case C-303/06, OJ C 224, 17 July 2008.
17. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 25 (2004) on temporary special measures.
18. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 28 (2010) on the core obligations of States parties under article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.
19. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 5: Persons with disabilities, E/1995/22, Eleventh session (1994), 1995. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TB-Search.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11> [Пристапено на: 7 февруари 2018].
20. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No.13 on the right to education, document E/C. 12/1999, од 8 декември 1999. Достапно на: <<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/ae1a0b-126d068e868025683c003c8b3b?Opendocument>> [Пристапено на: 26 февруари 2018].
21. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No.15 on The right to water, document E/C.12/2002/11, од 20 јануари 2003. Достапно на: <http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/CE-SCR_GC_15.pdf> [Пристапено на: 3 април 2018].
22. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/GC/20, Forty-second session, 2 July 2009. Достапно на:

- <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11> [Пристапено на: 7 февруари 2018].
23. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No.1: Article 12: Equal recognition before the law, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/1, 19 May 2014. Достапно на: <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/031/20/PDF/G1403120.pdf?OpenElement>> [Пристапено на: 12 февруари 2018].
 24. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No.2 on Article 9: Accessibility, CRPD/C/GC/2, 22 March 2014. Достапно на: <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>> [Пристапено на: 12 февруари 2018].
 25. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No.3 on women and girls with disabilities, CRPD/C/GC/3, 25 November 2016.
 26. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No.4 on the right to inclusive education, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/4, 25 November 2016. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/4&Lang=en> [Пристапено на: 27 февруари 2018].
 27. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No.5 on living independently and being included in the community, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/5, 27 October 2017.
 28. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General comment No.6: Article 5: Equality and non-discrimination, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, CRPD/C/GC/6, 9 March 2018. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/6&Lang=en> [Пристапено на: 2 април 2018].
 29. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, F v. Austria, Communication No. 21/2014, CRPD/C/14/D/21/2014, Views adopted on 21 September 2015.
 30. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Guidelines on Article 14 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, The right to liberty and security of persons with disabilities, 14th session, September 2015.
 31. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Guidelines on independent monitoring frameworks and their participation in the work of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Rules of procedure, CRPD/C/1/Rev.1, 10 October 2016.
 32. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Gemma Beasley v. Australia, Communication No. 11/2013, CRPD/C/15/D/11/2013, Views adopted on 25 May 2016.
 33. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, H.M v. Sweden, Communication No. 3/2011, CRPD/C/7/D/3/2011, Views adopted on 21 May 2012.
 34. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Liliane Gröninger v. Germany, Communication No. 2/2010, CRPD/C/D/2/2010, Views adopted on 7 July 2014.
 35. 3Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Marlon James Noble v. Australia, Communication No. 2/2012, CRPD/C/16/D/7/2012, Views adopted on 10 October 2016.
 36. 36. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Michael Lockrey v. Australia, Communication No. 13/2013, CRPD/C/15/D/13/2013, Views adopted on 30 May 2016.
 37. 37. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Mr. X v. Argentina, Communication No. 8/2012, CRPD/C/11/D/8/2012, Views adopted on 18 June 2014. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/11/D/8/2012&Lang=en> [Пристапено на: 23 февруари 2018].
 38. 38. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Mr. X v. United Republic of Tanzania, Communication No. 22/2014, CRPD/C/18/D/22/2014, Views adopted on 31 August 2017.
 39. 39. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Rules of procedure, CRPD/C/1/Rev.1, од 10 октомври 2016. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/1/Rev.1&Lang=en> [Пристапено на: 3 април 2018].
 40. 40. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, S.C v. Brazil, Communication No. 10/2013, CRPD/C/12/D/10/2013, Decision of 28 October 2014.
 41. 41. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Statement of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities on disability inclusion for the World Humanitarian Summit adopted during the Committee's 14th session, held, from 17 August to 4 September 2015 in Geneva.

42. 42. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Szilvia Nyusti and Péter Takács v. Hungary, Communication No. 1/2010, CRP-D/C/9/D/1/2010, Views adopted on 21 June 2013.
43. 43. Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Zsolt Bujdosó, Jánosné Ildikó Márkus, Viktória Márton, Sándor Mészáros, Gergely Polk and János Szabó v. Hungary, Communication No. 4/2011, CRP-D/C/10/D/4/2011, Views adopted on 16 October 2013. Достапно на: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/Jurisprudence.aspx>> [Пристапено на: 23 март 2018].
44. 44. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9: The rights of children with disabilities, Forty-third session, CRC/C/GC/9, 27 February 2007. Достапно на: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11> [Пристапено на: 10 февруари 2018].
45. Communication of the Commission on “Equality of Opportunities for People with Disabilities”, COM (96) 406, from 30 July 1996.
46. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT), G.A. Res. 39/46, U.N GAOR 39th Sess., Annex, Supp. No.51 at 197, U.N. Doc. A/39/51, 1984.
47. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), G.A. Res. 34/180, U.N GAOR 34th Sess., Supp. No.46 at 193, U.N. Doc. A/34/46, 1981.
48. Convention on the Rights of the Child (CRC), G.A. Res. 44/25, U.N GAOR 44th Sess., Supp. No.49 at 16, U.N. Doc. A/44/49, 1989.
49. Council Decision 2010/48/EC of 26 November 2009 concerning the conclusion, by the European Community, of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, OJ L 23, од 27 јануари 2010 година. Достапно на: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:023:0035:0061:EN:PDF> и на: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/4&format=HTML&aged=0&language=EN&gui-Language=en>> [Пристапено на: 1 февруари 2018].
50. Cremona M., External Relations of the EU and the Member States: Competence, Mixed Agreement, International responsibility, and Effects of International Law, EUI WP, 22/2006. Достапно на: <<http://cadmus.eui.eu/dspace/bitstream/1814/6249/1/LAW-2006-22.pdf>> [Пристапено на: 9 февруари 2018].
51. Despouy L., Report on Human Rights and Disabled Persons, 1993. Достапно на: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/dispaperdes0.htm>> [Пристапено на: 1 февруари 2018].
52. ECtHR, Alajos Kiss v. Hungary, Application No.38832/06, од 20 мај 2010 година.
53. ECtHR, D.D v. Lithuania, Application No.13469/06, од 14 февруари 2012 година.
54. ECtHR, Kruskovic v. Croatia case, Application No.46185/08, од 21 јуни 2011 година.
55. ECtHR, Salontaji-Drobjnak v. Serbia case, Application No.36500/05, од 13 октомври 2009 година.
56. ECtHR, Shtukaturv v. Rusia case, Application No.44009/05, од 27 март 2008 година.
57. ECtHR, Stanev v. Bulgaria case, Application No.36760/06, од 17 јануари 2012 година.
58. ECtHR, X and Y v. The Netherlands case, Application No.8978/80, од 26 март 1985 година.
59. European Committee of Social Rights, Mental Disability Advocacy Center v. Bulgaria case, Complaint 41/2007, од 3 јуни 2008 година. Достапно на: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/complaints/CC41Merits_en.pdf> [Пристапено на: 26 февруари 2018].
60. Fleischmann F., The Role of Civil Society in the Monitoring of the Human Rights of Persons with Disabilities, in National Monitoring Mechanisms of the Convention on the Rights of Persons With Disabilities.
61. Final report of the Ad Hoc Committee on a Comprehensive and Integral International Convention on the Protection and Promotion of the Rights and Dignity of Persons with Disabilities, General Assembly, A/61/611, 6 December 2006, Sixty-first session, Item 67 (b) Human rights questions: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms. Достапно на: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahcfinalrepe.htm>> [Пристапено на: 7 февруари 2018].
62. Fredman S., Double Trouble: Multiple Discrimination and EU Law, The European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Filed, European Anti-Discrimination Law Review Issue No.2, October 2005.
63. Harris A., Enfield S., Disability, Equality and Human Rights, A Training Manual from Development and Humanitarian Organisations, Oxfam GB, Action on Disability and Development.
64. Human Rights Committee, General Comment No. 20: Prohibition of torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (article 7), Forty-fourth Session, A/44/40, 10 March 1992.

65. Human Rights Committee, General Comment No. 23, Fiftieth session (1994), HRI/GEN/1/Rev.5, од 26 април 2001.
66. Human Rights Council, Thematic study on the right of persons with disabilities to education, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Twenty-fifth session, A/HRC/25/29 and Corr.1, 18 February 2014. Достапно на: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Pages/ListReports.aspx>> [Пристапено на: 26 февруари 2018].
67. Human Rights Today, a United Nations Priority, 1998.
68. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearances, G.A. Res. 61/177, 20 December 2006.
69. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families (ICRMW), G.A. Res. 45/158, 18 December 1990.
70. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD), G.A. Res. 2106 (XX), U.N GAOR, Supp. No.14 at 47, U.N. Doc. A/6014, 1966.
71. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), G.A. Res. 2200A (XXI), U.N GAOR, Supp. No.16 at 52, U.N. Doc. A/6316 (1966).
72. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), G.A. Res. 2200A (XXI), U.N GAOR, Supp. No.16 at 49, U.N. Doc. A/6316 (1966).
73. Kayess R., French P., Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, in Human Rights Law Review, 2008.
74. Kumpuvuori J., Scheinin M. (eds.), United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities – Multidisciplinary Perspectives, Finland, 2010.
75. Lavranos N., Revising Art.307 EC, in F.Fontanelli, G.Martinico, P.Carrozza (eds), Shaping Rule of Law through Dialogue, Groningen, 2010.
76. Lawson A., The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: New Era or False Dawn?, 34 Syracuse Journal of International Law and Commerce, 563, 2007.
77. Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, UN Doc. E/CN.4/1987/17, Annex; Human Rights Quarterly, Vol.9, 1987.
78. Mental Disability Advocacy Center, Building the Architecture for Change: Guidelines on Article 33 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Budapest, March 2011.
79. Nowak M., UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary, Kehl [Germany], Arlington, Va., U.S.A. : N.P. Engel, 2005.
80. OHCHR, From Exclusion to Equality: Realising the rights of persons with disabilities. A Handbook for parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol, UN publication No 14-2007, стр.82. Достапно на: <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training14en.pdf>> [Пристапено на: 26 февруари 2018].
81. Opinion of the Economic and Social Committee (ESC), Situation of disabled people in an enlarged Union: the European Action Plan 2006-2007, EESC/2006/591. Достапно на: <http://eescregistry.esc.eu.int/viewdoc.aspx?doc=\\esppub1\esp_public\ces\soc\soc230\en\ces591-2006_ac_en.doc> [Пристапено на: 2 февруари 2018].
82. Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – OPCAT, United Nations General Assembly A/RES/57/199, 57th session, held on 18 December 2002, entered into force on 22 June 2006.
83. Palacios A., Statement at the open-ended consultation on key legal measures for the ratification and implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Geneva, 24 October 2008. Достапно на: <<http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/>> [Пристапено на: 9 февруари 2018].
84. Principle relating to the status and functioning of national institutions for the promotion and protection of human rights, United Nations General Assembly A/RES/48/134, 85th plenary meeting, held on 20 December 1993.
85. Quinn G., Arnardottir O.M., The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspective, Boston-Leiden, 2009.
86. Report of the Commission for Social Development, 39th Session, document E/CN.5/2001/2, 13-23 February 2001.
87. Resolution 31/123, International Year of Disabled Persons, adopted by the General Assembly, A/RES/31/123, 16 December 1976.
88. Resolution 37/52, World Programme of Action concerning Disabled Persons, adopted by the General Assembly, A/RES/37/52, 3 December 1982.
89. Resolution adopted by the General Assembly on 13 December 2006, A/RES/61/106, 24 January 2007. Достапно на: <https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_61_106-E.pdf> [Пристапено на: 1 февруари 2018].
90. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, adopted by the General Assembly, A/RES/48/96, 4 March 1994.

91. Statement on behalf of New Zealand, by Ambassador Don MacKey (Chair of the Ad Hoc Committee), at the adoption of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities by the United Nations General Assembly on 13 December 2006. Достапно на: <<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=155#nz>> [Пристапено на: 1 февруари 2018].
92. Study on challenges and good practices in the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities VC/2008/1214.
93. Study of the High Commissioner for Human Rights on key legal measures for the ratification and implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, A/HRC/10/48, United Nations High Commissioner for Human Rights, 26 January 2009. Достапно на: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/10session/reports.htm>> [Пристапено на: 1 февруари 2018].
94. Supreme Court of Canada, Quebec v. Montréal City; Quebec v. Boisbriand City, SCC 27, 2000, достапно на: <<http://scc.lexum.umontreal.ca/en/2000/2000scc27/2000scc27.pdf>> [Пристапено на: 10 февруари 2018].
95. The Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled, the World Intellectual Property Organization, adopted in June 2013.
96. Traustadottir R., Disability Studies, the Social Model and Legal Developments, in G.Quinn, O.M.Arnardottir, The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspective, Boston – Leiden, 2009.
97. UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, UN Doc. A/RES/61/611, 13 December 2006.
98. United Nations Basic Principles and Guidelines on remedies and procedures on the right of anyone deprived of their liberty to bring proceedings before a court”, A/HRC/30/36, adopted by the Working Group on Arbitrary Detention on 29 April 2015, during its 72th session. Достапно на: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session30/Pages/ListReports.aspx>> [Пристапено на: 23 февруари 2018].
99. UNESCO Convention Against Discrimination in Education, Adopted by the General Conference at its eleventh session, Paris, 14 December 1960. Достапно на: <http://www.unesco.org/education/pdf/DISCRI_E.PDF> [Пристапено на: 2 февруари 2018].
100. UNESCO, Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Објавено во 2005 година и достапно на: <<http://unesdoc.unesco.org/0014/001402/140224e.pdf>> [Пристапено на: 26 февруари 2018].
101. UNICEF, The State Of The World’s Children 2013: Children with Disabilities, United Nations publication, Sales No. E.13.XX.1.
102. Waddington L., Lawson A., Disability and non-discrimination law in the European Union, An analysis of disability discrimination law within and beyond the employment field, European Commission, Directorate-General for Employment, Social affairs and Equal Opportunities, Unit G.2, Brussels, July 2009.
103. Waddington L., Implementing and Interpreting the Reasonable Accommodation Provision of the Framework Employment Directive: Learning from Experience and Achieving Best Practice, 2004.
104. Walsh K., Study on challenges and good practices in the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities VC/2008/1214, the European Foundation Centre, 2009.
105. World Health Organisation, Towards a Common Language for Functioning, Disability and Health – ICF, WHO/EIP/GPE/CAS/01.3, WHO, Geneva, 2002. Достапно на: <<http://www.who.int/classification/icf/site/icftempalte.cfm>> [Пристапено на: 9 февруари 2018].
106. 541 U.S. 5009, Tennessee v. Lane case, 2004.

Интернет-извори (online sources)

1. ECtHR case-law

www.echr.coe.int/ECHR/EN/Headre/Case-Law/Hudoc/Hudoc+database/

2. CJEU case-law

<http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en>

3. ECJ text

<http://eur-lex.europa.eu>

4. UN portal

<http://www.un.org>

5. OHCHR portal

<http://www.ohchr.org>

6. FRA portal

<http://infoportal.fra.europa.eu>

7. Academic Network of European Disability Experts portal

<http://www.disability-europe.net>

8. EU portal

<http://ec.europa.eu>

Полио Плус – движење против хендикеп

Полио Плус е македонска мултиетничка, мултиконфесионална граѓанска организација на лица со и без хендикеп која работи на суштинско поврзување и целосно остварување на основните човекови права и слободи на лицата со хендикеп.

Нашата мисија е јакнење на самодовербата на лицата со хендикеп и креирање на општество со еднакви можности за сите.

Мисијата ја остваруваме преку застапување и лобирање за промена и унапредување на легислативата, образование, вработување и независно живеење на лицата со хендикеп од една страна, како и подигнување на јавната свест, афирмирање на нивната креативност и придонес во заедницата од друга страна.

“Полио Плус не патува сам”. Нашата мисија ја остваруваме заедно со другите чинители во општеството.

Контакт

Полио Плус – движење против хендикеп

Булевар Авној 64 локал 2

1000 Скопје Македонија

Телефон / Факс : +389 2 2400 544

Е- пошта: polioplus@polioplus.org.mk

Agency for Cooperation, Education and Development

Полио Плус
движење против хендикеп

